

RONTÁS AZ ARANYOSSZÉKI HAGYMÁSON

A *boszorkányság mint társadalmi bűnbakteremtés* című tanulmányában Max Marwick⁵⁹ összegzi, hogy az addigi kutatások alapján úgy látszik, Afrikában inkább a közösségen belüli, gyakran rokonok közti vádak jellemzőek. Ezzel szemben Óceániában a boszorkányvádak közösségek közti feszültséget fejtenek ki, a vádlott közösségen kívüli. Saját kutatásában a vádak mindkét típusával találkozott, és felveti annak a lehetőségét, hogy az emberek távoli boszorkányokat vádolnak, ha általánosságban beszélnek a szerencsétlenségekről, ám ha egy konkrét esetről van szó, egy közösségen belüli embert vádolnak meg. Marwick a boszorkányságkutatás terén a következőket tartja fontosnak: (1) az olyan fogalmakat, mint a boszorkányság vagy varázslás (*witchcraft and sorcery*) nagyon világosan meg kell határozni; (2) különbséget kell tenni a társadalmilag elfogadott destruktív mágia és a társadalmilag elítélt mágia között; (3) a boszorkányokkal, varázslókkal kapcsolatos általános jellegű kijelentéseket össze kell hasonlítani a konkrét esetekben tett kijelentésekkel; (4) figyelembe kell venni a boszorkányhiedelmek társadalmi kontextusát és a fő szereplőket (vádló, vádlott, az áldozatnak tekintett személy); (5) minden esettel kapcsolatban több személyt kell meghallgatni (Marwick 1970: 292–293).

Az itt következő összefoglaló fejezetben a fentiekhez meglehetősen hasonlóak voltak az alapelveim és a céljaim. A fejezet a gyűjtött anyag egésze és a falubeli társadalmi viszonyokról való tudásom alapján kíván szintézist nyújtani a rontás jelenségével kapcsolatban. A fejezet hat alfejezetre tagolódik, ezek témája sorrendben a következő: boszorkánysággal, rontással kapcsolatos előítéletek; a rontásetetek statisztikai elemzése; rontásvádak; a rontás eszközei, módszerei és a végrehajtó személy; a rontás okai és következményei: társadalmi, gazdasági és egészségi problémák; alternatív igazságszolgáltatás: átok és csináltatás a román pappal.

---

⁵⁹ *Witchcraft as a Social Strain-Gauge*: Marwick 1970.

Boszorkánysággal, rontással kapcsolatos előítéletek

A boszorkánysággal, rontással kapcsolatos diskurzusban Hagymáson is szétválaszthatóak az általánosságban tett megjegyzések (előítéletek) és a személyes, konkrét vádak (vö. Marwick 1970: 287). A rontással kapcsolatos előítéletek *nem, foglalkozás, etnikum* vonatkozásában fogalmazódnak meg.

Nemmel és korrall kapcsolatos előítéletek: A sztereotípiák szintjén leginkább nőknek tulajdonítják a rontással kapcsolatos tudást, illetve a rontás képességét, a női nemen belül pedig leginkább idős asszonyoknak.

Foglalkozással kapcsolatos előítéletek: Foglalkozás szempontjából a *papokról, jósokról* és mágikus gyógymódokat is alkalmazó *gyógyítókról* feltehetőleg leginkább, hogy a rontáshoz is értenek. A *kuruzslóknak*⁶⁰ úgyszólván ez a mestersége. A foglalkozáshoz kapcsolódó előítéleteknek azonban a személyes kapcsolatok szempontjából nincs elsődleges jelentősége a hétköznapokban, mivel a tudás, (és ezen belül a mágikus természetű tudás is) kapcsolattól, érdektől függően sokféleképpen alkalmazható, tehát hasznos is lehet.

A mágia ismert *specialistái* szükség esetén a laikusnak szolgáltatásképpen segítenek. A mágia használata nem az ő privilégiumuk, ez mindenki számára adott lehetőség. A specialisták nagyobb tudás, sikeresség és a gyakorlat nyilvános⁶¹ vállalása révén különböznek a többi embertől. A környék specialistái négy csoportra oszlanak: *gyógyító, kuruzsló, jós (látó), (román) pap*. A specialisták egyike sem csak pozitív vagy negatív, hanem minden esetben mindkettő, tehát lényegüket tekintve ambivalens figurák, akik elméletileg bármilyen célú mágikus szolgáltatásra hajlandóak pénzért. Jellemző, hogy az ismert, említett specialisták esetében ritka az olyan személy, aki csak egyféle szerepet lát el, és az a tapasztalatom, hogy ha egy specialista több szerepet is ellát (például gyógyít és jósol), akkor a gyanú még erősebb vele szemben. Még a pap sem csak misézik, imádkozik klienséért, hanem sok esetben jósol is neki. A falubeliek néha olyan specialistákról is beszélnek, akik szolgáltatásszerűen foglalkoznak kuruzslással, de nem jósolnak, gyógyítanak, legalábbis az elbeszélésben erről nem esik szó. Én viszont úgy látom, hogy a kuruzslók is csak akkor tűnnek egyoldalúnak, ha nem az el-

⁶⁰ A faluban általában ezt a kifejezést használják varázslóasszony értelemben. Mondják még, hogy *boszkonyálók, csináltmányosok*.

⁶¹ Ennek a nyilvánosságnak vannak korlátai. A mágikus specialista közeli, leginkább bizalmas viszonyokon belül kerül említésre. Nem beszélnek róla „hitetlenek” előtt (vagyis a mágiában nem hívő emberek előtt). 1989 előtt a rendőrség elől is rejtetni kellett a mágikus praxist, így volt olyan specialista, akit éjjel látogattak.

beszélő személyes tapasztalatával kapcsolatos elbeszélésben jelennek meg. Máskülönbén szintén jósolnak is, vagy gyógyítanak, vagy varázsolnak is, gyógyítanak és jósolnak is. Tehát komplex specialisták.

Azok a személyek, akikről a faluban azt állítják, hogy kuruzsolnak (kuruzsoltak), a falunak egy szegényebb rétegéhez tartoznak (illetve tartoztak), és magyar, román, cigány egyaránt előfordult köztük. Érdekes, hogy míg az előítéletek szintjén a havasi románokról azt mondják, hogy rontanak, kuruzsolnak, kuruzslóként a faluban nem emlegettek egyetlen havasi származású személyt sem. Ezt annak jeleként is kezelhetjük, hogy a konkrét és az általános kijelentések tartalma erőteljesen különbözik.

Általánosnak mondható elképzelés, hogy a kuruzslóknak kapcsolata van az ördöggel. Ezt különbözőképpen fogalmazzák meg: *kell szövetséget kössen az ördöggel, ördöge van, ilyen ördögi dolgokkal foglalkozik, szellemi dolgokkal foglalkozik, szellemmel jár* stb. Előfordul az az elképzelés is, hogy a csináltatás eredményeképpen az ördög vagy egy meghatározatlan identitású rossz szellem háborgatni, kínozni kezdi, megszállja az áldozatot.

A faluban gyakran elhangzik a rontással, kuruzslással kapcsolatban, hogy ezek *szellemi dolgok*. Azt hiszem, itt nem csupán arról van szó, hogy a kuruzslókról azt feltételezik, hogy *szellemmel járnak*. Tapasztalataim szerint a szellemi munkával szembeni előítéletek ennél általánosabb szinten is jelen vannak. Úgy vélem, a helyi magyar gazdaemberek értékrendjében a földmunka magasabbrendűségével függ össze az, hogy nem bíznak a szellemi munkában. A vagyonszerzés más módjait is gyakran gyanakvással szemlélik, például a kereskedést. Ez a munka, amellet, hogy nem igényel nehéz fizikai munkát, azért jelenik meg negatív fényben, mert túl gyors pénzszerzési lehetőségnek tűnik. Általában a csalás, lopás képzele fűződik hozzá. A pénzzel való munka egyik leggyanúsabb fajtája manapság a falubeli magyar gazdák percepciójában a a valutával való illegális kereskedés. Míg a pénzzel való munka csupán erkölcsi kérdéseket vet fel, a mágiával való foglalkozás azonban a *tisztatlanság* képzetét.⁶² A jósök személye sem egyértelműen *tiszta*, a kuruzslóké viszont egyértelműen *tisztátalan*. A kuruzsló ebben az értelemben egy perverzión, egy eltorzult paraszt, aki szellemi úton jut anyagi vagy más haszonhoz, illetve olyan dolgokba avatkozik be, amelyek Isten fennhatósága alá tartoznának (és mivel beavatkozik, az ördög cimborájának tekintik).

---

⁶² Összehasonlításképpen megemlítem, hogy a kőműves, az asztalos munkája – amely szintén nem földművesség, viszont nehéz fizikai munkát is igényel – tiszteletre méltó, megbecsült munka ugyanezen emberek szemében.

A kuruzslót (varázslót) a faluban általában nem nevezik *boszorkánynak*. Ez a fogalom csak két esetben fordult elő: egyrészt a tejelvitel képességével rendelkező személyekkel kapcsolatban⁶³, másrészt egy kuruzslással foglalkozó öregasszonnyal kapcsolatban.⁶⁴

A faluban ennek ellenére léteznek ma is boszorkányvádak. A vádakat viszont másképp fogalmazzák meg: azt mondják, hogy valaki *csináltat, csinálja a rossz csinálmányokat, csinálta a nagy primézsgyiákat* (vö. román „primejdie”: veszély), *ördöggel csináltat, ördögi dolgokkal foglalkozik, tisztátalan dolgokkal foglalkozik* stb. Érdekes, hogy specialistákat „munkájukért” nem vádolnak, ha beszélnek a csinálmányaikról, csak elbeszélik, mint egy történetet, megállapítják, hogy ezzel is foglalkozott. Rontással legtöbbször a falu egyszerű lakosait vádolják. Ha mégis megvádolnak egy specialistát, akkor azt nem a klienseik, hanem a rokonaik, családtagjaik teszik, akikkel a viszonyuk távolról sem harmonikus. Tehát ebben az esetben is a viszony a fontos, ahogy az már a boszorkányperek kutatásából és az antropológiai vizsgálatokból is egyaránt ismeretes.

Hagymáson csak a tejelvitellel kapcsolatban tapasztalható, hogy valakiről azt állítsák, hogy mágiája viszonytól függetlenül több gazda tehene ellen is irányul, sőt, ismeretlen emberek tehene ellen is, tehát a tulajdonképpeni célja a tej felhalmozása saját gazdasága számára. Ez egy olyanfajta rontó tevékenység, amit a személy hosszú távon űz, tehát a személyiségének stabil tényezője a boszorkányság.

Terepmunkám során két olyan specialistával találkoztam, akikhez rontással kapcsolatos előítéletek kapcsolódtak (vagyis többen állították róluk, hogy rontanak is, de ezekben az esetekben nem vádról volt szó, hanem személyekkel kapcsolatos előítéletről. Az egyik egy gyógyítással és jóslással egyaránt foglalkozó, csupán a falu és a szomszéd város szempontjából fontos (ide terjedt ki a vonzásköre) öregasszony, akit személyesen is ismertem, de csak terepmunkám alatt, és akkor is csupán néhány személytől hallottam, hogy rontással foglalkozott. Ugyanezt a személyt a menyé boszorkánysággal

⁶³ A tejelvivő boszorkánynak román elnevezése a faluban *strigoi*. Az élő strigoi-ról a román néphitben lásd például Muşlea–Bîrlea 1970: 244–257, Fochi 1976: 328–329. A Mezőségen a strigoi szintén előfordul, mint tejelvivő boszorkány (Keszeg 1999: 334). Egy, a faluban élő, Bánffyhunad környékéről származó román asszony azt mondta, hogy náluk a strigoi állattá átváltozó boszorkány, aki elviszi a tejet a tehenektől, bivalyoktól és még az asszonyok tejét is kiszopja.

⁶⁴ Erről még szó lesz a második esettanulmányban.

vádolta⁶⁵. A másik személy, akit itt említeni kell, a szomszéd városban élő vak jó, akiről a pletyka szintjén úgy beszélnek, mint aki rontással is megbízható, de a számomra elmesélt konkrét tapasztalatok csak a klasszikus látói szerepkörben tüntetik fel.

A gyógyítókkal és a jósokkal kapcsolatban az a tapasztalatom, hogy amennyiben jól körülhatárolható és egyszerű a szerepük (csak egy bizonyos módszerrel gyógyít, illetve csak jósol), akkor nem keltenek gyanakvást és nem fűződnek hozzájuk ilyen jellegű előítéletek. A faluban ma már nincs akora jelentősége a népi gyógyításnak, mint a mai 70-80-90 évesek korosztálya számára volt fiatalabb korokban. A népi gyógyításnak minden területével kapcsolatban kérdeztem terepmunkám során, de a legtöbb elbeszélés korábbi évtizedekhez kötődött, illetve a maiak bizonyos betegségekhez kötődnek (lévén itt tipikusan népi betegségképzetekről szó), és azokat is csak részben kezelik népi specialistákkal. Így például az igézést és ijedtséget⁶⁶ falubeliek kezelik, az igézést általában családtag. Az elbeszélésekből úgy tűnik, régen gyakrabban fordultak *csontra*kókhhoz és a *kenés* specialistáihoz, illetve ma ritkább is, aki ehhez ért. Az általuk kezelt gondokat ma jórészt a hivatalos orvostudomány keretén belül gyógyítják. Az öregek múltra vonatkozó elbeszélései szerint a faluban több *kenő* is működött, így például egy általam kutatott szomszédságon belül kettő. Közülük egy magyar asszony volt, egy pedig román férfi, mindkettő idős. Az asszonytól férje megtanulta a kenést, és még nem sok idővel ezelőtt kent, de ma már nem él. A román férfi még él, és ő az egyik olyan ember a faluban, akit *prikulics*nak⁶⁷ tartanak, de azt nem feltételezik róla, hogy boszorkány.

A papokkal kapcsolatos előítéletek megoszlását a vallás szempontjából is lehet vizsgálni, de etnikum szerint is megoszlának. Erdélyben a vallások etnikumhoz kötöttek abban az értelemben, hogy ritka kivételektől eltekintve a görögkeleti és a görög katolikus vallásúak románok, a római katolikus, a református és unitárius vallásúak pedig magyarok. A cigányok vallási szempontból nem köthetőek egy valláshoz, a falubeli cigányok a „magyar” egyházakhoz tartoznak. A neoprotesztáns vallások esetében ilyen jellegű etnikai határvonalat nem tapasztalhatunk.

A protestáns (református és unitárius), római katolikus és neoprotesztáns egyházak a falubeli magyarok nézetei szerint a rontással és általában a má-

---

⁶⁵ Erről bővebben lesz szó a második esettanulmányban.

⁶⁶ Lásd erről Komáromi 1997, 2001.

⁶⁷ A prikulicssal kapcsolatban lásd Komáromi 1999.

giával kapcsolatos előítéletek szempontjából minden gyanú alól mentesülnek⁶⁸. Ez részben az egyházak hivatalos álláspontjának, részben a faluban és a szomszédos helységekben szolgáló papok személyes hozzáállásának következtében alakulhatott így. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy amennyiben ezzel ellenkezően vélekednének, saját vallásukat tekintenék a mágia által beárnyékoltnak, illetve saját papjaikat kellene varázslással vádolniuk.

A magyar papok és híveik között nagyon korlátozottak az emberi viszonyok, leggyakrabban arisztokratikus a papok magatartása⁶⁹, távolságtartóak és elutasítják a nem hivatalos kötelességek (mise, gyóntatás, keresztelő, esketés, temetés stb.) körébe tartozó kéréseket. Általában évente egyszer végiglátogatják azokat a falubeli családokat, ahol valaki az általuk képviselt egyházhoz tartozik (a katolikus pap házat szentel vízkeresztkor, a protestáns lelkészek újév után látogatnak). Ezen kívül személyes viszonyait kivéve csupán bürokratikus viszonyban állnak a hívekkel⁷⁰: a templomi szertartásokon, illetve az egyházi szertartást is tartalmazó átmeneti rítusokon találkoznak és kommunikálnak, de abban a mértékben nem nyitottak az emberi problémák és a tágabb közösség felé, mint általában az ortodox papok. A magyar hívek gyakran elégedetlenségüket fejezik ki a pappal való viszonyuk tekintetében.

Ha a magyar papok gyakori távolságtartó, néha elutasító magatartását (és jól körülhatárolt szerepkörét) összehasonlítjuk azzal a segítőkészséggel és szolgálatkészséggel, amit bárki tapasztalhat az ortodox papok részéről, akkor nem csodálkozhatunk, hogy negatív előítéletek fogalmazódnak meg velük szemben az általánosság és a nyilvánosság szintjén. Ez nem azt jelenti, hogy az egyes emberek személyes attitűdje és válsághelyzetben szemléلhető reakciója harmonizál a hangoztatott sztereotípiákkal. A tapasztalat azt mutatja, hogy konkrét gondok és válsághelyzetek esetén a magyarok többféle szolgáltatásért is román papokhoz fordulnak, és nem is csak helyiekhez. Előítéleteik viszont a viselkedésükkel ellentmondásban vannak.

Az ortodox vallásról a magyarok körében általános az a vélemény, hogy ez egy eltúlzott vallásosság. Az ortodox román emberek *túlságosan hisz-*

---

⁶⁸ Ez nem azt jelenti, hogy más természetű előítéletek nem fűződnek hozzájuk. Így például a Jehova Tanúiról a klasszikus eretnekekkel kapcsolatos előítéletek terjednek, ami szerint orgiákat rendeznek, gyerekeket áldoznak.

⁶⁹ Meg kell jegyeznem, hogy bár az arisztokratikus magatartás az általam ismert protestáns papok között gyakori, ebben a tekintetben is nagy személyes különbségek mutatkoznak még az utóbbi évtizedekben itt szolgált papok között is. Viszont az ortodox és a protestáns, illetve római katolikus papok közt a hívekkel szembeni attitűdben nyilvánvalóan nagy különbség van.

⁷⁰ Például hivatalnokaik közvetítésével pénzt gyűjtenek a hívektől különböző célokra.

nek, és ez a magyarok részéről azt az előítéletet is vonzza, hogy a románok általában túl *babonásak*. A románok viszont úgy vélik, hogy *a református és az unitárius vallás nagyon gyenge*.⁷¹ Az az elképzelés, hogy az ortodox papok fekete mágiával foglalkoznak, nagyon ritka.⁷² Az ortodox papok által végzett ördögűzések nehezen elfogadhatóak a magyarok számára, nem egy vélemény szerint megalázóak a megszállottnak tartott nőkre nézve.⁷³

Az ortodox papok más attitűddel viszonyulnak a hívekhez, mint a katolikus és protestáns papok. Számukra az egyházi liturgia is jóval hosszabb időt vesz igénybe, és ezen kívül még a szerényebb vidéki parókián szolgáló ortodox pap is számos kérésnek tesz eleget (alkalmi házszentelés, imádkozás és mise a hívekért, exorcizmus). Vannak olyan híressé vált személyiségek, akik naponta a hívek hosszú sorát fogadják és próbálnak segíteni rajtuk a legkülönbözőbb problémák esetében. Az ortodox papok attitűdjei a hozzájuk fordulókkal szemben disztingváltak, talán a legerőteljesebb határvonal az értelmiségi és nem értelmiségi réteghez tartozó személyekkel szembeni álláspont közt húzható meg. A segítségért folyamodó emberek az ország bármely részéről érkehetnek egy nagyobb jelentőségű, karizmatikus személyiséghez. A környéken egy ilyen személyiség működött kutatásom ideje alatt, az ördögűzéseiről híres podságai pap. Az általam megkérdezett személyeknek nagy hányada tudott a tevékenységéről, pedig csupán 1990 óta működött Podságán, és aránylag fiatal. A papokkal kapcsolatos nézeteknek jóval nagyobb szerepük van, mint a népi gyógyítókkal, jósokkal kapcsolatos nézeteknek és előítéleteknek. Ez természetes is, hiszen napjainkban az ortodox papok társadalmi szerepe jóval sokoldalúbb, mint az említett specialistáké.

A hagymásiak tehát nem vádolnak mágikus specialistákat rontással konkrét esetekben, illetve a specialista elbeszéléseik, elképzeléseik és tapasztalataik szerint csupán kiszolgál egy megrendelőt. A tulajdonképpen vádlott ez esetben a megrendelő, őt terheli a felelősség a rontásért. A hagymásiak véleménye szerint igazságtalan kérés esetében a rontás a kérelmező ellen fordul, rá száll. Mindez főleg az igazságszolgáltatás eseteiben érvényes, hiszen ekkor a rontás maga nem egy szimbolikus rontó rítusból, hanem Istenhez

⁷¹ Például az idős Boc házaspár véleménye.

⁷² *Azt mondják, hogy egy ember, aki tud csináltatni. Nem pap. A papak nemigen csináltatnak, a papak.* (Vári Anna)

⁷³ *Kápolna van ott fenn, s ott egy pap úzi az ördögöt. Aztán nem ke femenni, aztán a televízióba mutatta, hogy letette a pácienset a fődre s végigtapatta a pap... [...] De miért? Letette a fődre, végig-végig rajta, hogy az má nem tudott, még jajgatni se! [...] Megtapotja azt a szegény asszonyt, úgy megtaposta, hogy majd kijött a bele!* (Báthory Kata)

forduló kéréséből áll, hogy tegyen igazságot, fedje fel a bűnöst stb. A mise, ima és a bójt ezt a kérést közvetíti, illetve megerősíti.

Etnikummal kapcsolatos előítéletek: Mielőtt az etnikummal kapcsolatos előítéletekről szólnék, még egy fontos distinkcióra ki kell térnem: a szakirodalomban belső, illetve külső ellenségként számon tartott boszorkányokról van szó. A belső ellenség közösségen belüli veszélyt jelent, a külső közösségen kívüli veszélyt. A lehetséges belső ellenségek körébe tartoznak mindazok a személyek, illetve kategóriák (nem, foglalkozás), akiket eddig említettem. Az etnikummal kapcsolatos előítéletek külső ellenséget neveznek meg. Két ilyen előítélet különíthető el a falubeliek elbeszélései alapján. Az egyik magyar lakosok részéről (etnikai csoport) a románokat jelöli ki, mint a rontás szakértőit és gyakorlóit. Alább egy idős házaspár véleményét idézem a románokról. Olyan emberekről van szó, akik számára a műveltség, az iskolázottság fontos. A románokkal kapcsolatos negatív előítéleteiket a *babona*, *intelligencia*, *kultúra* fogalmak használatával fogalmazzák meg.

B: *Hát aztán, ez például egy hiszékeny nép, me hiszékenyek és tartják az ilyen babonákat.*

K: *Alacsonyabb a műveltség is. Me oda kell egy bizonyos fokú intelligencia, hogy azt ne higgye el. Há mondom, hogy ez az én szomszédasszonyom is, „ó, dehogyan hiszi”, hisz mindenfélét!*

B: *Hisznek mindefélét! [...] Hiszékeny nemzet ez a román nemzet, szóval, ilyen tekintetbe alacsony a kultúrája, mit tudom, hogy hogy fejezzem ki, hogy aztán hisznek ebbe a vallásos dologba, s csináltatják meg egymást, meg bőtölnek, meg mit tudom én, miket. Hát bőtöl az ember, mikor nincs mit egyék! De [...] minek bőtöljek? (Báthory Benedek és felesége, Kata)*

Míg a „túlzott hittel” kapcsolatban általában beszélnek a románokról, eredetüktől függetlenül, a rontással kapcsolatban előfordul, hogy elkülönítik a *havasiakat* a falubeli *bennszülöttektől*. Emellett a városra költözött románok rontó képességével és rontásaival kapcsolatos előítélet még hangsúlyozottabbá válik, mivel hozzáadódik a városi „*blokklakókkal*” szembeni általános előítélete a falubeli, főleg földműves embereknek, ami elsősorban a következő nézetekből tevődik össze: a városiak túl kényelmesen élnek, nem kell tüzet gyújtaniuk, van fürdőszobájuk, nem kell annyit takarítaniuk, mert nincs az udvar és a háztáji gazdaság, ahonnan a sok szemét származik; a városiak túl könnyű munkával keresik a kenyerüket, nem kell annyit izzadniuk a mezőn, a „földet túrva” és annyit fájni a piacokon, amíg az árut értékesítik. A városiaknak mindezen okoknál fogva több idejük van a rontást „kitanulni” és gyakorolni.

Ezek az előítéletek részben megalapozottak, azaz sok esetben valós élet-színvonalbeli különbséget jeleznek. Az esetek többségében viszont csak a vidéki kisvárosi és a szomszéd falusi emberek közti versengés illetve a falusiak frusztrációja áll mögötte, amit a szocialista blokkklakásokat, ipari munkát támogató propaganda is megerősített. Valójában a falusiak a szocializmus alatt annyit fűthettek, amennyit akartak, a városiak pedig majd megfagytak a túl kevés (központi) fűtéstől; az élelmet nagyrészt otthon termelték meg, ezért a rossz piaci körülményeknek soha nem voltak annyira kiszolgáltatva, mint a városiak; nagyobb személyes léttel rendelkeztek, többet tartózkodtak a szabadban; 1989 után kevésbé sújtotta őket a munkanélküliség, mert többnyire rendelkezésükre állt a föld, amit megművelhettek, ha elavult technológiával is stb., tehát volt és van az életüknek pozitív oldala is.

A másik etnikummal kapcsolatos sztereotípa a magyar és román szemzőből egyaránt külső etnikai csoportnak számító cigányokhoz kötődik. A cigányok az előítéletek szerint nem csupán lopnak, jósolnak, de a rontáshoz is értenek. Általános képzet, hogy a cigányok szemének különösképpen hatásos, ártalmas kisugárzása van, egyrészt úgy tartják, hogy igéznek, másrészt hipnózist idéznek elő (*hitmotizálnak*), tekintettel és beszéddel szuggerálva az áldozatot. Több, ugyanazt a sztereotip struktúrát követő, hasonló tartalmú, happy end-del végződő vagy a károsodást konstatáló történetet hallottam. A cigányok ezekben a történetekben kizárólag vándor cigányok, nem falubeliek, és nem is a szomszéd faluból valók, hiszen velük sokkal személyesebb kapcsolataik vannak, ma is sok esetben napszámosként foglalkoztatják őket. (Román és magyar lakosok esetében a törvénytelen haszon-szerzésnek a legelterjedtebb módja a lopás, de a románokat és a magyarokat nem tartják „tolvaj nemzetiségnek”.)

A rontásetetek statisztikai elemzése

*Rontásetek*⁷⁴ az egy szerencsétlenséggel kapcsolatos, magyarázatul szolgáló és konkrét személy elleni vádat, vagy az ismeretlen elkövetővel kapcsolatos gyanút nevezem. Egy rontásetet több személy apró részletekben el-térő, de lényegét tekintve azonos elbeszéléséből, azaz többféle változatból is megismerhetünk. A rontásetetek kétfélek lehetnek: (1) olyanok, amelyeket

---

⁷⁴ A *rontásetet* fogalmával kapcsolatban lásd például Pócs 1995: 15. Vö. a *rontáselbeszélés* fogalmával: Pócs 1995, Klaniczay 1999.

igazságtalannak tartanak, tehát a közösség elitéli, (2) és olyanok, amelyeket igazságosnak tartanak, ezek a büntetés, a bosszúállás esetei (vö. Marwick 1970: 280–295). Attól függően, hogy a rontásetetek bajmagyarázatok vagy igazságszolgáltatási esetek, a következő elemeket tartalmazhatják: *a rontó személy, a rontás módja, a rontás célja, következménye, illetve a baj, a károsodás, a feltételezett okozó személy, az igazságszolgáltatás céljával elkövetett rontás módja és az elkövető személy (a károsult, a károsult családtagja, esetleg segítő specialista)*. A rontó személy és a megcélzott áldozat, illetve az igazságszolgáltatást kérő személy és a feltételezett bajokozó közti viszony általában szintén kiderül. Az igazságszolgáltatási esetek között fordul elő az ismeretlen személy elleni rontás, ennek tipikus esete az, amikor lopás történik, és az elkövető büntetését kéri. A rontáset tartalmaz: egy rontást, egy következményt (károsodást), amit a rontásnak tulajdonítanak. Nem tartalmazza mindig az elkövető vagy a gyanúsított személy megnevezését.

Terepmunkám során a faluban 114 személlyel folytattam a rontás témájával kapcsolatban teljességében vagy részben hangszalagra rögzített beszélgetést. Kötetlen formában ennél jóval több emberrel beszéltem a témáról. A lejegyzett beszélgetésekben 60 rontásetet fordul elő. A terepmunka során, ha egy-egy esetre bukkantam, lehetőleg rekonstruáltam ez eset társadalmi környezetét. A falu kiterjedése és a megnövekedett mobilitás miatt joggal feltételezhető, hogy ennél sokkal több rontásetről esik szó a faluban. Az elbeszélések is különbözőképpen érintik az elbeszélőket, vannak olyanok, amelyek saját történetet tartalmaznak és vannak olyanok, amelyek családtagról, rokonról, szomszédról, ismerősről szólnak, illetve amiről hallottak. A legtöbb rontásetről több személy is beszélt, ilyenkor a több elbeszélés alapján egy rontásetet vettem figyelembe.⁷⁵ A 60 rontásetet statisztikai elemzésnek vettem alá az SPSS program segítségével. Az elemzésből kizártam az olyan általános elbeszéléseket, amelyek nem kötődtek falubeli személyekhez, és így a társadalmi kontextus nem jelenik meg bennük. Meg kell jegyezni, hogy kutatásom idején a statisztikai elemzés lehetőségére nem gondoltam⁷⁶. A terepmunka nem szociológiai, hanem etnográfiai jelle-

---

⁷⁵ Hasonlóképpen jártam el a rontásetek elemzésekor a 16. századi kolozsvári boszorkányperek esetében (Komáromi 2002).

⁷⁶ Dolgozatom első változatának megbeszélésekor merült fel az igény arra, hogy bizonyos tényezők jelentőségét százalékarányokban is fejezzem ki. Ennek az igénynek igyekeztem a statisztikai elemzéssel eleget tenni.

gű volt, ami azt is maga után vonta, hogy kevesebb embert kérdeztem meg, de jóval alaposabban megismertem nézeteiket, kapcsolataikat, élettörténeteiket. Az elvégzett statisztikai elemzés nyomán úgy látom, az adatok statisztikailag is reprezentatívak. Ez jórészt a különböző nemzetiségű, státuszú, nemű és korú személyek megkérdezésének tulajdonítható.

A rontásesetek statisztikai feldolgozása során a következő változókat vettem figyelembe: eset kódneve, áldozat neme, vádlott neme, az áldozat és a vádlott közti kapcsolat jellege, a vádlott és az áldozat etnikai hovatartozása, van-e az áldozat és a vádlott közt státuskülönbség, a rontás módszere, a rontás végrehatója, a rontást kiváltó ok, a rontás következménye, igazságosnak tekintik-e a rontást, halálos-e a kimenetele az áldozatra nézve. A változók listáját és a használt kódokat mellékletben közlöm. A statisztikai elemzés során egyrészt leíró statisztikákat, másrészt az egyes változók közti összefüggéseket vizsgáló kombinált statisztikákat készítettem. A statisztikai elemzés eredményeit a megfelelő alfejezetekben közlöm.

Rontásvádak

A rontással kapcsolatban nem csupán az általánosságok szintjén beszélnek a faluban, hanem konkrét problémákkal kapcsolatban is. Ilyen esetekben nem előítéletekkel, hanem rontásvádakkal van dolgunk. A *vád* fogalmát nem törvényszéki vád értelmében használom, viszont egyértelműen vádakról, egy szűkebb nyilvánosság előtti vádaskodásról van szó.

A rontásesetek nyilvánossága gyakran a család, máskor ez kiegészül a barátokkal, illetve a szomszédokkal. A falu lakossága nagy számú, a személyes bajok nem számíthatnak ekkora nyilvánosságra. A tűzesetek, az öngyilkosság és általában a halálesetek híre elterjed a faluban, de ma már az is igazán ritka, hogy egy falubeli lakost mindenki ismerjen (legfeljebb a polgármestert). A rontás esetében a nyilvánosságot több tényező befolyásolja. Az eset szőgyellnivaló is lehet, és bizonyos viszonyokban a rontás témáját szóba sem hozzák (például értelmiségiekkel való beszélgetésben).

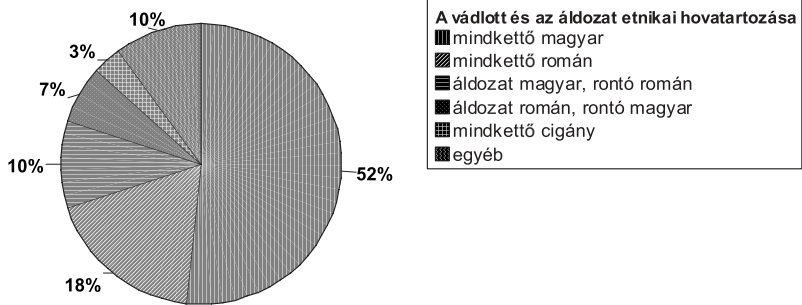
Annak, hogy a vádak nem kerülnek törvényszék elé, az az oka, hogy a rontás, boszorkányság vádjával Romániában ma nem lehet hivatalos törvényszéki eljárást indítani. A falubeliek ezt nagyon jól tudják. Számos más témával kapcsolatos elbeszélésből is kiderül, az emberek mennyire tudatában vannak, hogy milyen vád képviselhető hivatalosan, illetve mit fogadnak el a törvényszéken hivatalos bizonyítékként. A faluban népszerű divinációs

eljárással, a *cseberbenézéssel* kapcsolatban tudják (vö. Keszeg 1992), hogy a törvényszéken nem fogadják el a tolvaj elleni bizonyítékként, ha a tolvajt a cseberbe néző leánykák látták meg. Ugyanakkor az elbeszélésekből kiderül, hogy számos falubeli hitelesként kezeli az így felállított vádat.

A vádlottak és az áldozat neme: Akárcsak a rontással kapcsolatos előítéletek, sztereotípiák esetében, a rontást a konkrét vádak esetében is leginkább nőknek tulajdonítják (80% nő, 10% férfi, 10% ismeretlen). Az áldozat neme szinte fele-fele arányban oszlik meg (50% nő, 47% férfi, 3% ismeretlen).

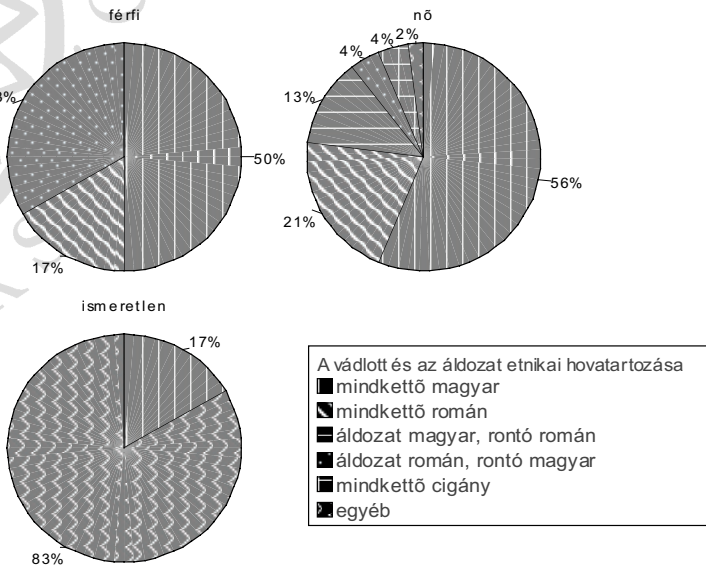
A vádlott és az áldozat státusza: Az elbeszélések és a szóba került emberek közti viszonyok ismeretében a vádlott és a vádló közt nincs státuskülönbség (az ismeretlen vádlott esetében figyelembe vettem a leggyanúsabb személyt, akit az elbeszélő jelölt meg): 95% esetében nincs, 5% esetében van. Úgy látszik, a boszorkánysággal kapcsolatos szakirodalomból jól ismert módon itt is az egymáshoz közel álló státuszú, vagy egymással egyenlő státuszú személyek vádolják meg egymást rontással.

A vádlott és az áldozat etnikai hovatartozásának statisztikai vizsgálatából az derül ki, hogy sokkal inkább jellemző az azonos etnikumú személy megvádolása, mint a más etnikumhoz tartozó személyé. Ez főleg az általánosságok szintjén megfogalmazott előítéletekkel összevetve érdekes, hiszen azt jelenti, hogy a konkrét esetek és viszonyok esetében egész más tényezők dominálnak a rontásvádak megfogalmazásában, mint az etnikai hovatartozás. Egyetlen esetben releváns tényező az etnikum, a vegyes házasságok és magyar és román fiatalok közti szerelmi viszony esetében. Az általam ismert esetek szerint az jellemző, hogy a magyar szülők, rokonok értelmezik az ilyen viszonyokat szerelmi varázslás eredményeként, ezzel tagadva a „természetes” viszony kialakulásának lehetőségét. A régi (magyar) gazda családok leszármazottaira jellemző, hogy nemkívánatosnak tekintik a románokkal való házasságkötést. A magyar–magyar vádak nagyobb hányada valószínűleg annak tulajdonítható, hogy terepmunkám során több magyarral beszéltem, mint románnal, ezért a rontásesetek nagyobb része magyarokkal kapcsolatos, de a magyarok nem feltétlenül csak magyarokkal kapcsolatos esetekről tudnak.

Grafikon 1. A vádlott és az áldozat etnikai hovatartozása

Az alábbi ábrák a vádlott nemét és a vádlott, illetve az áldozat etnikai hovatartozását összevető statisztikai adatokat tartalmaznak. Az ábrák értelmezésénél vegyük figyelembe, hogy a vádlottaknak csupán a 10%-a volt férfi, tehát a nő vádlottnál megjelenő összesen 17% román–magyar vegyes vádjával többet nyom a latban, mint a férfi vádlott esetében megjelenő 33%.

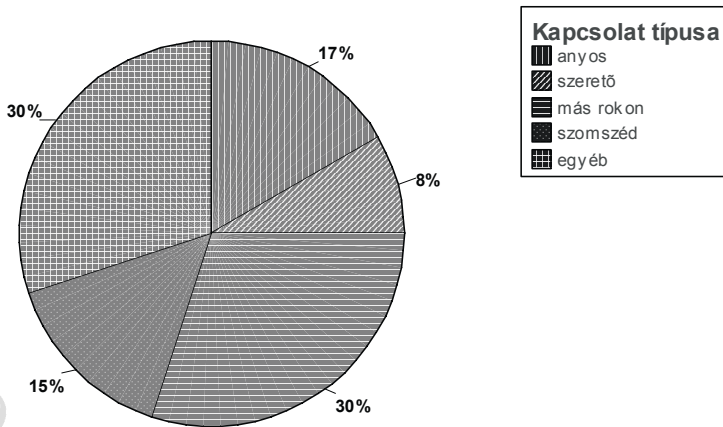

Grafikon 2. A vádlott és az áldozat etnikai hovatartozása a vádlott neme szerint

A vádlott személy és az áldozat közti kapcsolat típusa: Az alábbi ábrán nem jelenik meg minden kapcsolattípus önálló összetevőként. A ritkábban előforduló kapcsolatokat összevontam egy közös fogalom alá, így például a *más rokon* kategória alatt az anya–gyermek, testvér–testvér, férj–feleség viszonyok találhatóak, ahol az anya, a testvér, illetve a feleség jelenik meg a vádlott szerepében, de különválasztásuk statisztikai szempontból irreleváns kategóriákat hozna létre. A statisztikai arányok azt jelzik, hogy az anyós–meny viszony feszült, és a meny gyakran vádolja rontással az anyóst. Ez részben szerelmi rontást jelent⁷⁷, de nagyobb hányadban a meny egészségét, életét megcélzó rontást, illetve a házasság megrontását (veszekedés, rossz viszony előidézésével). A feszült viszony tapasztalataim szerint a következőknek tulajdonítható: a meny az ilyen esetekben mindig a férj szüleihez költözik, és bár legtöbbször külön háztartásban, esetleg külön házban is élnek, az anyós nagymértékben kontrollt gyakorol, illetve irányítani próbálja az ifjak háztartását. A meny státusza alávetett az anyóséhoz képest. Sok esetben az ifjú pár házasságának problémáiról, válságáról van szó, de számomra az is az anyós hatalmát mutatja, hogy ezt a meny az anyós ellen megfogalmazott vádakba kanalizálja. A férj lehet részeges, lusta stb., a meny nem rá panaszkodik, illetve nyilvánosan nem, esetleg az mondja, hogy ő sosem ment volna egy ilyen emberhez férjhez, de az anyós *csináltatta*; hogy gondok vannak, mert az anyós mindenbe beleszól, hogy ő beteg és szárad el a lábáról, mert az anyósa azt akarja, hogy ő meghaljon és maradjon nekik a gyermek. Egy későbbi fejezetben erről még szó lesz, egy menyről szóló esettanulmányban, de annyit itt is megjegyeznék, hogy az ilyen jellegű vádak mögött implicite ott van a válás ideája, hiszen a gyermek „elvétele” más legális módja nincs. Egy harmonikus házasság esetén a nagyszülők számára nem lehet téma, hogy a gyermek az anyáé vagy az apáé, illetve a megfelelő nagyszülőké (itt nyilván nem tulajdonviszonyokról, hanem a gyermekkel való együttélés, a felnevelés lehetőségéről, a gyermekről mint értékről (társadalmi tőkéről) van szó, amit mindig annak van több esélye élvezni, aki együtt él vele). Az a tény, hogy csupán nők vádolják az anyósukat, arra utal, hogy az ő helyzetük házasságkötés után sokkal problematikusabb, és nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy általában a nők költöznek a férfi családjához.⁷⁸

⁷⁷ Ilyenkor az elégedetlen fél, általában a feleség anyósát azzal vádolja, hogy szerelmi várázslással váltotta ki az amúgy elfogadhatatlan házasságkötést.

⁷⁸ Ez nagyon ritkán fordítva is történik, és nem csupán úgy, hogy a lányos házhoz költözik az ifjú férj, hanem úgy is, hogy az elvált, illetve özvegy asszonyhoz költözik a második férj (amennyiben az asszony első házasságából örökölt háza, kertje értékesebb, jobb, mint amivel az új férj rendelkezik). Ilyenkor a faluban azt mondják, hogy a férfi „férjhez ment”.

Grafikon 3. A kapcsolat típusa

A vérrokonság és affinális rokonság, illetve a szerelmi viszony jóval gyakoribbak és fontosabbak, mint a szomszédsági vagy más viszonyok. A hagyományok esetében tehát nem beszélhetünk túlnyomórészt szomszédsági boszorkányságról (vö. Macfarlane 1970). Néhány vád esetében kétségtelenül fontos a térbeli közelség is. De amint egyik esettanulmányban szó lesz még erről, a szomszédsági vádak egy része például bennszülöttek és bevándorlók, tehát földtulajdonnal rendelkezők és föld nélküliek közti feszültségekről, illetve a bennszülött és betelepített románok közti magyar nyelvtudásbeli különbségekről is szól. A feszültségnek lehet gazdasági összetevője, de ez nem a boszorkányperekből ismert kérés megtagadása, hanem ennél súlyosabb probléma. A kérés megtagadása haragot, pletykálkodást, a kérést megtagadó személy befektetését eredményezi, de tapasztalatom szerint nem vezet rontás-, illetve boszorkányvádhoz.

A rontás vádja csak a problematikus viszonyokon belül merül fel, tehát egy bizonyos személyt nem vádol meg minden egyes családtag, szomszéd. Ritkán vádolnak többen többirányú rontással egy személyt (az esettanulmányokban két ilyen személyről lesz szó), a vádak általában személyesek, a rontás főként egy embert érint. Az eddigiekből nem csak az következik, hogy az ember személyes életének valamely problémáját rontással magyarázza, hanem az is, hogy a problémákat a legközvetlenebb kapcsolataival hozza összefüggésbe, és általában nyilvánosságra is csak ebben a szűk kapcsolat-

hálóban hozza. A családi problémákat a falubeliek szégyellik nyilvánosságra hozni, illetve, ha nyilvánosságra hozzák, akkor a családban már szakadás történt. A rokonok, családtagok közti rontásról (illetve gyanúról) a falu nyilvánossága előtt nem beszélnek. Ha viszont igazságtalanság, károsítás ér valakit, a büntetés céljával elkövetett rontás, illetve átok nyilvánosságra kerül. Az igazságszolgáltatás nyilvánosság nélkül nem is működhet.

A vádak esetében a rontás fogalmának stratégiai használatával is számolni kell (vö. Argyrou 1993), hiszen a vádló nem naiv, jól ismeri a vád stigmatizáló szerepét, következményeit a vádlott közösségi megítélésére és kapcsolataira nézve. Ugyanakkor azt is tudja, milyen módon mentesíti őt a kudarcai miatti felelősségtől, illetve a szégyentől, ha valamilyen eseményt rontásnak tulajdonít. A rontás az egyik legelőnyösebb betegségmagyarázat is, hiszen ha a betegnek sikerül a környezetével ezt elfogadtatni, nem feltételezik, hogy bűn elkövetése vagy életmódja miatt beteg (vö. Kluckhohn 1970).

A rontás eszközei, módszerei és a végrehajtó személy

Amint a bevezetőben is említettem, a hagymásiak a vizsgált jelenségre nem a rontás fogalmát használják, hanem a *csináltatást*, *boszkonyálást* (ritkábban *megfureszálja*, *csinálja a gurucsát*, *preszkibál*, illetve *misét fizetett*, *böjtölt*, *imádkozott*, *gyertyát égetett*)⁷⁹. A *csináltatás* román megfelelője a helyi tájszólás szerint *o făcut-o*, a *csinálmány* románul *făcătură*. A *boszkonyálás* románul (tájszólásban) *o bosconit*⁸⁰. Ez esetben a *csinálmánynak* megfelelő román szó a *boscoană*. A helyi fogalmak általában utalnak a rontás módszerére. A következőkben a rontás módszereit tárgyalom.

A hagymásiak sokféle módját ismerik a *csináltatásnak*, de csak másoktól hallott, és általuk fel nem használt módszerekről beszélnek, illetve specialisták lehetséges módszereiről. A rontással kapcsolatos tudást tehát veszé-

⁷⁹ Pócs Éva szerint a rontás fogalma Magyarországon általánosan elterjedt. Csíki kutatásait összegző tanulmányaiban (Pócs 2001: 430, 2002: 242) azonban megállapítja, hogy sem Csíkkarcfalván, sem Csíkjenőfalván nem használják ezt a kifejezést. Leggyakrabban a *megcsinálás*, *megcsináltatás* terminusokat használják.

⁸⁰ A magyar szóhasználatban a *csináltatás*nál ritkábban használt román eredetű kifejezések (*boszkonyál*, *fureszál*, *preszkibál* vö. román „boscoană”: varázslat, „afuresenie”: kiátkozás, „a preschimba”: átváltoztatni) értékítéletet tartalmaznak. Általában olyan kontextusban fordulnak elő, amikor a (magyar) beszélő el akarja ítélni a román etnikumú lakosságot „babonásságáért”, azt állítva, hogy ők hisznek a mágia hatásosságában, ők használják.

lyesként fogják fel, és igyekezzenek ártatlan embernek tűnni, aki nem él ilyen módszerekkel. Egyes szám első személyben csak igazságosnak vélt mágikus beavatkozásokról beszélnek, ilyen a bosszú, az igazságszolgáltatás. Előfordul, hogy a falubeli emberek elmondják, ha bosszúból megcsináltattak valakit román pap segítségével, illetve, hogy nyilvánosan is átkoznak valakit, aki nagymértékben megkárosította őket. Lopás esetén sokszor elmondják, ha böjtölnek, miséztetnek, vagy híresztelik a szándékot, hogy rájesszenek a tettesre. A terepmunkám során az is előfordult, hogy egy magyar anya elmondta, hogy imádkozik és böjtöl azért, hogy a fia utálja meg azt a román fiatalasszonyt, akivel viszonya van. Beszélgetésünk során többször is vizsztatért arra, hogy nagyon haragszik fiaira, ha román lánynak udvarolnak, és egyik unokahúga vegyes házasságával kapcsolatban kifejtette, hogy attól tart, egy ilyen házasságkötés esetén a fiai már vele sem fognak (illetve nem beszélhetnek) magyarul. Az asszony azt feltételezte, hogy véleményével egyetértek, ezért beszélt nyíltan róla. Ez az eset is illusztrálja, hogy milyen ambivalens jelenségről van szó: ha sikerül szolidaritást gerjeszteni, pozitív csináltatásként lehet bemutatni egy olyan esetet, amelyet a fiatal pár vagy a fiatalasszony valószínűleg az anyósjelölt rosszindulatú praktikájának nézne (és joggal).

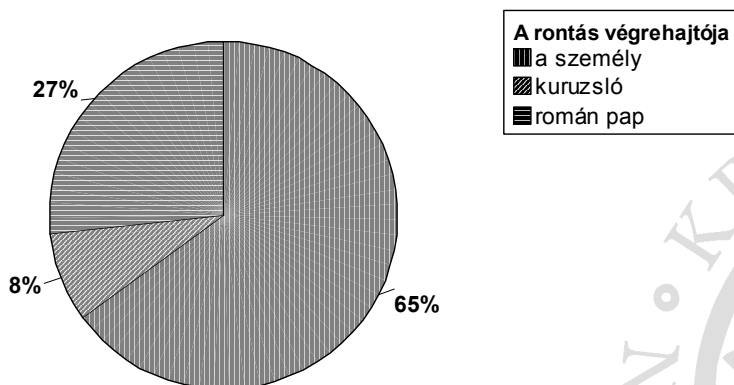
A faluban az sem jellemző, hogy valaki az ellene emelt rontásvádról beszéljen, de egy esetben ez is előfordult. Egy hagymási születésű öregasszony elpanaszolta, hogy őt csináltatással vádolja a fia, a menyé és a szomszédjai. A vád szemlátomást nagy szenvedést okozott neki, és nyilvánvalóan egy ellene indított kampány részét képezte.⁸¹ Rosszindulatból, irigységből elkövetett csináltatásról csak a vádakban beszélnek.

Fontosnak látom megjegyezni, hogy rontás elkövetése, végzése közben nem láttam senkit, de tapasztaltam a környezetemben csinálmányok „felismerését”, és a legkisebb kétségem sem fér hozzá, hogy ez sok falubeli számára releváns valóság. Mindazt, amit az elkövetkezőkben leírok a rontásról, főként elbeszéléseken, beszélgetéseken alapul, de a boszorkányság nem csupán a szavak, a beszéd világában létezik, bár kétségtelen, hogy a róla való beszéd, és a szavak szerepe a rontás módszereiben szintén egy releváns valóság (vö. Favret-Saada 1980: 9). Beszélgetőtársaim viselkedése, illetve néhány esetben olyan jelenségek megfigyelése, amelyet nem a kutatás szituációja hozott létre, támogatja ezt a meggyőződésemet.

---

⁸¹ Az ötödik esettanulmány erről az öregasszonyról szól.

A rontás végrehajtója szerint a csináltatásokat itt is három csoportra lehet osztani⁸²: csináltathat bárki saját céljára (az elemzés során ebben az esetben *a személy* kifejezést használtam), *kuruzsló* által, illetve *román pap* által. Az utóbbi kettő esetében a faluban használt megnevezésről van szó, a kuruzsló szóval népi mágikus specialistát, a román pap kifejezéssel a román nemzetiségű görögkeleti vallású papokat nevezik meg.

Grafikon 4. A rontás végrehajtója

Az esetek döntő többségében az emberek nem vesznek igénybe semmi-féle specialistát (65%). Amint ezt majd a módszerek vizsgálatakor látni fogjuk, ez azt jelenti, hogy egyrészt gyakori a személyes átok (ami leggyakrabban böjttel társul), másrészt a falubeliek szabadon alkalmazzák az általuk ismert rontó módszereket. A csinálmányokat például gyakran személyesen készítik és helyezik el.

A *kuruzsló* alkalmazásának nincs különösebben nagy jelentősége a rontások kivitelezésében (alig 8%-ot tesznek ki azok az esetek, amelyekben ilyen segítséghez, illetve szakértelemhez folyamodnak). Talán az alacsony igénynek köszönhető, hogy nem is tartanak számon sok ilyen specialistát a környéken, és a faluban is ritka az olyan személy, akiről azt állítanák, vagy feltételeznék, hogy kuruzslással foglalkozik. Amikor kuruzslóhoz fordultak, vagy felmerült

⁸² Vö. Pócs 2002: 245–246: 1. saját rontás; 2. varázslóasszonyokkal való csináltatás; 3. pap-pal csináltatás.

ennek a szükségessége, kizárólag más helységből való személyeket említettek. Néhány általam is ismert öregasszonnyal kapcsolatban állították, hogy kuruzsolt. Közülük kettő még él, és az esettanulmányokban szó lesz róluk.

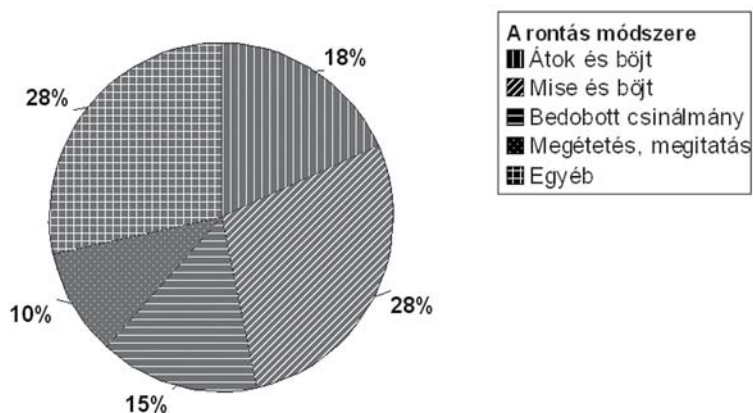
A román papok jelentősége a kuruzslókkal szemben jóval nagyobb, az esetek 27%-ban fordulnak hozzájuk segítségért. A román papokat az igazságszolgáltatás eseteiben keresik meg, és minden esetben misét kérnek tőlük. A pap böjttel, imádkozással kapcsolatos utasítást ad a kliensnek. A pap Istenhez közvetíti a kliens ügyét, és együtt kérik az isteni igazságszolgáltatást, a bűnös büntetését. A felelősség ezekben az esetekben a kliensre nehezedik, akit a pap sokszor figyelmeztet is, hogy ha nem ártatlan, akkor őt fogja a baj érni. A román papok közt van, aki a kliens kérésére jósl is⁸³.

A rontás módszereit a statisztikai elemzés során gyakoriságukat figyelembe véve osztottam fel különböző kategóriákra. Megtartottam a falubeliek megnevezéseit, külön kategóriaként kezeltem a nagyon gyakran előforduló módszereket, a ritkán előforduló módszereket pedig az *egyéb* címszó alá vontam. (Hasonlóan jártam el a kapcsolatok típusai esetében is.) Azt szerettem volna látni, hogy a nyilvánvalóan gyakoribb módszereknek mi az aránya a feldolgozott rontásesetekben. A következő eredményeket kaptam: az *átok és böjt módszere* 18%-ot tesz ki, a *mise és böjt* 28%-ot, a *bedobott csinálmányok* 15%-ot, a *megéttetés, megítatás* 10%-ot, a fennmaradó 28% pedig megoszlik a különböző más módszerek között. A személyes átok nem minden esetben társul böjttel, mégis operatívabbnak látszott szét nem választani a böjt nélküli és böjttel társuló átkot. A miséhez mindig társul böjt. Amint már említettem, ez a módszer mindig a román papokhoz kötődik, a böjtteléssel és imádkozással kapcsolatban is ők adnak tanácsot. Akárcsak a betegségek gyógyítása esetében, itt is nagy a változatosság abban, hogy hány papnál, illetve melyik papnál és hány misét (*szolgálatot*)⁸⁴ kérnek. A megéttetés, megítatás leggyakrabban a szerelmi varázslás módszere, de előfordul olyan módszerként is, ami a legénynél nem szerelmet, hanem *habarodott* állapotot idéz elő⁸⁵, valamint állatok pusztulását.

⁸³ A jóslással kapcsolatban a következő kifejezéseket használják: *néz prăvilăba*, románul: „să se deschidă pravila”. A *pravila* szó minden esetben egy könyvet takar, ez néha Biblia, máskor egy zodiákus.

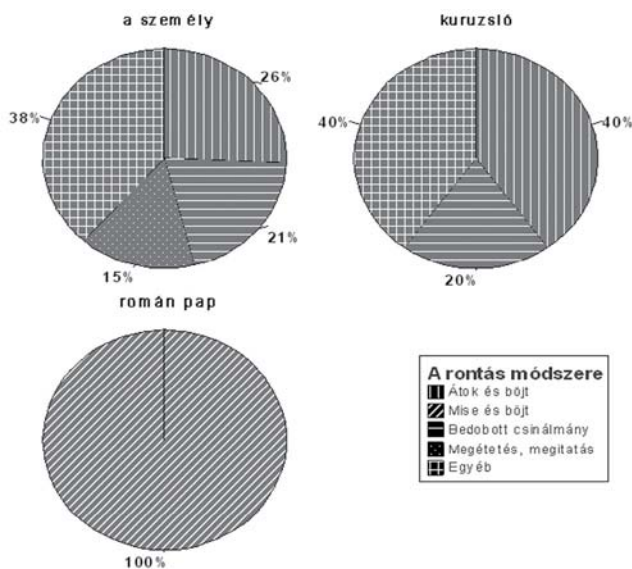
⁸⁴ Vö. román *shujbă*, szó szerinti jelentése *szolgálat*.

⁸⁵ A zavarodottságot előidéző italt az elbeszélő a román *leac* szóval nevezte meg, ami gyógyszer jelent. Az elbeszélésből ítélve azonban nem rontó hatású gyógyításról, inkább egy gonosz lány rontásáról van szó. A fiatalember az ital elfogyasztása után hazafele indult egy szomszéd faluból, de eltévedt az úton, a mezőn kóválygott. Az ital hatása néhány óra múlva maradéktalanul elmúlt. Itt talán azt fontos megjegyezni, hogy az állapotot nem ittasságként fogja fel az áldozat.

Grafikon 5. A rontás módszere

Ha a rontások módszereit a végrehajtó személy függvényében vizsgáljuk, a következő eredményeket kapjuk:

Grafikon 6. A rontás módszere a rontás végrehajtója szerint

A fenti ábrákból azt láthatjuk, hogy a varázsló módszereknek (rontó rítusoknak) a személyes rontások esetében van a legnagyobb jelentősége. (A kuruzsló rontásai közt nagyobb hányadot tesznek ki, de a kuruzslók által végzett rontások részaránya az összes eseten belül kicsi, amint azt már az előzőekben láttuk.) Amint a harmadik ábra mutatja, a mise kizárólag a román papok módszere.

A személyes rontások két nagyobb csoportra oszlanak: az *átok*, amelyhez társulhat vagy nem a célért fogadott böjt és a *mágikus rítusok* (ezeket néha szintén böjt is kísérheti). Az utóbbi tág kategóriának részét képezi a csinálmányok készítése és „bedobása” is. Csinálmányokat a kuruzslók is előállíthatnak a kliens számára, aki majd gondoskodik az „elhelyezéséről”. Itt sorolnám fel a statisztikai elemzés során az *egyéb* kategóriába sorolt, ritkábban előforduló módszereket: kötés, ellopott ruhaneművel, főleg alsóneművel, felszedett lábnyommal⁸⁶, haj, köröm fazékban főzésével⁸⁷, haj, köröm bevarrása a ruhába (a rész érintkezik a célszeméllyel, szerelmi mágia); halottal eltemetett, a célszemélyt reprezentáló tárggyal; ördöggel, szellemmel; érintéssel; könyvvel; nadragulyával (*matreguna* vö. román „mátrăgună”)⁸⁸ történő csináltatás.

A rontás módszereit a továbbiakban még a következő szempontok szerint fogom megvizsgálni: *milyen elemekből tevődnek össze* (1) és *milyen úton fejtik ki hatásukat* (2). Nem szeretném szem elől téveszteni azt sem, hogy a rontások okaik, mozgatórugóik szerint alapvetően két csoportra oszlanak: az *igazságtalan rontások* (rosszindulatból, irigységből, vagy a szerzés vágyával elkövetett rontások), illetve az *igazságszolgáltatás esetei*. A további vizsgálattal az a célom, hogy lehetőség szerint e két rontáscsoport közti különbségeket a módszerek és eszközök szintjén is kimutassam.

⁸⁶ Felszedett lábnyommal való varázslással az aranyosszéki boszorkányperekben is találkozunk (Kiss–Pál–Antal 2002: 369, 389). Egy másfajta rontásmód a felszedett lábnyommal, „a lábnyom megfordítása” (románul „întoarcearea urmei”): Marian 1893: 138–142, Nicușor 2001.

⁸⁷ Lásd még fazékkal való varázslás (csináltatás): „facerea cu ulcica” (Marian 1893: 49–50). Ezt is vénlányok csinálják. A ráolvasás szó szerinti fordítása: „Nem a fazakat fordítom, hanem N. gondolatait és szavait és szívét más lányoktól felém stb.”

⁸⁸ Vö. Kiss–Pál–Antal 2002: 370, 374: „nagyfüvet ázni”.

A rontó módszerek elemei

A rontó módszerek elemei: a *szavak*, a *rontó erő*, a *gesztusok*, az *eszközök* (tárgyak és anyagok), a *környezet* (templom, pince, sír, illetve koporsó, ösvény, kert), az *idő*.

A rontás elemei közt a leglényegesebb a *rontó erő*. A falubeli képzetek szerint ez némely esetben személyhez kötött, máskor a rítus során keletkezik. A rontó módszerek elemei részben a rontó erő előállításában, részben a közvetítésében játszanak szerepet. Az erőnek verbális és anyagi hordozói vannak (verbális: átok, mise, ima; anyagi: csinálmányok esetében, étetés, itatás esetében). Az olyan elemek, mint a környezet, az időpont, a rontó erő generálását kedvezően befolyásolják. Az éjszaka, az éjfél kitüntetett időpontjai a rontásnak, a temető és a pince (a ház alvilága) pedig gyakori helyei a rontó rítusoknak.

Az olyan fajta rontó erő képzete, ami a boszorkánynak tartott személy testéből árad, csak egy személlyel kapcsolatban merül fel a faluban⁸⁹. Az erő fogalmát sokkal gyakrabban emlegetik a specialistákkal kapcsolatban (kuruzsló, pap), ekkor viszont egy meghatározatlan előjelű, ambivalens erőről van szó, amit az igény függvényében lehet mozgósítani. A falubeliek a rontásról és a rontás feloldásáról, illetve a betegségek gyógyításáról beszélnek az erő fogalmát használva. Azt mondják, hogy ha egy kuruzsló megrontott valakit (megrendelésre), akkor azt csak egy nála *erősebb* kuruzsló vagy egy *nagy erejű* pap tudja feloldani. Ha az emberek bajban vannak, és a bajt mágikus eredetűnek látják, akkor gyakran több specialistát is megkeresnek. Ilyenkor a cél egy éppen megfelelő erejű specialista megtalálása.

A rontás eszközei egyrészt *anyagok* (például só, vér, ürülék), másrészt *tárgyak* (gyertya, kötél, ruhadarab, köröm, haj, szőr stb.). Az eszközök kisebb hányada a népi vallásosság hétköznapi eleme (például a gyertya, a só⁹⁰). A népi vallásosság elemei közül az ima és a böjt játszik még fontos szerepet a rontásokban. Egyértelmű, hogy a vallásos élet és a rontások nagyon összefonódnak, közös elemeik és közös „specialistájuk” van (az ortodox pap), de fontos megfigyelni, hogy milyen célok érdekében használják ezeket az eszközöket, illetve mikor kéri a pap segítségét.

⁸⁹ Vö. „witchcraft”: Evans-Pritchard 1937. Az ötödik esettanulmányban lesz szó a falubeli esetről.

⁹⁰ Az ortodoxok templomba menéskor gyertyát gyújtanak az élőkért és a halottakért. Az élők esetében a gyertyát kívánságra gyújtják. A sőt ugyancsak az ortodoxok szenteltetni szokták, és fontos megjegyezni, hogy rontások elhárítására is használják. A faluban a só megjelenik a rontó erő közvetítőjeként is (előzetesen kuruzsló ráolvasott).

A rontás eszközeinek egy része mintegy ellenpólusát képezi a fent említett, a népi vallásosság területén is szerepet játszó eszközöknek. Ezeket az eszközöket a falubeliek nézetei alapján *tisztátalan eszközöknek* nevezném. Ide tartoznak az élő emberi testből származó anyagok, a menstruációs vér és az ürülék, valamint a halott ember teste. A rontás eszközei közt vannak olyanok is, amelyek nem önmagukban, azaz nem eredetüknél fogva tisztátalanok, hanem a rontó rítus során válnak tisztátalanná. Ezt a fajta tisztátalanságot *kontextuális tisztátalanságnak* nevezném⁹¹. Az emberi testről származó anyagok, a haj, szőr, köröm és a halottal érintkezett tárgyak tartoznak ebbe a kategóriába. Az emberi testről származó részek a forrásként szolgáló személyt reprezentálják. Következésképpen, ha tisztátalan környezetbe kerülnek, maga a személy kerül veszélybe. Az emberi test részeivel való manipuláció, akár csak a menstruációs vér, a faluban leggyakrabban a szerelmi varázslásokban fordul elő. A halottal érintkező tárgyak a hagymásiak nézetei szerint a halál „üzenetét” terjesztik érintkezés útján. Ezt viszont nem csak betegség és halál előidézésében lehet felhasználni, hanem kapcsolatok és az élet eseményeinek manipulációjában egyaránt (*minden rosszul fog sikerülni*).

Az emberi testet nem csupán a testéből és testéről származó anyagokkal, hanem a vele érintkező tárgyakkal, például ruhával, ruhadarabbal is lehet a rontás folyamatában reprezentálni. Az ilyen rontó eszközökkel szimbolikus cselekedeteket lehet végrehajtani, kuruzslóhoz lehet vinni, aki ráolvas, el lehet helyezni egy halott koporsójában, illetve a sírban. Az áldozatot a lába nyomából felszedett föld is reprezentálhatja (*fölszedte a lába nyomát*). A nedves lábnyomot be lehet tapasztani a sütőkemence belsejébe, és égetni lehet, aminek következtében az áldozat szörnyű fájdalmak közt meghal. A módszer házasságtörés, *kurválkodás* büntetéseként fordul elő, és kuruzslóasszony vitelezi ki.

A rontó erő átvitelének módja (hatásmód)

A rontó erő átvitelének módja (hatásmód) alapján a rontások két alapvető csoportját különítettem el, a *szellemi* (1) és a *fizikális* (2) rontásokat.⁹²

⁹¹ Vö. Douglas: "things out of place".

⁹² A Frazer-féle felosztás, amely a hasonlóság és az érintkezés elvén alapul, nem felelne meg az itteni rontások esetében. A hasonlóság elve (*Law of Similarity*) alapján működő, általa homeopatikusként nevezett mágia csupán a reprezentációk révén való rontást foglalja magába, itt viszont az átok, a mise eseteivel is kell valamit kezdenünk. Amit Frazer az érintkezés vagy fertőzés elvének nevez (*Law of Contact or Contagion*), azt én a fizikális rontások csoportjába soroltam, amelyek a testtel való érintkezésen alapulnak (vö. Frazer 1998: 26).

Szellemi módszerek

A rontás szellemi módszerei a nyelvi és gondolati elemek mellett tartalmazhatnak anyagi, tárgyi és gesztus elemeket, de hatásukat az áldozat, illetve a tulajdon érintése nélkül, távolról fejtik ki, szellemi úton, a romboló üzenet kisugárzásával. Ide tartoznak: *átok, mise, böjt, reprezentációkkal való rontások egy része*⁹³, *szellemmel való rontás*.

A szellemi rontások a világgal való kommunikáció felfüggesztésével és ezzel egy időben az Istennel való intenzív kommunikáció elemével, illetve szellemi energia, rontó erő kisugárzásával tűnnek ki. Ha a rontást óhajtó személy igénybe vesz egy specialistát, félreteszi napi gondjait, és felkeres célja, elképzelése, illetve bizalmasainak az ajánlatai szerint egy kuruzslót vagy román papot, esetleg mindkettőt, vagy egymásután több papot. A specialistánál előadja baját és elmondja a kívánságát. A kuruzsló vagy pap tanácsokat ad arra nézve, hogy mi a tennivalója (például mágikus rítus, csinálmány elhelyezése, imádság, böjt), és hogyan, mikor, milyen sorrendben kell végrehajtani. A specialista anyagi (segéd)eszközöket is szolgáltathat (a kuruzsló elkészíti a csinálmányt, ráolvas). A kliens megfizeti a szolgáltatást (egyrészt a lezajlott konzultációszerű eseményt, másrészt a specialista által a jövőben érte végrehajtandó tetteket, kuruzsló esetében a rontó rítust, pap esetében a misét, imádkozást). Ezek után hazamegy és végrehajtja a megfelelő időpontokban, a megfelelő sorrendben, a szabályok figyelembevételével mindazt, amit a specialista tanácsolt, majd várja az eredményt.

Amennyiben a rontás specialista igénybevétele nélkül megy végbe, a rontó személy elszigeteli magát térben, bezárkózik a házba, vagy lemegy a pincébe; nem eszik egyáltalán, vagy a nap egy meghatározott szakában, vagy csupán böjtös ételt eszik⁹⁴; nem beszél senkivel; nem dolgozik; nem ad ki a házból és nem fogad el másoktól semmit. A böjtölő személy megkéri családtagjait, hogy ők se adjanak ki semmit a házból. Az ilyen jellegű rontások tapasztalatom szerint többnyire igazságszolgáltatás céljával történnek, de nem kizárt, hogy vannak olyan esetek, amikor ugyanilyen módszereket csupán rossz szándékkal is alkalmaznak. Néhány falubeli személy azt hangsúlyozta, hogy az „ilyesmit” titokban kell tartani, és nem szabad az elkövetőt

⁹³ Itt az olyan reprezentációkról van szó, amelyek nem az áldozat testével érintkezett tárgyak, illetve nem tőle származó anyagok (például nem ruházata, körme, haja), hanem például az elégetett gyertya, amely fogyásával analóg folyamatként az áldozat elfogyását idézi elő.

⁹⁴ Ez többnyire azt jelenti, hogy zsíros ételt és húst nem fogyaszt.

senkinek meglátnia. Ennek a tilalomnak viszont inkább a közösség által jogtalannak, igazságtalannak tartott rontások esetében van értelme.

G: *Azt hiszem halálesináltatás volt...*

M: *Én magam mentem rá az asszonyra. Lenn vót a pincébe egy nagy hosszú szál deckán vót lehintve só, s abba vót kilenc gyertya beléállítva a sóba⁹⁵. Égett, s neki a nagy haja ki vót bontva az egész előre, le vót térgyelve, s ottan imátkozott abba. s amikor én köszöntem, meglepődött, s akkor azt mondta nekem: – Maga mit keres itt? – Lesz disznóvágás és vesz húst? – Jaj – azt mondja – e’rontotta nekem – azt mondja – az életemet. Met amit itt csináltam, nem lett volna szabad lássa senki. – Nem is volt szabad látni, met mindenki dugva csinálja eztet, amit csinál.*

A rontás folyamatában van egy olyan szabály, amire a faluban semmiféle magyarázatot nem találtam: az, hogy nem szabad semmit kiadni a háztól, és semmit elfogadni. Favret-Saada és Camus munkái alapján a következő értelmezési lehetőség adott: a rontó személy azért szakítja meg a világgal való részben szóbeli, részben vizuális, részben az anyagok (étel, alkoholos ital) révén való kommunikációt, mert a kommunikáció során kiszolgáltatja magát az ellenségnek (boszorkánynak), tehát védekezik. Míg a francia példák esetében arról van szó, hogy hogyan fordíthatnak vissza egy „ellenboszorkány” segítségével egy rontást, azaz hogyan rontják „vissza” az őket megrontó személyt, itt általában más károkozások büntetéséről van szó.

Favret-Saada azt állítja, hogy ha nem szakítják meg teljesen a kommunikációt, az további veszélyt jelent, a rontás lehetőségét (Favret-Saada 1980). Egy későbbi tanulmányában azt is kifejti, hogy ez a fajta elutasítás a sikeres vállalkozáshoz szükséges agresszivitás (Favret-Saada 1988). Szerinte a „megrontott” gazdák mindig kezdők, házasságuk és a gazdálkodás terén egyaránt, és nem rendelkeznek azokkal az agresszív, de elfogadott viselkedésbeli stratégiákkal, amelyek a sikert biztosítanak számukra (például saját érdek képviselője még akkor is, ha az másokkal szembeni igazságtalansággal jár együtt). Ilyen érdek a szülők földjének és gazdasági gépeinek meg-

⁹⁵ Vajkai a Borsavölgyében hasonló rontással találkozott. A módszert *ráböjtölésnek* nevezi. A módszer betegségét, végül halált idéz elő. A rontó személy szúette deszkára térdepel két égő gyertya közé a pincében, semmit sem eszik, még vizet sem iszik, nem dolgozik, csak imádkozik. A következő ráolvasásokat mondhatja: „Úgy száradjon ki a világból, mint ahogy ez a deszka kiszáradt.”; „Úgy egyék a nyüvek, mint ahogy eszi ezt a deszkát a szű.”; „Úgy apadjon ki a világból, mint ahogy apad ez a gyertya.” Vajkai szerint „a ráböjtölés manapság csak Erdélyben és a szomszédos Tiszaháton ismeretes, elsősorban a románok között.” (Vajkai 1943: 23–24). A ráböjtölésről lásd még Pócs 2001a, 2002a.

öröklése, vagy a gépek jutányos áron való megvétele, ami nagy gazdasági előnyhöz juttatja az örökös/vevőt a testvérekkel szemben. A Favret-Saada által kutatott vidéken a gyerekek soha nem osztoznak a szülők farmján, egy gyerek folytatja a gazdálkodást, ez magyarázza a versenyt az örökös pozícióra. Hagymáson ezzel szemben a gyerekek közt az örökség a jog szerint egyenlően oszlik, tehát a föld is. Ezáltal nyilván mindig kisebb részek öröklődnek, hacsak közben nem vásárol a család újabb földterületet. 1990 óta a szocializmus után újdonság a földtulajdon, én terepmunkám idejéről csak olyan konfliktusokat ismerek, amelyek a visszaszolgáltató föld elosztásával kapcsolatosak. Az öröklődéssel, a föld jövőbeni megművelésével kapcsolatos kérdések ezután fognak kibontakozni.

Hagymáson nem jellemzőek a hasonmással (például az áldozatot reprezentáló bábuval) dolgozó rontások. A szellemi úton ható rontások kategóriájában az egyetlen olyan eszköz, amelyet az áldozat reprezentációjának tekinthetünk, a gyertya, amelynek égése, fogyása az áldozat elfogyását vetíti elő. A szellemi módszerek közt kell említenünk azt a ritka típust, amikor a boszorkánysággal vádolt személy, leginkább kuruzsló (specialista) ördögöt, szellemet küld az áldozatba (megszállottságot okoz)⁹⁶.

A szellemi módszerek közt fontos (kísérő) szerepe van a bójtnak. A falubeliek szerint kétféle bójt van, a *rendes bójt* és a *fekete bójt*. A rendes bójtot a pap írja elő az igazságszolgáltatási esetekben. Ez semmi rendkívüli különbséget nem mutat egy gyógyító szándékú bójthöz képest, és az ortodox és katolikus vallásos élet normális része. A fekete bójttal kapcsolatos információk azt a benyomást keltik, hogy nincs ezzel kapcsolatban egy stabil, többek által képviselt vélemény.

A fekete bójtról a faluban többféle elképzelés él, illetve többféle szabályt említettek. Ezek közös eleme, hogy módszereik a többi bójthöz képest rendkívüliek. Főleg abban térnek el, hogy nagyon végletes megtartóztatást kívánnak, például a bójtölő személy nem csupán nem ehet semmit, de nem is ihat semmit. Nem adhat ki és nem fogadhat el semmit ő sem és a családtagjai sem, de a bójtölést titokban is kell, hogy tartsa. A fekete bójttal az áldozat halálát akarják előidézni és nem pap, hanem kuruzsló ajánlja.

Az alább következő idézet egy középkorú férfitől származik, akinek egy éjjel ellopták a csikóját. Ugyanakkor más gazdák csikóit is ellopták a faluban. Ez az esemény arra indította őket, hogy együtt felkeressenek különböző

---

⁹⁶ Az első esettanulmányban ilyen esetről lesz szó.

specialistákat (kuruzslót, papot). Román és magyar emberek együtt mentek, körülbelül harminc kilométerre levő román nemzetiségű specialistákat kerestek fel két különböző helységben. Az egyik faluban egy kuruzslóasszonynál voltak, aki fekete böjtöt ajánlott. Az elbeszélő szerint ehhez kilenc héten keresztül kell böjtölni, mindig „visszafele kell menni egy nappal”, este gyertyát kell égetni és a maradványait elásni egy frissen ásott sírba.

D: *Te, a fekete böjt abbó áll, hogy – má én se tudom – ez 92-be vót, má' e'felejtetem, aprólékosan – hogy kezded a böjtöt a pénteki naptó', érted? És – a napokka' – nem ugyanazon a napon tartod, hanem a következő héten mind mész visszafelé egy nappal, érted? Ameddig letel a kilenc hét ... azon a napon este, kilenc és tizenkettő között ... imádkozó', elégedsz egy gyertyát; s állítólag a gyertyamaradványt, a fagygyút, el kell vigyed, és egy frissen ásott sírba bele kell tenni. Érted? S nem tudom, ruhát kell vinni, ugyanakkor...*

T: *S betenni szintén a sírba, vagy hogy?*

D: *Igen...*

T: *De hogy? Kivájud a sírt, s beleteszed?*

D: *Hát aztán, egyszerűen a kezded csinálsz egy kicsi gödröt, s oda beleteszed. Há frissen ásott sír! Ne legyen e'múlva hat hetüs... Na, ez vót az egész mese. S akkó ott hallottam, tudod, az ijen erőltetett házasságmegkötésekről, tudod...(Csegezi Dezső)*

A beszélő a kuruzslóasszony nézeteit megalapozottnak tartotta, de nem volt benne kitartás az azok véghezvitelére. A fekete böjtöt elkezdte, de megfélekedett róla. A csikók nem kerültek meg. Az elbeszélésből kitűnik, hogy a kuruzslóasszonynál tett látogatás egy komplex társadalmi és kulturális élmény volt a magyar férfi számára. Amíg sorba álltak, számos bajba jutott embert ismert meg, és több olyan jellegű bajról hallott, amivel az emberek kuruzslóhoz mentek (például „erőltetett házasságmegkötések”). A kuruzslóasszony nem csupán a konkrét gonddal (a csikók lopásával) kapcsolatban adott tanácsokat, hanem általában a háztáji gazdaság és a család védelmével kapcsolatban. Így például azt tanácsolta, hogy a kapufélfák alá (és a két kapufélfa közé is) ásson el egy-egy szarufa szeget, és hintse meg sóval, hogy ne tudjon többet senki rossz gondolattal bejönni a házához. A férfi a tanácsot nem követte, de szavai alapján úgy ítélem meg, nem azért, mert nem hitt benne. A mágia területén reális lehetőséget lát a védekezésre is, csupán hanyagságának tulajdoníthatja, ha gazdasága még mindig sérülékeny.

Fizikális módszerek

A rontással kapcsolatban az emberi test a következő állapotokban jelenik meg: mint *cselekvő és sugárzó*, illetve mint *megettámadott test*. Az első esetben a rontó rítust végrehajtó, gesztusokat végző személyről van szó, arról a testről, amely a rontás kiindulópontja, és némely rontás esetében a rontó anyag forrása is. A sugárzó test fogalma a boszorkány, a rontó esetében merül fel, akinek a teste negatív, romboló hatású energiát sugároz, a falubeliek ideológiája szerint egyrészt a test főleg kéz általi megérintése útján, másrészt a szem sugárzásával. Ez többek között az igézés⁹⁷ esete is.

Megtámadott testről akkor beszélhetünk, amikor a rontás az áldozat egészségére tör, illetve a testen keresztül manipulál viszonyokat (például a szerelmi varázslások esetében). Az áldozat testét egyrészt *nem testi eredetű, de erőteljes szimbolikus tartalmú anyagokkal*, másrészt *más emberi testtől származó anyagokkal*, harmadrészt pedig *magától az áldozattól származó testi anyagokkal* lehet manipulálni. A rontások egy speciális esetében, amit Hagymáson *a halottal való rontásnak* neveznek, az áldozat testéről származó anyagokat egy halott ember testével hozzák érintkezésbe, szimbolikusan modellálják és képzeletük szerint kiváltják az áldozat betegségét, halálát.

A fizikális módszerek esetében a rontó erőt az áldozattal, illetve a károsítandó tulajdonnal érintkező emberi test vagy csinálmány közvetíti. A testtel való érintkezésen alapuló rontások esetében a következő csoportokat különíthetjük el:

1. A rontó (boszorkány) kisugárzása (a test, a kéz kisugárzása)
2. Az áldozat testéről származó, vagy testével érintkező tárgy manipulációja;
  - 2.1. Az áldozat testéről származó haj, szőr, köröm;
  - 2.2. A ruhák vagy ruhadarabból kivágott anyagok manipulációja (halotthoz érinteni, eltemetni a halottal, kuruzslóhoz vinni);
  - 2.3. A testet érintő csinálmányok (élő embertől származó anyagok, halottal érintkezett tárgyak) általi rontás;
3. A testbe juttatott anyag általi rontás (tisztátalan anyagot tartalmazó étel, ital);
4. Küldött állat (béka) általi rontás⁹⁸.

⁹⁷ Az igézéssel ebben a dolgozatban nem foglalkozom. Korábban szakdolgozatomban írtam erről a kérdésről részletesen. Később publikáltam az igézésről szóló tanulmányt: Komáromi 1997.

⁹⁸ Az ötödik esettanulmányban ilyen rontásról is szó lesz.

A boszorkány érintése ember és állat (tehén) áldozat esetében egyaránt előfordul, de ritka. Az ötödik esettanulmányban lesz szó arról a román öregasszonyról, akit több szomszédja is rontással vádol. Köztük az egyik szomszéd azt állítja, hogy amikor a templomban elmegy mellette, és a karjával megérinti őt az öregasszony, akkor *rosszul lesz*. Tehát az érintés során rontó erő árad az öregasszony testéből, és szinte rögtön érezteti elgyengítő, kellemtelen érzést kiváltó hatását.

Az áldozatot reprezentálhatja testének valamely eltávolított tartozéka vagy a bőrfelülettel érintkező ruhaneműje, amelyet a rontó személy ellophat az áldozattól azzal a céllal, hogy misét mondasson rá, kuruzslóhoz vigye, vagy ő maga használja fel a személyesen végrehajtott rontó rítusban⁹⁹. A harmadik esettanulmányban szó lesz a test ruha általi reprezentációjával való rontásról. Az elbeszélő azt állítja, hogy egy *pöszlék* is elég ehhez, tehát egy alig látható és fogható kis szösz, amit a rontó személy ellop az áldozat ruhájáról, és bedobja a sírba egy ráolvasás kíséretében (*Akkor oldódj te fel a csináltatás alól, amikor ez a halott feltámad.*) A reprezentáló tárgy viszont nagyobb dolog is lehet, a legfontosabb, hogy az áldozat testével érintkező holmit lopjon el a rontó fél.

Egy megcsalt asszony különös módszert hallott, amivel férje házasságtörő viszonyának véget vethetne. A férjet a rontásban egy olyan kötél reprezentálja, ami testével egyenlő hosszúságú. A férjet alvás közben kell megmérni. A kötelet el kell tenni, amíg egy halotthoz hozzáférhet a feleség. Ekkor a halottat hasonlóképpen megméri, majd a rontást az itt következők szerint hajtja végre: *Igen. Igen. Na, s aztán megint valaki mesélte nekem, hogy mind nálunk is ahogy vót, hogy a férjem mind járt fére, mondta egy valaki, hogy úgy ha meghalna valaki a családból, olyan közelebbi, hogy hozzá tudak féрни a halotthaz. Hogy, úgy a férjem, mikó le vót feküve, hogy mérjem meg egy cernáva, hogy milyen hosszú, s azt a cernát csavarjam össze, s tegyem el. S akkó, ha valaki olyan meghal, akkó azt a halottat is meg ke mérni egy másik darab cernáva, úgy, a lábátó a fejiig, hogy milyen hosszú. Akkó azt a két szál cernát – összebogozni. Minden öt-hat centire egy-egy bogot csinálni rája. Aztán azt összezsavarni úgy az ujjadra né, s azt odatenni a halottnak valahová a zsebibe valahová, hogy azt vigye el magáva. Na! Hát ilyesmit hogy a fenébe lehet megcsinálni?¹⁰⁰ Hogy akkor elmaradna attól, akihez – jár. Na. (Gál Sári)*

⁹⁹ Jó céllal mondott mise esetében is használnak ilyen ruhadarabot (például gyógyulásért).

¹⁰⁰ Ez az asszony nagyon sokmindent mesélt a rontásról, de mindig azt állította, hogy a másoktól kapott tanácsokat nem követte, mert ő „ilyesmivel” (vagyis rontással) nem foglalkozik.

Az ember megrontásának egyik módja az, ha a ruházat révén hozunk érintkezésbe a testtel csinálmányokat. Az ilyen rontások célja nem feltétlenül az egészség megrontása, amint az az alább következő idézetből is kiderül. A cél lehet akár a szerencsétlenségek sorozata is, mint például az alábbi, szintén halottal való megcsináltatásban.

S: *Igen. Igen. A ...mondta, magyarázta nekem. Azt mondta, hogy ő sokmindent hallott ilyesmit, hogy a halottal lehet. Aztán még hallottam, hogy a lábát szokták öszekötni a halottnak, tudod? Azt máskülönben is úgy öszekötik, hogy ne forduljan így kétfelé a lába, addig, amíg megmered. S akkó, hogy aztán abbó a kötőbő vágna le, amive a halottnak össze van kötve a keze, s amive fe van kötve az álla, abból a kendőbő, vagy amive fekötik, abbó is levágnak egy darabot, s aztán aki élő, és rosszat akarsz neki csinálni, annak bétenni a ruhájába valahová, hogy ne vegye észre, s nem kapja meg soha. Na – ilyen, ilyesmiket.*

T: *S akkor azzal mi lesz?*

S: *Neki mindig csak rosszul fog sikerülni minden.*

T: *De nem betegedik meg?*

S: *Lehet, hogy betegséget is kap, és mindenféle fordított, mindenféle fordítva fog sikerülni! Na. Aztán, hogy ezekből mi igaz, mi teljesült, nem tudom, de így hallottam én is.*

Ebben a rontásban a halottal érintkezett kötélből, kendőből levágott darabot rejtenek el az áldozat ruhájában. Ilyenformán a „halál üzenetét” közvetítik az érintkezés által. A rontó erő az ilyen rontásban fertőzőszerűen hat.

Ugyancsak az áldozat ruhájába rejtett csinálmánnyal szerelmi varázslást is el lehet követni: nemi tájakról származó szőrzetet, körmöt lehet elhelyezni például az áldozat zsebében. A szőr, a köröm a párkeresőt reprezentálják, a ruházatba való belopásuk pedig a vágyott közelséget.

A fenti példákban is előforduló *csinálmányok* olyan tárgyi és anyagi kelékek (illetve kompozíciók), amelyek egy „rájuk bízott” tartalmat, egy fertőzőszerűen ható romboló erőt továbbítanak abban a pillanatban, amikor az áldozat testével érintkeznek. Tartalmuk változatos, de gyakran előfordul bennük emberi ürülék és a testről eltávolított haj, szőr, köröm. Általános jellemzőjük, hogy vagy a komponensek valamelyike, vagy a kompozíció maga a falubeliek számára a *tisztátalanság* képzetét kelti. A csinálmányokat leggyakrabban az áldozat telkére dobják be egy olyan helyre, ahol gyakran eljár, tehát gyakran a lábbal érintkeznek. A felismert és meg nem érintett csinálmányok semlegesítési módja az elégetés: valamilyen szigetelést bizto-

sító eszközzel felveszik, úgy, hogy a kezet ne érintse, és tűzbe dobják, illetve biztonságos helyen meggyújtják.

A cipő nem véd a rontás ellen. Ha az áldozatnak útjába kerül a csinálmány, és hozzáér, az általa közvetített szándék hatni kezd, a földön vagy földben szunnyadó csinálmány „felébred” az érintés következtében. Az alábbi idézetből láthatjuk, hogy a hatás különösen elháríthatatlan, ha az áldozat öntudatlanul belerúg egy lágy, illetve folyékony anyagot is tartalmazó csinálmányba, és az azt tartalmazó (és ezidáig őrző) burok, esetünkben egy nylonzacskó kilyukad, és a tartalom kifolyik a cipőre. A cipő átítatódik a rontó tartalommal, és az átszivárgó folyadék közvetíti a rontó hatást is. A beszélgetés idézett részlete arra vonatkozó általános vélekedést is tartalmaz, hogy mi történhet ilyen esetben az áldozattal. Később a konkrét esetbeli következmények is sorra kerülnek.

S: Há, mi történhetik? Valaki megbetegszik, valami hirtelen éri, valami olyasmi, hogy látszik rajta, hogy beteg, látszik rajta, hogy sorvad el, de nem kapják a betegségit, nem tudják gyógyítani! Há itt a Virág utcába is vót egy olyan asszony, egy fiatal asszony, nem olyan fiatal, valamivel fiatalabb, mind én, de az is azt mondta, hogy őtet meg kellett, hogy valaki csináltassa! Ő az anyósára gyanakszott. Azt mondta, hogy egyszer bent volt úgy a ház megett, nem tudam én, hogy mit csinált, ásta fel a földet a ház megett és földiepret, vagy mit ültetett, és volt valami mocsok bédobva oda egy nájlompungába. Még – káká is, mindenféle belé vót oda rakva! Ő nem vette észre és arra rálépett. S a nájlompunga kihasadt. S neki a cipőjít is érte az, ami benne volt ott, minden mucsok abba a nájlonzacskóba. S ő azután aztán érezte, hogy nem beteg ő, hogy fájjon neki, de úgy mindenre fárad, mindenre levert, olyan nem jól érezte magát. Béinternálták a kórházba, s nem tudták gyógyítani.

T: És aztán helyrejött?

S: Aztán papokhoz mind járt, és jár még mai napig is, de már hányszor volt kórházba, kórházba beinternálva, mégse nem, nem tudják, hogy mi a baja van!

T: Ilyenkor mindig csak a paphoz tudnak elmenni? Román paphoz?

S: Há igen. Ezek a román papok, azt mondják, hogy ezek csinálják a „dezlegare”, a feloldozást, hogy hogy mondják nekie?

A fizikális módszereket összefoglalva elmondhatjuk, hogy a leggyakoribbak az áldozat testének ruházat (vagy más testtel érintkező tárgy) általi reprezentációjával vagy a testet érintő csinálmányokkal való rontások. Szerelmi varázslás esetében ezek a csinálmányok tartalmazhatnak a rontó (illetve a

társra vágyó) testéről származó anyagokat. Általános romlást, betegséget, illetve egy kapcsolat „halálát” megcélzó rontások esetében a csinálmány gyakran a halott testével érintkező tárgyat tartalmaz, vagy az áldozat testével érintkező tárgyat juttatnak a halott teste közelébe, és a temetés során a sírba. A megfogalmazások arra engednek következtetni, hogy a csinálmány a halottal együtt nem csupán a sírba, hanem a túlvilágra jut (*vigye magával...*). Bizonyára ide kellene maga után vonzza az áldozatot is a csinálmány.

Az itt számbavett módszereket összehasonlítva azokkal a rontásokkal, amelyeket az 1584-ben lezajlott kolozsvári boszorkányperек tanúvallomásaiban találtam, a következőket állapíthatom meg: (1) Ugyanezek a rontástípusok ott is mind megvannak, és a testhez való viszony ott is egy használható szempont. (2) A 16. századi rontások esetében – legalábbis a bíróság elé került esetekben igen ritka az olyan rontás, ami szellemi úton hat, és csupán az átok fordul elő. Nyilvánvalóan nincs szó olyan misékről, amiknek igazságszolgáltatás a célja. (3) Ritka a csinálmánnyal való rontás és általában a mágikus rítus. (4) Gyakori ezzel szemben az olyan rontás, amikor a boszorkány közvetlenül érintkezik az áldozat testével, és ennek számos altípusa van. Ez a rontás legjellemzőbb módja. (5) Nem vesznek igénybe specialistákat, a rontás személyes, és aki ront, azt boszorkánynak tartják (vö. Komáromi 2002). Mindezeket összegezve elmondható, hogy a rontás jelensége két aránylag közeli helységben, de nagyon távoli korban erőteljesen különbözik.

Az aranyosszéki peranyag kutatásával még nem volt időm behatóan foglalkozni. Abban az anyagban nyilván a rontás különböző módszereivel találkozunk, de a vádak típusa, a kapcsolatok típusa is más. A rontás jelenségének a peranyag alapján való kutatása és a jelenkori gyakorlattal való összehasonlítása szándékomban áll, de ez egy következő munka témája lesz.

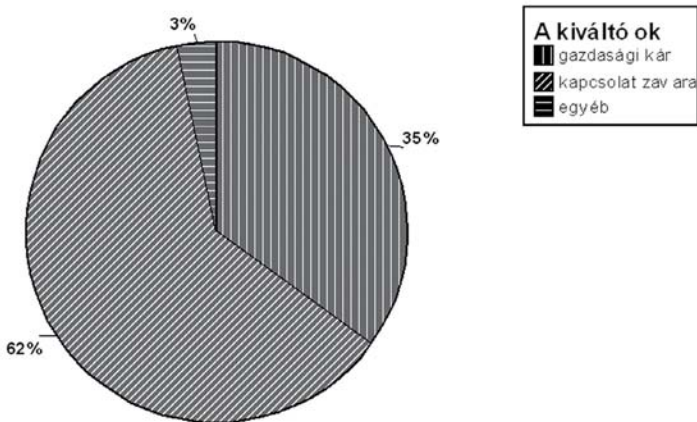
A rontás okai és következményei: társadalmi, gazdasági és egészségi problémák

A rontásról való beszéd közben felmerülő emberi problémák három nagy csoportra oszthatók: a *kapcsolatok* problémái, a *tulajdonnal* kapcsolatos problémák és *egészségi* problémák. A felsorolt problémák egyrészt rontás eredményének tekinthetőek (ez esetben azt állítják, hogy rontással idézte elő valaki őket), másrészt az ilyen jellegű gondok rontás kiindulópontjaként

is felmerülhetnek: ilyenkor (az elbeszélések szerint) a nem rontás által előidézett károsodást rontás által bosszulják meg.

A rontást kiváltó okok nagyjából két csoportra oszthatók: gazdasági károk (35%) és a kapcsolatok zavarai (62%). A fennmaradó 3% egyéb okkal kapcsolatos.

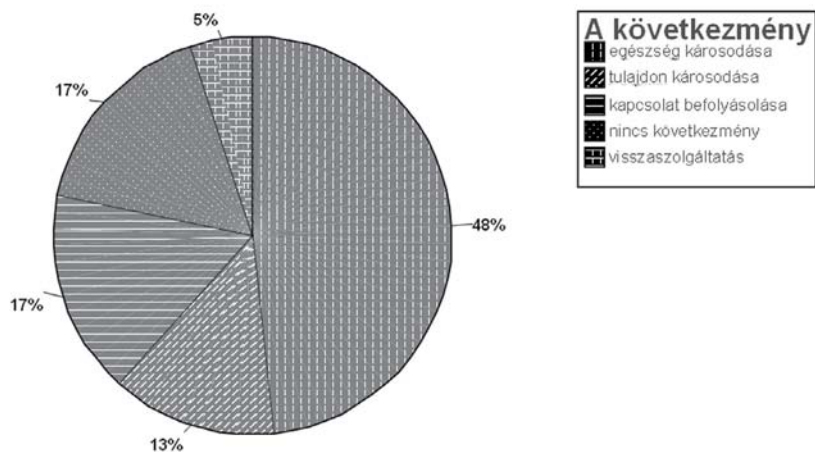
Grafikon 7. A rontást kiváltó ok

A kapcsolatok zavara szinte kétszer akkora arányban fordul elő, mint a gazdasági jellegű problémák. Fontos megjegyezni, hogy a rontás kiváltó okai, motivációi közt a falubeliek elbeszéléseiben nem szerepelnek egészségi problémák. Ez implicite azt is jelenti, hogy nem jellemző a rontással előidézett egészségi problémára egészségi probléma előidézésével való válszolás (tehát a rontáseseteknek az ilyen típusú láncolata¹⁰¹).

A láncolatszerű rontás egy esetben fordul elő, amikor egy szomszédságban két öregasszony három testvért (szintén öregasszonyok) vádolt meg azzal, hogy megrontották a kertjüket, és ezért évekig nem hoztak termést az egyébként mutatós növények, illetve nem virágoztak a piacra termelt virágok. Az egyik károsult öregasszony a másik biztatására misét rendelt a három testvér ellen, és azt kérte, hogy ne tudjanak meghalni, amíg ki nem kiáltják, hogy ők voltak a tettesek, azaz ők „mérgezték meg a kertet”.

¹⁰¹ A rontásláncolatokkal kapcsolatban lásd Favret-Saada 1980.

A rontásnak tulajdonított következmények közül a legjelentősebb hányadban az egészség károsodása van jelen (48%, betegségek és halálesetek együtt). A tulajdon károsodása az esetek 13%-ban fordul elő, a lopott tulajdon rontás következtében való visszaszolgáltatása az esetek 5%-ban. 17%-ot tesz ki az olyan esetek száma, amikor a rontásnak semmiféle következményt nem tulajdonítanak. Az ilyen esetek egy részében arról van szó, hogy sikeresen semlegesítették a rontást, például a megtalált csinálmányt felvették és elégették. Lényeges, hogy ne érintkezzenek vele, tehát valamilyen szigetelő, lehatároló eszközzel vegyék fel a földről (két bot, újságpapír, szemétlapát). Más esetekben viszont, és itt főleg a szellemi típusú rontásokra gondolok, ahol az Isten segítségének is szerepe van, úgy gondolják, hogy istenhitük vagy bűntelenségük miatt megszabadultak a rontás lehetséges következményeitől. Az ártatlanságnak jó bizonyítéka, ha sikerül egy olyan nézetet elfogadtatni, miszerint maga a rontó személy szenvedett valamiféle károsodást, tehát a rontás visszafordult rá, illetve ellene fordult.

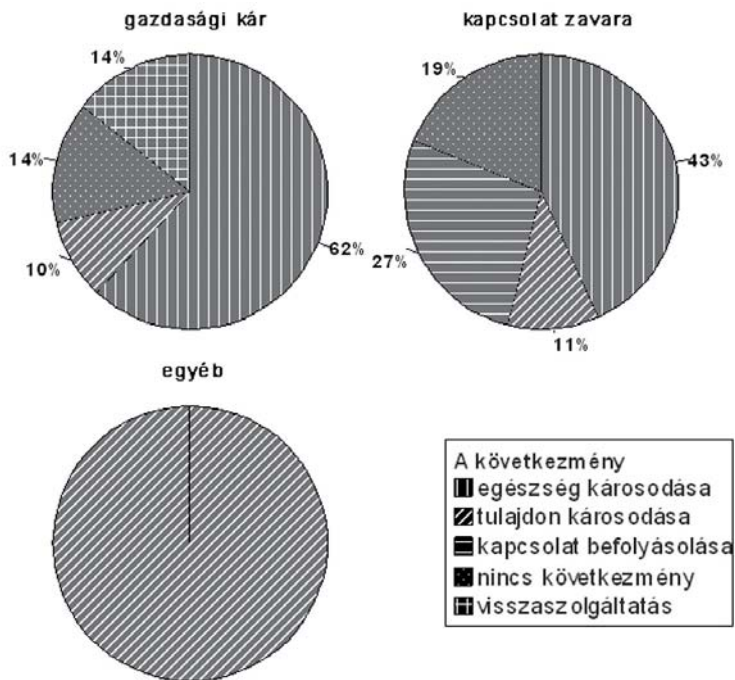

Grafikon 8. A rontás következménye

A következmények közül a kapcsolat befolyásolása (17%) mindig párokra vonatkozik (nem általában rokoni vagy szomszédsági kapcsolatokra), ezen belül egy szerelmi kapcsolat és/vagy házasság létrehozására vagy megrontására, megszüntetésére (veszekedés, szakítás előidézése). Túlsúlyban vannak a szerelmi varázslás esetei. A falubeliek úgy vélekednek,

hogy ilyesmi a múltban is gyakran előfordult, ma is gyakori, az általam összegyűjtött adatok talán nem tükrözik az esetek valódi sűrűségét. Figyelmem középpontjában más jellegű problémák voltak, és sokáig úgy tűnt számomra, hogy ez a népi mágíának egy különálló területe, csupán az anyagom alapos áttekintésekor lett világos, hogy a falubeliek fogalmai szerint ez is rontás.

Ha a rontást kiváltó okok és a következmények statisztikai összefüggését vizsgáljuk, a következő értékeket kapjuk:

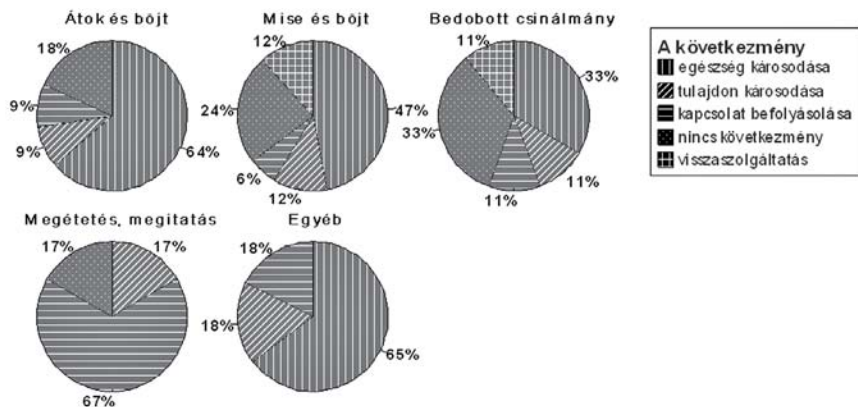

Grafikon 9. A rontás következménye a kiváltó ok szerint

A gazdasági kár miatt kezdeményezett rontások nagy hányada (62%) esetében a következmény az áldozat egészségének károsodása (részben betegség, részben haláleset). A kapcsolat zavarai által okozott csináltatások 43%-nál szintén az egészség károsodása a következmény, 27% esetében pedig a kapcsolatok módosulása. Az egyéb okból (például irigység, szerzési

vágy) következő rontások esetében a következmény minden esetben a tulajdon károsodása.

A rontás módszerei és a következmények közti összefüggéseket a következő ábrák szemléltetik:

Grafikon 10. A rontás következménye a rontás módszere szerint

Láthatjuk, hogy az átkok 64%-a, a misék 47%-a, a bedobott csinálmányok 33%-a és az egyéb kategóriába sorolt módszerek 65%-a idéz elő betegséget vagy halálesetet. A kapcsolatok befolyásolásának leggyakoribb módja a megéttetés, illetve megítatás (67%). A lopott holmi visszaszolgáltatása mise (12%) és bedobott csinálmány (11%) esetében fordul elő.

A rontás célpontja lehet ember (személy és családja), állat (valaki háziállata), növény (valakinek a természetett növénye), föld (szintén valaki földje). *A megcélzott mindig egy személy*, csak nagyon ritkán egy család, kollektív bűn esetén. A Favret-Saada által leírt franciaországi vidék boszorkányságával szemben itt a rontás „individualizmus” figyelhető meg: nem a családfőt sújtják (illetve kívánják sújtani) rontással minden esetben, hanem mindig azt a személyt, akire a harag, gyűlölet, illetve irigység irányul. A francia példák egy olyan paraszti társadalomból valók, ahol a gazdálkodás családi termelésként folyik a családfő, a férj, illetve apa vezetésével. Ez egy erőteljesen férfiuralmú világ, ahol a nők nem hozhatnak komoly döntéseket. A boszorkány (aki leginkább szintén férfi, és általában egy rivális gazda) a családfőt támadja, és a gazdaság, illetve a család pusztulását célozza meg, sorozatos szerencsétlenségeket váltva ki.

Hagymáson, bár folyik családi keretek közt termelés, a döntéseket általában közösen hozzák mindazok a felnőttek, akik a munkában részt vesznek. Emellett igen ritka az olyan család, ahol nincsenek más foglalkozású, a gazdálkodástól jórészt független családtagok. Talán ez áll amögött, hogy általában személyeket¹⁰², és nem családokat céloz meg a csináltatás.¹⁰³

A rontással kapcsolatos problémák fajtáinak megfelelően a megoldást a betegségek esetén a *gyógyítás*, károkozás esetén az *igazságszolgáltatás*, a kapcsolatok problémái esetén a *csináltatás alóli feloldás*, az ellenvarázslás jelenti. Az általam szétválasztott három problémacsoport részint egészségi, részint társadalmi problémákat takar. E problémákat az emberek többféleképpen próbálják megoldani.

A rontás elleni védekezés kérdésével itt nem fogok részletesen foglalkozni, mivel terepmunkám alapján sokkal kevésbé tűnik fontosnak, mint a betegségek, illetve a károsodások problémája. Elegendőnek látok annyit megjegyezni, hogy a megtalált csinálmányt szerelmi varázslás esetén tűzben megsemmisítik. A megevett, megivott varázsszerek (például menstruációs vér) hatását elszenvedik, esetleg életre szóló házasság lesz a következménye. Ilyen magyarázatot utólag szoktak a kapcsolat létrejöttéhez fűzni. Az olyan esetekben, amikor betegesnek ítélik a vonzalmat, elfogadhatatlannak tartják, vagy amikor egy egyébként harmonikus kapcsolat (szeretők, illetve házastársak között) hirtelen megromlik, az érintett felek pedig másképp nem tudják ezt megmagyarázni, mint rontással, paphoz vagy kuruzslóhoz fordulnak. Házastársak problémái esetén leggyakrabban az asszony megy anyja kíséretében paphoz. A papnál misét fizetnek, és általában böjtölnek a cél érdekében.

A kapcsolatok problémái

Minden, amit a rontásról elmondhatunk, emberi kapcsolatokhoz kötődik.

A tulajdon és az egészség károsításakor is létezik, vagy keletkezik egy kapcsolatbeli probléma. Létezik viszont olyan mágikus beavatkozás, amelynek célja egy kapcsolat létrehozása, felbontása vagy minőségének megváltozta-

---

¹⁰² Eltekintve néhány átoktól, amely kollektíven érintett családokat.

¹⁰³ Vö. a 16. századi kolozsvári boszorkányperekben felfedezhető egyfajta individualitás a rontásokban, de az is előfordul, hogy egy gazda(sszony) szolgálóját, illetve valakinek a gyermekét rontják meg valamilyen konfliktus következtében (illetve az esetükben jelentkező betegségeket a feltételezett haragos fél – boszorkány – rontásaként értelmezik).

tása (például veszekedés, „rossz élet” előidézése), illetve vannak olyan kapcsolatbeli problémák, amelyeket csináltatással „oldanak” meg.

A kapcsolatok problémái lehetnek egy szerelmespár, házaspár, család, illetve szomszédok problémái. Ezek között elkülöníthetők olyan problémák, amelyeket mágikus úton idéznek elő, illetve amelyek mágikus bosszú kiindulópontjai. Azokat a kapcsolat-problémákat, amelyek tulajdonnal kapcsolatos problémákból erednek, a következő alfejezetben tárgyalom.

1.1. Házaselek, szerelmespár kapcsolatának problémái (elhidegülés, veszekedés, konfliktusok, illetve szerelmi mágiával erőltetett kapcsolat)

1.2. Családi, rokonsági viszonyok problémái (például férj–feleség, anyós–meny, anya–fiú, testvér–testvér konfliktusok / rossz élet, hűtlenség, az anyós hatalma menyé fölött).

Szerelmi varázslással azonos etnikumhoz tartozó személyek is élnek a faluban. Nem tekintik nagyon veszélyesnek. A román–magyar vegyes házasságok szerelmi varázslásként való értelmezéséről a dolgozatban több helyen is szó van, ezért ezt itt nem részletezném. A leendő anyós szerelmi varázslása által létrehozott házasságról, amelyet a boldogtalan fél (az anyós áldozata) nem tud felbontani, a második esettanulmányban lesz szó. A meny elbeszélése szerint nem tudott elválni a férjétől, mert az anyós élete végéig „csináltatta őt”, vagyis megkötötte a házasságot. A hatás csak halálával szűnt meg.

A faluban több olyan esetről beszéltek, amikor a feleség a számára valamilyen oknál fogva elszenvedhetetlen férjet megcsináltatta vagy megátkozta, és ez a férj halálát okozta. Az egyik ilyen eset egy ma már nem élő házaspárhoz fűződik. Az asszonyt az apja kényszerítette bele „a vagyon miatt” a férjével való házasságba. Az asszony mást szeretett. Későbbi élete alapján kikapósnak jellemezték. A férj sokat verte, a falubeliek szerint emiatt. Egy alkalommal megátkozta férjét, aki (a falubeliek percepciójában) az átok következtében megbetegedett. Az asszony hamarabb halt meg, mint férje, de az elbeszélők ezt nem úgy értelmezték, hogy az átok visszazállott rá. Egy szomszédasszony elbeszéléséből közölnék, aki szemtanúja volt az elvert asszonynak, és fiútanúja az átoknak:

J: Itt van a szomszédba egy család – hát, nem kell mondani senkinek, mert má ojan – nyílt titok; van egy család, s má három éve, három és fél éve az ember az ágyba van. Beteg. A felesége megcsináltatta. És – nem lesz jobban pînă-i hău – de a felesége közbe meghalt! Na: itt nálam letérdelt, és megátkozta...

T: A felesége?

J: A felesége. Tudniillik – ez má csak titok, nem akarom, hogy tovább menjen a szó – a felesége nem volt kicsi kurva... S a pasas észrevette, hogy

megcsalja. S aztán verte; mindegyre kikészítette, meg-megkékítette. És – szerencsétlen asszony, nem tudott hová menni éjszaka, ide jött hozzám be. Katolikus vót az apja, s az apja révén így ismeretségbe vótam velük. S itt né van egy ajtó; egy este tizenegy órakor hallom, hogy a kutya ugat. De ugat, ugat. Kilépek, hallom: „Kelemen néni, Kelemen néni [reszketeg hangon, halkan]!” Megismerem a hangját. Mondom: „Zsuzsi, szívem, te mit keresel ijen későn?” – mondom. „Legyenszíves, engedjen be.” – azt mondja. Beengedtem, drága; teli vérrel...! Zsebkendője, képe, mindene... „Zsuzsi, a jó Istenér, mit csináltál?” Azt mondja: „Ez a vadállat– azt mondja – nézze meg – azt mondja – összevert! Ez a vad marha.” Tudniüllik, férjhezment szerelem nélkül, nem szerette az urát; vót neki egy más szerelme. Aztán hozzáéöltette az apja, mer azt mondta, hogy: Gazdaember! Falusi ember, s van neki, amit aprítani a tejbe, s a... – azt mondja, magyarul megmondva. – Na, és aztán verte. Bejött: „Zsuzsi, gyere, mosdjal meg, a jó Istenre kérlek! Tiszta egy vér minden!” „Nem megyek, Kelemen néni, azt mondja, reggel megyek a miliciára!” „Menj az izébe, mondom, hát hogy fektesselek le, mondom? Ijen véresen!” A zsebkendőjét ki lehetett csavarni... És – letérdelt, a cementre oda, s úgy megátkozta! „Hogy a drága jó Isten azt engedje, hogy az ágybó ne keljen fel; éljen száz évig, de az ágyból ne keljen fel soha!” Úgy is volt! Ott van három és nem tudom, mennyi ideje, az ágyba, de nem tud járni. Aztán, hogy igaz, nem igaz, mi igaz...? Há hány ember veri a feleségit, s az mégis... Na, na... s aztán – szóval azt mondják, hogy az átok hejet keres. Hogyha hibás az ember, az átok hejet keres.

A falubeliek elbeszélésében előfordul olyan eset is, amikor egy vénlányt, akit ifjúsága idején megakadályoztak abban, hogy szíve választottjához férjhez menjen, mert nem volt elég gazdag illetve megfelelően magas státusú, öregségére a szellemek látogatnak és kínoznak. Megbetegítik, ágyba kerül, de még az ágyban is kínozzák, paplanba facsarják, a családtagok alig tudják megmenteni, hogy meg ne fulladjon. Az eset érdekessége, hogy a szellemek nem csupán a vénlányt támadták meg, hanem az egész háztáji gazdaságot, akkor, amikor a szülők még éltek, és a családbeli lányok eladósorban voltak. A telken poltergeist-jelenségeket tapasztaltak. Számos elbeszélésben hallottam a csodás eseményeket, az interpretációk megoszlanak. Az eset figyelmet érdemel, a dolgozat lezárása után szándékomban áll erre egy külön tanulmányban visszatérni.

A kapcsolatok tekintetében fontos megjegyezni, hogy a bűnös családtag veszélybe sodorhat egyes falubeli elképzelések szerint más, ártatlan családtagokat is. Egy elbeszélés szerint egy fiatalasszony olyan csinálmányba lé-

pett bele a szülőkkel és testvére családjával közös telken, amit „testvérenek szántak”. A következményeket az alábbi idézetben követhetjük nyomon.

J: Láttam olyan csináltatást, hogy meg akarta csináltatni az urát, hogy a leánytestvére lépett belé, aztán kellett tartasan bötet, s a papok monták mit csináljan, míg herejött.

A: Evállott a fiutestvére, s van két gyermeke, az Gábor leánya, most a tavaly olyan beteg vót, hogy leszáradt a lábáról, olyan beteg vót, bevitték a mentőve, benntartották analízisre, aztán nincs semmi baja, hazaküldték, megint, ki hal meg, fényes nappa, olyan lett mint az ujjam, pedig milyen kövér vót, ez a Gábor bácsi leánya, s akkó aszonta valaki, a szomszédak, a románjak, mennyetek egy paphoz, háha meg van csináltatva! E is mentek, nemtom, hol jártak, me nem monták e senkinek.

J: Nem monták e senkinek, nem szabad emondani.

A: Onnattó tudom, me Mari monda, nem mejek ma Gáborhaz, me bötöl, a hétfő napat bötölte.

J: Hétfő, szerda és péntek.

A: Azt akarom mondani, hétfő napat bötölte, s nem jó, bójösz te a házunkba, nem jó hogy aggyak neked egy szálat se, gyufaszálat.

J: Még egy korty vizet se, bezárják az...

A: Be ke zárni az utcaajtót! Aznap se ne aggyá, se ne vegyé. Me a belelépett a fiutestvérenek, me úgy vót megcsinálva, száradjon le a lábáról és haljan meg. Nem tom, hova vótak emenne, paphoz is, hol jártak, me nem monták, nem is kérdeztem, má nem is monták nekem, Mari monda, s aztán, fiacska, helyrejött Teréz, de olyan vót, hogy azt is montam, hogy mi az Isten, cură de slăbire¹⁰⁴-t fogattá, tartottá, olyan karcsú lett, mind egy nagyléány!

J: Azt akarom mondani, hogy, azok, amelyikek így meg vannak csináltatva, nehezen száradnak le a lábáról, mégis, ke egy év, ke több.

A: Ő a leánytestvére, s ő most csudájából, me a fiutestvére vót a hibás, cigánynak csinált bitangat, e'vett egy mokánnét, s ő ott csinált két gyermeket, és na, e kellett hagyják (?), s na, és megcsináltatta és a leánya lépett belé, s meg is mondták, a testvérednek vót szánva, s te léptél beléje, azt mondja, s másképp jó, hogy jött ide, és úgyhogy tartatta a böteteket sok ideig! (Vári Anna és fia, János)

Ez az eset felhívja a figyelmünket arra, hogy a rontás esetében egy nagyon rugalmas ideológiával állunk szemben, ami egyrészt támogatja az uralkodó

¹⁰⁴ Cură de slăbire: fogyókúra.

erkölcsi nézeteket (azt állítva, hogy a bűnösön fog a csináltatás, illetve, hogy az emberek célja a bűnöst megrontani), ugyanakkor fenntartja a lehetőséget arra is, hogy bizonyos rontáseteket tévedésként értelmezzenek és az áldozatot ártatlannak tekinthessék. Itt persze arra is lett volna lehetőség, hogy azt gondolják, az áldozatot akarta valaki megrontani, de nyilván hiányzott az ehhez szükséges rossz viszony, és a testvér házasságtörése egy alkalmas magyarázatot nyújt.

A faluban hallottak alapján úgy tűnik, a rontást Hagymáson ritkán előzi meg valamilyen nyílt konfliktus, inkább hosszasan elhúzódó rossz viszonyok, feszültségek készítetik az embereket arra, hogy bajaik mögött rontást feltételezzenek. Ingatlanügyek esetén rokonok között előfordul a nyílt konfliktus (veszekedés, verekedés, ritkábban gyilkossági kísérlet). A rontást viszont, úgy tűnik, az olyan esetekben választják, amikor egyrészt törvényes megoldásra nem látnak lehetőséget, illetve amikor a felek közt nyílt agresszióra nem kerül sor.

A falubeliek nem beszéltek részletekbe menően a rossz viszonyokról, csak nagyon szűkszavúan megállapították, hogy *rosszul mennek a dolgok, nem jól vannak*, az anyós *sok mindenbe beleszólt* stb. A rossz viszonyokkal kapcsolatban általában felmerül a rontás gyanúja. A rossz házasság például eleve rossz és csináltatás eredménye. Más esetben a feleség a számára elviselhetlen férjtől rontással szabadul meg (halálát idézi elő). Míg a viszonyokról nagyon szűkszavúan nyilatkoznak, a tulajdonnal kapcsolatos problémákról sokkal részletesebben beszélnek. Ugyanígy az egészségi problémákról.

Mivel az esettanulmányok mindegyikében problémás kapcsolatokról lesz szó, ezt a kérdést itt tovább nem részletezem. A kapcsolatok, a tulajdon és az egészség problémái egymással összefüggő problémák. A következő fejezetek során láthatjuk majd, hogy a tulajdonnal kapcsolatos problémák milyen kapcsolatokra jellemzőek, és hogyan okozhatnak a helyiek elképzelése szerint egészségi problémákat.

Tulajdonnal kapcsolatos problémák

A tulajdon károsításának vannak mágikus és nem mágikus módjai. Mágikus tulajdonkárosításnak számít például a tejelvitel, a föld terméketlenné tévése (*mana*¹⁰⁵ elvitele). A nem mágikus tulajdonkárosításnak vannak törvényes

---

¹⁰⁵ A *mana* vallásetnológiai fogalma egybeesik a Romániában ugyanilyen értelemben használt fogalommal. Román nyelven a tej, a mező *manáját* viszik el (*se ia mana de la vaci, mana cîmpului*).

és nem törvényes módjai. Törvényes, de erkölcsstelennek tekintett módja a tulajdonkárosításnak elperelni egy olyan tulajdont, ami megegyezés, hagyományos öröklés szerint az ilyenformán károsuló félt illette volna, vagy rábeszélés útján (emberi gyengeségét kihasználva meggyőzni valakit egy számára tulajdonképpen előnytelen vétel vagy csere előnyösségéről). Nem törvényes tulajdonkárosítás a lopás. A pereskedéssel kapcsolatos ügyek mindig egy nagycsaládi kontextusban fordulnak elő, testvérek családjai közt. Lakáscsere családon kívül fordul elő, és a lopások zömmel szomszédok, illetve ennél lazább (ismeretségi) viszonyok közt. A lopás és az ilyenfajta vagyonejtulajdonítások esetében nagy a valószínűsége annak, hogy az emberek mágikus, illetve vallásos úton próbálnak igazságot szolgáltatni.

2.1. Mágikus tulajdonkárosítás

2.1.1. A föld, a termés megrontása

2.1.2. A tehén megrontása, disznók megmérgezése, illetve megéjtetése

2.2. Nem mágikus tulajdonkárosítás

2.2.1. Törvényes úton

2.2.1.1. Elperelés

2.2.1.2. Csere, eladás

2.2.2. Lopás által

2.2.2.1. Ékszer lopása (főleg arany)

2.2.2.2. Pénz lopása

2.2.2.3. Termés és háziállat lopása (krumpli, hagyma, sárgarépa, petrezselyem, káposzta és csikók, nyulak, tyúkok stb.)

2.2.2.4. Gépek, munkaeszközök stb. lopása.

A mágikus tulajdonkárosítás esetei nem gyakoriak. A föld, a termés mágikus károsításával kapcsolatban idézni fogok egy beszélgetést. Az elbeszélte esetet láncolatszerű rontáresetnek is tekinthetjük. Az elbeszélők idős, egy háztartásban élő lánytestvérek. Az eset másik specifikuma, hogy azon ritka rontáresetek közé tartozik, amelyekben a rontást több személlyel szemben követik el. Három szomszédos kertben évekig nem teremnek rendesen a növények. Két külön háztartásban élő szomszédasszony arra a következtetésre jut, hogy a bajt egy harmadik házban élő öreg lánytestvérek okozták. Abban egyeznek meg, hogy miséket fizetnek a szomszéd városbeli román papnál, erről az öregasszonyok utólag pletykák révén értesültek. Rövid időn belül súlyos beteg lett, lányai hiába hívtak orvost, mert semmit sem tudott rajta segíteni. Sárrika néni meghalt. A rontással vádolt szomszédasszonyok szerint a csináltatás visszafordult rá. A történet nem szolgál magyarázattal arra nézve, hogy miért csak az egyik rontó személy halt meg.

Teréz: Például itt nálunk a repülő mind itt járt, és permetezte a mezőt. A permetezőve, mikö kellett permetezni a gabonát, mit tudam én, mit, például, csak itt szállott le a Morar villáján túl, ahol vannak ezek a porosak. És az, hogy elhullatott valamit, nekünk nem termett a kertünkbe – három ágyás ebbe a kicsi kertbe –, nem termett vagy öt-hat évig. Olyan porral permetezett, mi azt mondtuk, hogy onnan maradt a gépbe, s valahogy, ahogy szállt le, há itt elhullatta. Akkó vót Vilmának, ennek a Vilmának a sarkon, s akkó ők összebeszéltek Sáríkáva, eve, me me azt mondták, hogy csináltassák meg, menjenek el a román papokhoz. Má azt valaki béherbicselte¹⁰⁶, má csináltak analízist a fődbö, s azt gondolták, hogy csak a mi lehetünk. Nem vótunk soha haragba, se vele, se vele, há mi mé csináljuk ezt? [kacag] Miért? Nekünk is vót kardvirágunk minden, s akkó összebeszéltek ketten, s elmentek ...-ra egy román paphoz, Vilma ment minden regge a piacra, és Sárikát láttam, hogy kedden regge, s péntek regge üressen vette a kicsi táskáját, és ment ...-ra. Kérdem, hogy hová mejen. Há mejek – azt mondja – a városba, van egy kicsi dógom. Aztán ki tudja, hogy mi, s hogy. S ő is ment, s ementek aztán bé a román paphoz, s csináltak, megcsináltattak minket. Szóval ő imátságat csinált, hogy mit tudom én, hogy milyenformán csinálták azt a román papak, nem tudom.

Piri: Valami szluzsba [mise].

Teréz: Hogy ne tudjunk meghalni, amég nem kiáltjuk ki, hogy igenis mü permeteztük. [neveti] Aztán nem sok időre ez lejárt, ez a hét hét. És Sárika rá egy két-három hétre, vagy nem, is kellett annyi se, nagybeteg lett. S akkó meröbe jött hozzánk, mondta, hogy: „Nem tudom mi lehet ez, nem tudom, hogy mi lehet ez!” Elment a doktorhoz, nem tudott a doktor semmit segíteni. Beteg vót, nagyon beteg vót! Aztán mi meghallattuk más-tó valakitö, hogy hát oda jártak, és csináltatták a gurucsát, hogy mi vagy haljunk meg, vagy kiáltjuk ki, vagy mit tudom én.

Piri: Aki...

Teréz: Nem mi, hanem aki béherbicselte a kertet. Na, de ha a miénket is, megvót, nekünk se termett, az övé se termett egy darabacska helyen.

Piri: Aztán kibújt a kukorica, Tünde, s felnött három méter magasra! És egy cső sem vót rajta.

Teréz: Egy cső nem vót rajta!

¹⁰⁶ Román herbicid: gyomirtó.

Piri: *Másik esztendőbe tett pityókát, akkorák vótak, mind a karam, egy se vót alatta, na képzeld el, hogy az mi vót. Akkó ment a repülő, akkó csinálta az ő kertjüket is.*

T: *Visszafordult rá?*

Teréz: *Visszafordult rá. De mié nem csináltatta ő, magának kellett vóna hogy csinálja, nem ennek a boldogtalan vénasszonynak, ezt tisztán a halál azé vitte el, hogy ráfordult az átok.*

Piri: *Visszafordult az átok rája, amit ő kívánt másnak. Jöttek, hozták az orvost, Ildi, Gyöngyi, mindent megcsináltak, nekie, mindenfélét. Na osztán elpakolt, meghalt.*

T: *Még szoktak ilyeneket csinálni a faluba?*

Teréz: *Senkit nem hallattunk. Hogy elromlott a földje és nem termett, olyat hallottunk.*

A tehen tejének elvitele valószínűleg fontosabb probléma volt régen, az elbeszélések nagy része is a múltra vonatkozik. Manapság jóval kevesebb tehenet tartanak a faluban. A szarvasmarhatartásnak egyik akadályozó tényezője nyilvánvalóan a legelők hiánya.

A fenti problémák közül a faluban kettőnek van különösképpen jelentősége: egyrészt a vagyonnal kapcsolatos ügyeknek, másrészt a lopásnak. A vagyonnal kapcsolatos ügyek részben házak, telkek, másrészt termőföldek tulajdonviszonyaival kapcsolatos problémákat fednek. Az olyan esetekben, amikor a szokásjog és a hivatalos jog közt valamilyen tekintetben eltérés mutatkozik, azok a családtagok, illetve rokonok, akik a szokásjog és családon belüli megegyezés következtében egy örökségtől elesnének, igyekeznek ezt törvényes úton „jóvátenni“, megtámadni a megegyezést. Ha a per sikerrel jár, a törvényesen megkárosított, de sértett fél bosszúból megcsináltatja a rokont.

A földek magántulajdonba való visszaszolgáltatása után több családban konfliktus tört ki testvérek között. Ez részben az örökölt földek elosztása miatt történt, hiszen nem minden parcella azonos minőségű, illetve a lakóhelytől is különböző távolságra vannak. Más esetekben a kis örökségű családokban alakult ki konfliktus, vagy az olyan esetekben, ahol valaki igényt tartott egy nagyon kis földdarabra, pedig házastársa öröksége révén jóval nagyobb földön gazdálkodhatott, mint a saját öröksége. Az ilyen személyeknek a testvérek haragjával kellett szembesülnie, és több esetben agresszív támadásokat elszenvednie. Rontáshoz azonban az ilyen eseteknek csak egy kis százalékában folyamodnak az emberek. Ilyenkor vagy megátkozzák a testvért, vagy misét rendelnek, hogy az Isten büntesse meg.

A földdel kapcsolatos ügyek jórészt frissek, de néhány közülük még a szocializmus előttről való, illetve havasi történetek is vannak. A faluban a huszadik század második feléből van néhány olyan tulajdonnal kapcsolatos eset, ami figyelmet érdemel, ezekre részletesebben kitérek az igazságszolgáltatással kapcsolatos fejezetben.

A termés és háziállat lopása két más problémát jelez: egyrészt a szomszédsági viszonyok problémáit (gyakran a romlását), másrészt külső veszélyt. Nagyon sok esetben szomszédok követnek el apró lopásokat, gyakori a csirke, tyúk, nyúl lopása. A lopások nem mindennaposak, de ahhoz elég gyakoriak, hogy feszültséget, bizonytalanságot keltsenek.

A termés és az állatok lopásával a hosszú távú gazdálkodás gyümölcsei vesznek el, és az esetek sűrűsége általános bizonytalanságot szült. A gazdák őrt állnak beérés előtt levő termésük mellett éjszakánként a mezőn. A közvélemény szintjén a következő nézetek terjednek a faluban: 1. Azok lopnak, akiknek nincs földje. 2. A városiak lopnak. 3. A városi cigányok lopnak. 4. Munkanélküli fiatal fiúk, illetve ilyen fiúkból álló bandák lopnak. 5. A *semmi emberek* lopnak: munkanélküliek, alkoholisták stb.

A fenti nézeteknek nyilván köze van a valósághoz. Egyrészt több esetben rajtakapták a tolvajokat, tehát a kilétük is felfedődött. Másrészt az általános szegénység, a falut is érintő, de a szomszéd városban tragikus méreteket öltő munkanélküliség nyilván nem befolyásolja kedvezően a helyzetet. A lopás pedig nagyon nagy gond, mert a termelés kevéssé gépesített, nehéz, a termesztett zöldségek piaci ára alacsony, tehát még jó esetben is nehéz megélni belőle.

A lopásokat gyakran követi valamilyen népi divináció: cseberbenezés¹⁰⁷, kártyából, kávéból való jóslás stb. Gyakran egy közeli városbeli vak jóshoz fordulnak segítségért a tolvaj felderítésében. A román papnak itt is tulajdonítanak jóslást, de leginkább a megcsináltatott emberek illetve más betegek sorsával kapcsolatban, nem károsodások esetén. A károsodást követő misétetéshez nem szükséges a tettet ismerni, hiszen a bosszú feltételezett végrehajtója maga az Isten. A tettes kiléte abból fog kiderülni, hogy vele történik meg az, amit kívántak.

Az egyik leghíresebb lopás eset az volt a faluban, amikor a 1990-es évek elején három gazdának egyszerre lopták el a csikóit. Az elkeseredett emberek minden olyan specialistát felkerestek, akiket ajánlottak nekik (egy

---

¹⁰⁷ Vö. Keszeg 1992. A rítus itt is nagyon hasonlóan zajlik.

kuruzslóasszonyt, egy román papot, a vak jóst). A kuruzsló fekete böjtöt ajánlott¹⁰⁸, a pap „rendes böjtöt”, felírta a nevüket és *azt mondta, hogy tart miséket a nevünkbe.*

Egy példával szeretném érzékeltetni, mit is értek a szomszédi viszonyok romlásán. Két bennszülött magyar családról van szó, tőszomszédok. A szocializmus éveiben a Tóth család könnyen és jól élt. A házaspár egy autóalkatrész-gyárban dolgozott, a férj sofőrje és bizonyos értelemben barátja volt a gyárigazgatónak, a feleségnek képzettségéhez képest jó, könnyű és tiszta munkája volt (ami ebben a gyárban nagy előnynek számított). Abban az időben, amikor mások számára sokféle élelem beszerzése gond volt, ők e kapcsolat révén mindenhez hozzáfértek. Cserébe disznót hizlaltak az igazgatónak, majd közös disznóvágást rendeztek. Gyermekük érettségi után jó munkához jutottak ugyanabban a gyárban. Későn házasodtak, gyerekiük született, a szülői háztól elmentek, városban élnek, ritkán járnak haza. Ez jelentette az első gondot a család életében. A rendszerváltás után a gyár hanyatlott, az igazgató pozíciója romlott. Az idős házaspár nyugdíjas lett, a férj tétlen és alkoholistá. Nemsokára meghalt, a magára maradt asszony pedig szintén inni kezdett. A szomszédok, akik eddig szolidarizáltak vele és segítettek, ellenszenvvel kezdtek viszonyulni hozzá.

A szomszéd telek az egyik falubeli Vásárhelyi családe, itt egy öregasszony és a lánya családja élt. Az öregasszony halála után megszűnt az a szomszédi viszony, ami sok közös emléken, kölcsönös segítségen alapult. A fiatalabbak talán egy árnyalattal még kritikusanabb viszonyultak a szomszédasszonyhoz, aki iszik, és nem foglalkozik teljes komolysággal a kert megművelésével. Míg a Vásárhelyi családnak és a Mezei családból származó férjnek is a falu viszonylatában jelentős mennyiségű földje van, a szomszédoknak csupán a kertjük. A Vásárhelyi–Mezei házaspár a rendszerváltás után gazdálkodni kezdett (otthagyták munkahelyeiket), házat építenek, gyerekeiket taníttatják. Mindezt nagyon erős munkamorállal, családi szolidaritással és józan, mértékletes étellel teszik. Csak egyvalamiben nem ismernek mértéket, a munkában. (És ez által a falu magyar gazdáinak értékrendje szerint nagyon tiszteletre méltó helyet foglalnak el.)

A szomszédasszonnyal való viszony romlását az utóbbi években Mezeiéknél többször is szóvá tették. Míg kezdetben csak az asszony ittasága miatt voltak gondok, később a lopás került terítékre. A szomszédasz-

---

¹⁰⁸ A rontás módszereivel kapcsolatos fejezetben ezt az esetet példaként használtam a fekete böjtre.

szonyt rajtakapták, amint „levágta” a csirkéjüket, és ekkor már nem volt kétségük afelől, hogy más ilyen apróbb hiányokat is neki köszönhetnek. A probléma idővel erkölcsileg még súlyosabbá vált. A férj egy adott pillanatban azt panaszolta nekem, hogy *Oda jutottunk, hogy tőlünk küldi el a lányának ...-ra a paradicsomot, amit a mi kertünkben lopott.* Tehát már nem is tartja szégyenlésre méltónak, amit tesz.

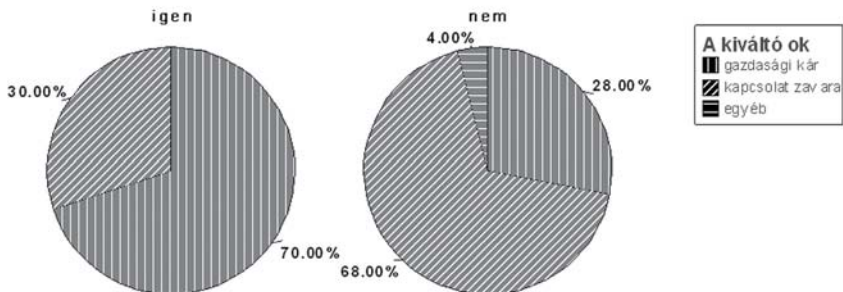
A rontásnak tulajdonított betegségek és gyógyításuk

A rontás által okozott betegségek és halálesetek

Az egészség károsodása általában nem oka, hanem következménye egy mágius aktusnak. Ezen belül egyaránt lehet az irigységből, rosszindulatból elkövetett rontás, illetve a büntetés szándékával elkövetett (istenítélet-típusú) rontás következménye. Az általam vizsgált rontásesetek 48%-ban egészségkárosodás a következmény. Az alábbi ábra alapján nyilvánvaló, hogy az előforduló lehetőségek közül ez a legfontosabb.

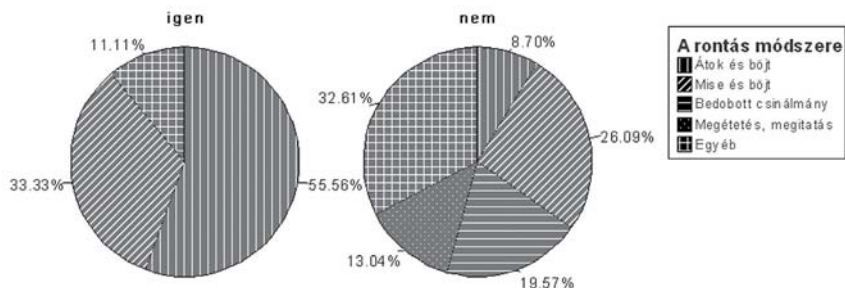
Az egészségkárosodás egyrészt egy személy testi és/vagy lelki betegségét, másrészt a halálát jelentheti. A vizsgált rontásesetek 16, 7%-ának volt haláleset a következménye.

A kiváltó okok és a halálesetek összefüggéseit vizsgálva a következőket tapasztalhatjuk: a gazdasági kár által kiváltott rontások (büntetés, bosszú esetei) 70%-ának haláleset a következménye, a kapcsolatok zavara által motivált rontásoknak viszont csupán 30%-a végződik halálessel.

Grafikon 11. A rontást kiváltó ok a rontásnak tulajdonított halálesetek szerint

A rontás módszerei közül halálesetet leggyakrabban a bűjttel társuló átoknak (55, 56%), ezután pedig az ugyancsak bűjttel társuló misének tulajdonítanak (33, 33%). A haláleset és a rontás módszere közti összefüggést az alábbi ábrákon követhetjük:

Grafikon 12. A rontás módszere a rontásnak tulajdonított halálesetek szerint

A rontás által okozott betegségeket a falubeliek képzetei szerint két csoportba sorolnám:

1. Orvosi diagnózissal is rendelkező testi betegségek („öntés” okozta bőr-
betegségek, impotencia, agyvérzés, bénulás stb.);
2. Orvosi diagnózissal nem rendelkező, általános legyengülést okozó be-
tegségek¹⁰⁹
  - 2.1. Testi betegségek: *Elszáradás* (fogyás, gyengülés)
  - 2.2. Lelki betegség: *Nem tud nyugodni* (nem tud aludni)¹¹⁰.

Háztán vótak olyan betegségek, hogy vagy nem látatt jól az illető, vagy olyan szélüttes vót, doktorakná próbálták, s nem vót mit csinálni, s akkó oda folyamodtak, hogy ott is megpróbálták. Vótak olyanak, hogy azt mondták, hogy valaki megátkazta a beteget, s azt mondták, hogy ha megátkazta, akkó jobban segít a pap, hogyha imádkazik érte. Ott vótak napakat, ott imádkoztak. A remeték imádkoztak érte. Persze, ezt mindég

¹⁰⁹ Érdekes, hogy az ilyen állapotok értelmezésére a rontás mellett a másik alternatíva a rák. A beteg a negatív leletek ellenére is arra gyanakszik.

¹¹⁰ Fontos megjegyezni, hogy bár alvászavarokról van szó, teljesen biztos, hogy más elképzelésük van ez eredetükről, mint az orvostudománynak, és nem is tartanák relevánsnak az orvosi gyógykezelést.

meg kellett fizetni. És vót, mikó tényleg egy idő után könnyebben érezte magát az illető. Nálunk a szomszédba is egy embernek nagy betegsége volt, egybő megbénultak a lábai, Kun Jánosnak, és fe'vitte a felesége, hogy háhogyha segítenek rajta, hogy tudjan járni az ura. Aztán egy idő után, többszó jártak fe', és egy félév után jobban tudatt járni, rá tudatt állni a lábára. De aztán nem tartatt sokat, me csak aztán annyira megbénult, hogy nem tudatt járni többet.

A hagymási elbeszélések szerint az ember arról tudhatja, hogy rontás áldozata, ha fogy, gyengül, romlik az egészségi állapota, de az orvosok nem tudnak semmilyen diagnózist felállítani (*sorvad el, szárad el a lábáról, nem kapják a betegségit*). Ugyancsak rontásra gyanakodnak, ha hirtelen és egyébként megmagyarázhatatlanul lép fel egy betegség, vagy ha olyan konfliktus előzte meg, amiért valaki börtölni kezdetett (esetleg a beteg tudja is, hogy börtölnék ellene). Ha egy családban nincs békesség, veszekednek, *rosszul élnek*, gyakran rontásra gyanakodnak. Tehát nem csak sorozatos szerencsétlenségek esetén gondolnak rontásra, mint például a Favret-Saada vagy Dominique Camus által leírt esetekben (Favret-Saada 1980, Camus 2003). Favret-Saada kutatásának színhelyén szükséges egy külső személy (*annunciator*) rontásmegállapítása ahhoz, hogy a család „ellenboszorkányhoz” (*unwitcher*) forduljon. Itt ez nem feltétele a rontás felismerésének és az intézkedéseknek (a rontást felbontani képes szakértő felkeresése), viszont nagyon gyakori, hogy a helyzetet, a bajt konstatálva a beteg, de többnyire a család néhány tagja jóshoz fordul a baj okának felderítéséért. A közeleli városban praktizáló vak jó (egy idős férfi) a leggyakrabban felkeresett specialista, de dolgozatomban egyik hősnője is egy sűrűn frekvenciált kártyajós volt, akit ilyen céllal is felkerestek. Ugyanilyen divinációs funkciót a román papok is elláthatnak.

A rontás által előidézett betegségek összefüggései a szellemek által okozott betegségekkel

A testi és lelki betegségek megoszlását statisztikailag nem vizsgáltam, de a rontásnak tulajdonított testi problémák nyilvánvalóan többségben vannak. A lelki betegségeket, zavaró állapotokat gyakrabban tulajdonítják szellemeknek, ezeket pedig az esetek többségében a rontás esetektől függetlenül említik. Itt elsősorban a *lidérc, kísértet, szellem, ördög* fogalmakkal fémjelzhető problémákról van szó. A falubeliek a lidérc, kísértet és szellem kifejezéseket szinonimaként használják, de a „szellemek” és „ördögök” kifejezések is vál-

takoznak az elbeszélésekben, azonos funkciót töltve be. Az utóbbi kettő általános fedőneve azoknak a test nélküli szellemi entitásoknak, amelyeknek a rontásban szerepet tulajdonítanak. Amennyiben a keresztény felekezetek ördögfogalmának felel meg (illetve eme ördögfogalom népi interpretációjának), egyes számban beszélnek az ördögről. A szellemeknek, illetve az ördögnek csak egy kuruzsló irányítása alatt lehet szerepe a rontásban, vagy mint a kivitelezést segítő társnak, vagy mint eszközként használt szellemnek, illetve ördögnek, amit a kuruzsló ráküld, illetve beleküld az áldozatba. A segítőszellem funkciójához hasonlít a béka funkciója Hagymáson. A szokatlanul nagy méretű békát „boszorkánybéka”-ként értelmezik, ami a falubeli hiedelmek kontextusában sokkal inkább segítőállatként ítéltető meg, mint hasonmásként. A boszorkánybékával való találkozás félelmet vált ki. Ha valaki egy szerencsétlenséget megelőzően házában békát látott, azt úgy értelmezi, hogy a bajt a béka révén küldte rá a boszorkány.

A tisztátalan fogalma gyakran előfordul a helyi magyar szóhasználatban. Ennek többek közt az is oka lehet, hogy az ortodox egyházon belül gyakran használják a „duhuri necurate” (tisztátalan szellemek) kifejezést. Az ördög egyik román elnevezése is „Necuratul” (a Tisztátalan). A tisztátalanság fogalma egyrészt a tisztátalan halottak szelleméhez, másrészt a vallásos ördög-fogalomhoz, harmadrészt a szellemekkel és az ördöggel (feltételezett) kapcsolatban levő kuruzslókhoz, boszorkányokhoz kapcsolódik. Használható jelzőként, ez esetben a falubeliek számára a leglényegesebb tulajdonságukat fejezi ki, és talán éppen ezért használható minden olyan jelenség megnevezésére, ami tisztátalan. Amint azt már Keszeg Vilmos is megállapította a mezőségi hiedelmekkel kapcsolatban, a negatív hiedelemlények szférájában gyakori az összemosódás. Így például a más vidéken kísértetnek nevezett lényt Mezőségen „leggyakrabban tisztátalannak, ördögnek, ördögi szellemnek, sátánnak nevezik” (Keszeg 1999: 90–93). Hagymáson a „tisztátalan” gyűjtőfogalom – olyan kifejezés, amivel helyettesíteni lehet a „tisztátalanoikat”: az ördögöt (és ördögöket), a szellemeket, kísérteteket és a velük fenntartott kapcsolatuk miatt a boszorkányokat. Ugyancsak tisztátalannak számítanak az állattá átváltozó prikulicsok.

Bár a kuruzslókról gyakori elképzelés, hogy szellemmel járnak, a szellem ráküldése rontás során az áldozatra szintén nagyon ritka¹¹¹. A falubeliek képzetei szerint a kuruzslók ördögöt, azonosítatlan identitású szellemet

¹¹¹ Két esetben fordul elő, lásd például az első esettanulmányt.

vagy halotti szellemet küldhetnek rá az áldozatra, így idézve elő a szenvedéseknek leginkább a megszállottság kategóriájába illeszkedő skáláját. A szellemek által okozott problémáknak van egy olyan csoportja is, aminek az elbeszélések értelmében nincs köze a rontáshoz: egyrészt a szellemek éjjeli jelenéseivel magyarázott ijedtségek, másrészt a visszajáró halottak által okozott betegségek.

A szellemek által előidézett betegségeket a következő csoportokra oszthatjuk:

1. Ördög, azonosítatlan rossz szellemek háborgatják az áldozatot;
  - 1.1. Ijedtség, frász;
  - 1.2. Ördögi megszállottság;
2. Halott szelleme által okozott betegség;
  - 2.1. Visszajáró halott (halott szerető, halott házastárs visszajárása), lüdercek;
  - 2.2. Bosszúálló halott (a haldokló átka, „halotti megszállottság” – vö. Pócs 2002c) miatti szenvedés.

A szellemek és a rontás által okozott betegségek a következőképpen függenek össze:

- (1) Rontás által is lehet ördög, illetve szellem általi megszállottságot okozni, és ezeket mindkét esetben a román papokkal lehet kiűzetni.
- (2) A bosszúálló halotti szellem és a rontó által küldött szellem hasonló tüneteket okoz: az érintett személy nem tud nyugodni, éjjel az utcán jár.
- (3) A visszajáró halott és a rontás okozta elszáradás is okozhatnak hasonló tüneteket. Itt főleg a visszajáró szerető által sorvasztott társ (aki a külvilággal csak a másvilágra való készülődését közli) és a rontástól száradó (fogyó, gyengülő) betegek közti összefüggésről van szó. Míg a halott szeretőt (lüdercet – vö. például Jankó 1892: 194, 1893: 246, Vajkai 1943: 19) bárki eltávolíthatja a módszer ismeretében (általában a sorvadó fiatal családtagja teszi), a rontást kuruzslónak vagy kellő erővel rendelkező román papnak kell feloldani. A visszajáró halott férj miatt hervadó, meghalni készülő feleség román pap általi exorcizálására is van eset.
- (4) A főleg kisgyerekeknél előforduló ijedtség esetében tapasztalható éjjeli nyugtalanság hasonlít a halott szellem által és a rontás okozta megszállottság által okozott tünetekhez. A román lakosok a gyerekek ijedtségével gyakrabban fordulnak román paphoz, míg a magyarok gyakrabban önt öntetnek falubeli óntető specialistával.

A fenti összehasonlításból azt a következtetést vonnám le, hogy nagyon hasonló vagy azonos tüneteket a falubeliek életkor, családi állapot és más

kontextuális ismeretek alapján különféleképpen értelmezhetnek. Nyilvánvalóan fontos tényező a friss gyász, és ennek szélsőséges formáit kórosnak ítélik meg, és kezeltetni próbálják. A kezelésnek számos személy esetében felmerülhetnek biomedikális módjai is, ez viszont nem képezi dolgozatom témáját.

A rontásnak tulajdonított betegségek gyógyítása

A rontással (és szellemekkel) kapcsolatos problémák kezelésében a helyi specialisták közül kétségtelenül a román papoknak jut a legfontosabb szerep. A román papok szolgáltatásai és a népi vallásosságnak az ortodox egyházhoz és valláshoz kapcsolódó része nagyon gazdag téma¹¹². A vallásos gyógyítás komplex jelenségével, történeti múltjával, a különböző egyházakhoz, szerzetesi rendekhez való kötődésével itt nem foglalkozhatom¹¹³. Témám szempontjából leginkább a helyi jelenségeknek és a romániai ortodox egyház keretén belül – hivatalosan vagy megtúrt módon – zajló folyamatoknak van jelentősége, de dolgozatom keretét és témáját meghaladná ezek részletekbe menő tárgyalása.

Ebben a fejezetben csupán a román papok gyógyításával kapcsolatos legfontosabb falubeli vélemények, információk közlésére szorítkozom, és nem foglalkozom részletekbe menően a rontás okozta betegségek gyógyításának témájával. Itt elsősorban a román papok gyógyításairól lenne szó, amiről 1995-ben írt szakdolgozatom¹¹⁴ óta sokan írtak. Míg akkoriban csupán Vajkai adatai¹¹⁵ és Jankó János¹¹⁶ román pappal kapcsolatos megjegyzései

¹¹² Lásd ezzel kapcsolatban például Badone 1990, ortodox papok szerepéről a gyógyításban Blum R.–Blum E. 1965, papok exorcizmusaival kapcsolatban kortárs francia kutatás alapján lásd még Favret-Saada 1980: 6–8, erdélyi viszonylatban lásd például Keszeg 1996, Komáromi 1996, Troc 1998–1999, Czégényi 1999, Pócs 2001a, 2002a.

¹¹³ Lásd ezzel kapcsolatban magyar nyelven például Pócs 1984, valamint az exorcizmusokról és átokmisékről Pócs 2001c.

¹¹⁴ Komáromi 1995 (kézirat). A dolgozat román pappal kapcsolatos részének publikált változata: Komáromi 1996.

¹¹⁵ Elsősorban a vallásos gyógyítás című részre gondolok (Vajkai 1943: 42–47), de ezen kívül például a következőkre: „Egy lány úgy gyógyult meg, hogy a pópához vitték, aki palástjával leborította.” (i.m. 20); a szellemet egy asszonyból ördögűző könyvvel űzték el (u.o. 25); katólikusok „Szent Antal bőjtöt fogadnak” szerencséért, egészségért, halálért (u.o. 106); „Elviszik ijedtséggel a gyereket a román paphoz is. A pap keresztes palástjával betakarja a beteget, bibliából olvas. Még a református is megteszi ezt.” „Szoktak a mikolai búcsúhelyen a templom zindelyéből is letörni egy darabot és azzal a beteget megfűstölik.”

¹¹⁶ Jankó szerint Aranyosszéken a fő gyógyítási mód a bőjt, a fogadás, a román pap. „... a bőjtölés az oláh paptól származik, a magyar beteg is oda megy.” (Vajkai 1943: 25. A hivatkozott Jankó-mű a Kalotaszeg-monográfia: Jankó 1892: 198.) Lásd még Jankó 1893: 251.

szolgáltak viszonyítási alapul, ma már az ország több vidékéről is részletes beszámolók, tanulmányok állnak rendelkezésünkre¹¹⁷.

A hagyásiak nagyon sokféle okból és céllal keresnek fel román papot (és szerzeteseket, apácákat). Az emberek a román paphoz és az ortodox templomba elmennek misét kérni, böjtben, imádságban útmutatást kapni, az életük nagy gondjaiban meghallgatásra lenni, tanácsot kapni, jósoltatni (könyvet nyittatni¹¹⁸), tömjént, gyertyát, imádságoskönyvet, vallásos tartalmú brosúrát venni, a szent ikont érinteni, megcsókolni, a szent segítségét kérni, zarándokolni, ott maradni a kolostor szent terében a „remeték” közéletében, hogy imádkozzanak értük, pénzbeli áldozatot hozni. A megszállottakat ördögűzésért viszik a papokhoz, a nem érintettek általában menekülnek még a látványuktól is¹¹⁹. A skála tulajdonképpen lefed minden olyan problémát, amit az előző fejezetben tárgyaltam: a betegségeket, a családi problémákat, a szerelmi ügyeket és az igazságszolgáltatás eseteit.

Az emberek román paphoz legtöbbször más helységekre mennek: például Szolcsvára, Podságára¹²⁰, Tordára, Maroslónára, Rîmeti-re¹²¹, Kolozsra,

---

¹¹⁷ Mezőségi adatok alapján Keszeg 1996, zsidói adatok alapján Czégényi 1999, csíki adatok alapján Pócs 2001, 2002, gyimesi adatok alapján Tankó 2001: 143–174.

¹¹⁸ A könyvnyitásra a román kifejezés: „să se deschidă pravila”.

¹¹⁹ A megszállottakat világszerte exorcizmussal gyógyítják. A megszállottsággal kapcsolatos szakirodalomról lásd bővebben az első esettanulmányt. A görögországi ortodox exorcizmusokról lásd például Stewart 1991: 211–222. A helyileg igen nagy jelentőségű podságai ördögűzésekről lásd Troc 1998–1999: 130–135.

¹²⁰ Podsága két olyan vallásos központtal is rendelkezik, ami a téma szempontjából fontos. Egyrészt a falun kívül egy szerzetesi kolostor található, ahova a zarándokok főleg az *Izvorul tămăduirii* (Gyógyító forrás) ünnepén, de más alkalmakkor is ellátogatnak. Itt van egy olyan öreg szerzetes, aki könyvet nyit, jósol kérésre. A falubeli parókián szolgáló ortodox pap terepmunkám idején a környék ördögűző híressége volt, akiről a médiában és a faluban egyaránt sokat lehetett hallani. Szélsőségesen konzervatív vallási nézeteket valló személyről van szó, aki az elegáns öltözködéstől a házasságtörésig az emberi élet számos jelenségét az ördög művének tartja. Hetente tartott rontás alóli feloldozó és exorcista szertartásokat. Látogatói nagy számban voltak az ország minden részéről, némelyek telefonon jelentkeztek be, mások a helyszínen álltak ki hosszú sorokat, amíg a pappal beszélni tudtak, és kérésüket is közölhették. Ezután tovább maradtak, és részt vettek a késő esti, éjszakába nyúló szertartáson. Néhány beteg a falubeli kiadó házak valamelyikébe költözött, akárcsak a papot hűségesen szolgáló néhány apáca. Ezek az apácák menedzselték a kliensek fogadását, a belépés sorrendjét. Ők árusították a bajtól való megszabaduláshoz szükséges kellékeket. Kívülállóak véleménye szerint ők voltak a hangulatot teremtő „állandó megszállottak” is, akik modellként szolgáltak más betegek számára az exorcista szertartások alatt. Mindezeket saját terepmunkám alapján állítom. A podságai ördögűzésekről lásd még Troc 1998–1999.

¹²¹ Itt egy apáca kolostor található. Az apácák szövessel is foglalkoznak. A táj szépségéről nagyon híres, nem csupán zarándokhely, de turisztikai attrakció is. Előfordult hogy az itteni apácák az őket gyakran meglátogató betegük temetésére eljöttek Hagymásra.

de ennél távolabb is. Az utazásnak gyakran zarándoklat jellege van, és az emberek ilyenkor pénzbeli adományokat adnak a templomnak, a kolostornak, tehát anyagi áldozatot is hoznak. A betegekkel inkább kolostorokba mennek, ahol a szerzetesek („remeték”) imádkoznak értük. A beteget gyakran elkíséri egy családtag, és néha több napig is időznek a kolostor szent terében a szentnek (és *tisztának*¹²²) tekintett szerzetesek közelében.

Terepmunkám során számomra fontos kérdés volt, hogy az emberek miért éppen a román ortodox papokat keresik meg problémáikkal. A szakirodalomból ismert dolog, hogy általában az emberek egy szomszédos népcsoport gyógyító emberéről nagyobb képességeket feltételeznek (a szomszéd sámánja erősebb), és komolyabb bajok esetében azt keresik fel. Az országban vannak adatok görög katolikus, illetve római katolikus papok hasonló szolgáltatásaival kapcsolatban is.¹²³ Falubeli magyarok többször is említették, hogy hasonló kérésekkel az elmúlt évtizedekben felkerestek katolikus papokat is, de nem vállaltak ilyen szolgálatokat. A faluban szolgáló katolikus pap, illetve egy szomszéd faluban szolgáló protestáns lelkész azt állította, hogy számos alkalommal szembesültek hasonló kérésekkel nem helybeli román emberek részéről is, de nem vállalták a kérések teljesítését. A jelentkező kliensek komoly pénzüsszegeket is felajánlottak, a papok nem fogadták el. A szóban forgó protestáns lelkész személyes beszélgetés során a falujában is szolgáló ortodox papon számon kérte, hogy miért fosztja ki híveit (azaz miért fogad el misékért pénzt tőlük).

A fenti kérdéssel kapcsolatban egy falubeli hatvan év körüli férfi a következő véleményt fejtette ki:

T: *S miért a román papokhoz mentek?*

K: *Átlagba, valamilyenképpen az ortodox vallás, és a római s görög katolikusak, ezek átlagba, úgyé, a gyónás és a bűnbévallás ez a két vallásná van. A katalikus, római és görög, s az ortodox vallásakná. S akkó persze, hogy valamilyenképpen ezeknek a háram vallásaknak a hitszavak erősebbnek mutatkozatt, mind az unitárius, mind a református vallásba. S azé fordultak mindig inkább ezekhez a vallásakhoz. S átlagba inkább az ortodox valláshoz fordultak.*

T: *S akkor erre vajon mi a magyarázat, hogy nem a katolikushoz fordultak?*

¹²² Ez a tisztaság-fogalom elsősorban a börttel és a cölibátussal függ össze.

¹²³ Ezt saját kutatásom, illetve Bogdan Neagotă szóbeli közléseire támaszkodva állíthatom.

K: *Hát – nem vótak éppeg olyan vállalkozók, esetleg, gondolom én. A katalikus vallásban. Nem voltak olyan katalikus papak, hogy vállalják, hogy ezekre a, átlagba vállalkozzanak, hogy segítsenek egy betegen, vagy egyes tolvajt, hogy imádságképpen, hogy verje meg az Isten, ilyen alapokon. Inkább ezek az ortodox pópák, ahogy mondták abban az időben. Nem is mondták, hogy...*

T: *De azok papok voltak, vagy kalugerek, szerzetesek, akikre ezt mondták?*

K: *Hát – ezek átlagba, fenn a Havason, pópáknak mondták. Ezek vállalkoztak a, ezekre a dógakra.*

T: *S azok szegényebbek voltak fenn a Havason? Vagy nem?*

K: *Hát az emberek, mondjuk, aki odatartozott ahhoz a hithez, hát a havasi élet ugyé, mindég nehezebb volt, mind lenn, amelyik közelebb volt a várashaz. Itt, nálunk a mezőgazdaságba ugyé, mégis könnyebb volt a megélhetőség, de a havasi élet, ugyé, átlagba azé állattenyésztésse foglalkoztak, s fakitenyésztésből, s persze, hogy az életek nehezebb vót, mind nálunk. És, valamilyenképpen, vagy e' voltak szigetelve annyira a várostó, hogy jobban is hittek, a vallásban. S gondolom, hogy azért is, a papak is inkább s többet foglalkoztak ezekkel a dógakka.*

T: *Akkor, gondolom, hogy ez jó kereseti forrás volt nekik, vagy...*

K: *Hát igen. Persze, vótak olyan papak, hogy ezen aztán meggazdagadtak.*

A férfi véleményéből a következő nézeteket emelném ki: a gyónás szentsége a vallásnak nagyobb súlyt, komolyságot, papjainak nagyobb hatalmat kölcsönöz; a családi problémákkal, rontással, betegségekkel stb. való foglalkozás a papok részéről vállalkozási készséget igényel; ez a vállalkozási készség minden valószínűség szerint a szegénység által is motiválva van.

A hely, a pap, a szerzetes kiválasztásával kapcsolatban azt szokták mondani, hogy hallották, hogy annak a papnak *nagy ereje van*, hogy *sok emberen segített*, tehát egy hírneves, karizmatikus személyről van szó, akinek az idők során a karrierje a gyógyítás és miseszolgáltatás révén az átlagosnál sikeresebben alakult. Itt mindig többről van szó, mint szolgáltatási lehetőségéről, szükségesegek a pap személyes képességei¹²⁴. A falubeliek ezeket a képességeket gyakran természetfeletti képességekként fogják fel. Az alábbi idézet egy, a falubeliek által okosnak és műveltnek tartott öreg férfi vélemé-

¹²⁴ Vö. angol *personal gift*, román *har*. A spirituális gyógyító képességgel vagy gyógyító karizmával kapcsolatban Strahern–Stewart 1999: 128, illetve Csordas, Thomas J. *The Sacred Self* című könyvét (University of California Press, Berkeley, 1994).

nyét tartalmazza. Amint az feleségével való párbeszédéből kitűnik, kétségei vannak a román papok képességeivel kapcsolatban, de lehetségesnek tartja, hogy egyes papoknak vannak „emberfeletti” képességei. Érdeemes megfigyelni, milyen kontextusba helyezi a képességeket (hipnózis, szuggesztió, telepátia) és a papot mint specialistát (ideg orvos, artista, cigányné).

M: *Nem hisz abba se, hogy sokan mondják, hogy mennek a román paphoz, és csináltatnak szolgálatot, és minden, s akkor helyrejön a ...*

L: *Há, én nem hiszek az ilyesmibe. Van a római katolikus, van a protestáns pap, ha ilyen kéressel fordul az ember hozzájuk, úgyé, az imádságon kívül semmit nem tudnak, úgyé. Csodálkozok, a román pap, de azoknak is egy része csak, ha képes ő az ilyesmire! Vannak ilyen emberfeletti dolgok, amiket nem ismerünk, mint a hipnózis, a szuggesztió, a telepátia, és különös érdekessége, hogy ezekkel se bír, csak egy-egy ideg orvos, egy-egy artista és egy-egy cigányné. Más ezeket nem tudja senki produkálni. Na.* (Kocsis László és Margit)

Egy borsai származású, de Hagymáson élő román férfi szerint az általa látogatott pap lát telepátiába. A telepátia fogalmával, úgy vélem, mindketten a divinációs képességeket nevezik meg. Saját tapasztalatom a román ortodox papokkal és szerzetesekkel kapcsolatban az, hogy a híveik, látogatóik által csodált képességek jórészt kommunikációs és problémakezelési képességek. A román pap nem csupán „az emberek nyelvén beszél”, vagyis emberközeli, kultúra-közeli, hanem a kliens világképének és problémafelvetésének megfelelő diagnózisokat és tanácsokat fogalmaz meg. Mivel általában sikerül egy szélesebb társadalmi skálán belül (például parasztok, munkások, vállalkozók, értelmiségiek) releváns diskurzust kialakítaniuk, a tanácsaik meghallgatásra lelnek, és sok esetben olyanfajta életstílusbeli módosulásokhoz vezetnek, amelyek a fennálló probléma kezelésében lényegesek.

A román papok szerepe nagyon hasonlít a tajvani sámánokéhoz¹²⁵ (és nyilván más sámánokéhoz is). Hasonló kommunikációs helyzetek, hasonló ügyfélfogadási stílus jellemzi őket, hasonló esetekben kéri a segítségüket, ugyanúgy nem vállalnak bármilyen esetet, néha máshova küldik a páciens, mondván, hogy a betegség természete olyan, hogy nem segíthetnek rajta, pénzt vesznek el, árusítanak különféle gyógyító eszközöket.

Kultúránkra jellemző, hogy többféle orvoslási rendszer van jelen egymás mellett, és ezeket a páciensek komplementárisan vagy párhuzamo-

---

¹²⁵ Vö. Kleinman 1980: 210–243. A sámán (*tàng-ki*) a népi szent gyógyítók („sacred folk healers”) kategóriában kerül tárgyalásra.

san használják¹²⁶. Ezzel kapcsolatban elsősorban azt kell kiemelni, hogy a gyógyítás nem csupán a hivatalos orvoslás keretein belül történik, hanem más, komplementáris megoldások, módszerek igénybevételével is. A vizsgált terepen a biomedikális orvosi rendszer mellett a homeopátiáról, bioenergiával gyógyítókról, a kínai módszerekkel gyógyítókról (ezek elég marginálisak), a falusi hagyományos gyógyítókról¹²⁷ és a román papról és szerzetesekről van szó.

Hogyan válik szét a gyógyításban a hivatalos orvoslás és a más orvoslási módok szerepe, hol a határ? Az emberek akkor indulnak el más gyógyító specialistákhoz, amikor az orvosok *nem kapják a betegségüket, nem tudnak segíteni* rajtuk¹²⁸. *Hát, vótak olyan esetek, hogy az orvoshoz mentek, s az orvos má nem tudatt segíteni. Ementek több orvoshoz, és többfelé próbálkoztak, hogy segítsenek, és vót olyan eset, hogy az orvos azt mondta, hogy nem tudnak segíteni.*

Ekkor gyanakodni kezdenek, hogy nem természetes betegségről, hanem valami másról¹²⁹ van szó, hogy *az nem tiszta dolog, ottan valami más is közreműködhetett*¹³⁰. A beteget valaki megcsináltatta, illetve a beteg érintkezett egy számára vagy valaki más számára frekvenciált helyen elhelyezett rontással¹³¹. Ilyen esetekben az emberek alapvetően két irányban tájékozódnak: *papot* vagy *kuruzslót* keresnek, akinek híre alapján úgy ítélik, hogy

¹²⁶ Kleinman 1980: 24–70. Lásd még Voigt 2000: 58. Voigt Vilmos a Kleinman által is használt ázsiai orvosi rendszerekkel foglalkozó, Leslie által kiadott könyvre hivatkozik (Leslie, Charles: *Asian Medical Systems. A Comparative Study*. Universty of California Press, Berkeley, 1976).

¹²⁷ Hagymáson nem jellemző, de az ország más vidékein igen, hogy a falusi gyógyítók körében az utóbbi évtizedben változás ment végbe, a gyógyítók elkezdtek új módszerekkel dolgozni, így például bioenergiával, kézrátétellel.

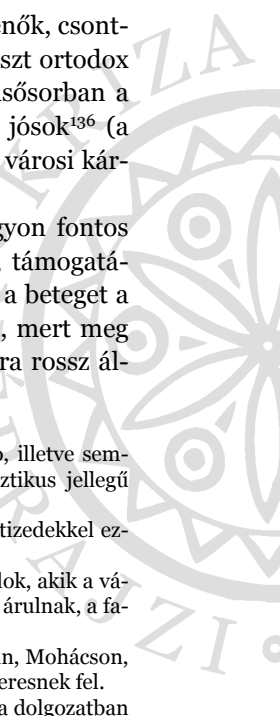
¹²⁸ Vö. Grynaeus 2000: 504: „Gyakori elem az is, hogy a javas csak olyan betegséget gyógyít, akit az orvosok haszrtalan próbáltak kezelni (≈ rontást). »Jönnek olyan betegségekkel, amikről senki sem tudta megmondani, hogy 'mitől van', amin az orvosdoktor nem tudott segíteni, vagy amiről a nép úgy hiszi, hogy azon doktor nem segít, mert rontásból... származott.«.”

¹²⁹ Vö. Kamppinen 1989, 79: „*es diferente*”.

¹³⁰ A falubeli Nagy Andrást idéztem.

¹³¹ A népi elmélet szofisztikáltságára vall, hogy elképzelhetőnek tart olyan esetet is, amikor az ártatlan embert sújtja a más számára bosszúból elhelyezett rontás. Ilyenformán magyarázattal szolgálnak az olyan esetekre is, amikor a beteg kapcsolataiban semmi olyan zavar nem merült fel, amiért valaki rosszindulatból vagy bosszúból megrohthatta. Láthatjuk majd a harmadik esettanulmányban, hogy az anyós részéről azért feltételez a meny rontást, mert a viszonyuk rossz. Amint az már a boszorkánypercek anyagából is jól ismert, harmonikus viszonyok esetén az emberek a betegségeket nem magyarázzák rontással.

nagyobb *ereje* van, mint a megrontó személynek¹³² (aki a maga során lehetett kuruzsló, de lehetett maga az irigy vagy haragos fél is). A papoknak, illetve kuruzslóknak módja van visszautasítani a kliens kérését. Volt olyan kuruzslóaszony, aki arra hivatkozott, hogy öreg, beteg, és már nincs ereje véghezvinni az ellenvarázslást, és volt olyan pap, aki azt mondta, hogy a beteg szobájában a falon függő Mária-képen Máriát feketében látja, ez pedig azt jelenti, hogy a gyógyulásra nincs remény, tehát semmit sem tehet. Számos más lehetőség is adott a specialistáknak a visszavonulásra, az érdekessége a dolognak abban rejlik, hogy ezt nagyon hitelesen tudják tenni, és az emberek elfogadják. Ilyenkor új specialista után néznek.

A vidéken igénybe vehető specialisták egyrészt gyógyítók (kenők, csont-
rakók, ónöntők, pokolvar-leolvasók¹³³, füvesemberek¹³⁴), másrészt ortodox papok¹³⁵, ortodox szerzetesek és apácák, harmadrészt pedig elsősorban a baj természetének eldöntésében és eredetében szerepet játszó jósök¹³⁶ (a vak jós, a városi kávézacból jóslók és tenyérjósok, a falubeli és városi kártyavető).

A gyógyító specialista és a beteg családjának viszonya nagyon fontos a gyógyulásban¹³⁷. A család segítsége, illetve az anya jelenléte, támogatása a vallásos gyógyításban gyakori jelenség. Általában elkísérik a beteget a paphoz (a megszállottat viszik, sokszor éppen akarata ellenére, mert meg vannak győződve, hogy segítenek rajta). Amikor a beteg annyira rossz ál-

¹³² Az *erő* fogalma számos alkalommal felmerül, amikor egy rontást feloldó, illetve semlegesítő specialistáról esik szó, anélkül azonban, hogy bármilyen samanisztikus jellegű összacsapásról, harcról vagy ennek valamilyen utólagos jeléről esne szó.

¹³³ Ilyen praxist folytató asszony ma tudtommal nincs a faluban, aki volt, évtizedekkel ezelőtt meghalt.

¹³⁴ Elsősorban a szolcsvai füvesemberre, illetve még élő családtagjaira gondolok, akik a városi piacon is gyakran ott vannak gyógyfüveikkel. Gyógynövényeket mások is árulnak, a falubeliek maguk is gyűjtöttek.

¹³⁵ Papokat a faluban, a szomszéd falvakban és városban, Szolcsván, Podságán, Mohácson, Dombrón, szerzeteseket Podságán, Mikolán, apácákat elsősorban Rímeţ-en keresnek fel.

¹³⁶ Jósónó ma is van a faluban, de nem annyira híres, mint Trézsi néni, akiről a dolgozatban még szó lesz.

¹³⁷ Kleinman 1980: family – practitioner relationship. Vö. Favret-Saada az *Unbewitching as a therapy* című tanulmányában arról számol be, hogy a boszorkánysággal kapcsolatos elbeszélések az általa vizsgált terepen két csoportba sorolhatók: 1. tipikus és 2. befejezetlen elbeszélések. 1. Az ellenvarázsló mágikus performanszát tartalmazzák, ami végzetesen hat a boszorkányra, következképpen a probléma megszűnik. 2. Ezekben az ellenvarázslat sikertelen, következképpen új szakértőt kérnek fel, akinek mindent részletesen el kell mesélni. Ebből kiderül, hogy lényeges a kapcsolat az ellenvarázsló és a megrontott között, plusz a család segítsége, az életmód és magatartás változása (Favret-Saada 1988).

lapotban van, hogy nem tud elmenni a paphoz, akkor elmennek helyette a családtagjai, magukkal viszik valamelyik ruhadarabját, hogy a pap arra imádkozzon, lisztet, olajat visznek megszenteltetni, amit majd felhasználnak a beteg ételének elkészítésekor. Legyengült betegeknek a papok általában enyhébb böjtöt írnak elő, illetve a családtagok is böjtölnek, imádkoznak értük – és ezzel egyidőben a pap is.

A beteg gyógyíthatósága nem csupán a specialista erejétől függ. A hagymásiak úgy hiszik, a bűnös emberen nem lehet segíteni, rajta beteljesedik az átok, a csináltatás¹³⁸. Imádkozhat ugyan enyhülésért, de alapjában véve a bűnhődés elkerülhetetlen¹³⁹. A bűnei miatt bosszúból megcsináltatott ember számára esetleg az a kiút adatik meg, hogy ördögi praktikákkal dolgozó kuruzslóhoz fordulhat, akinek módjában állhat a varázslatot feloldani, ha „nagyobb az ereje”, mint annak, aki megcsináltatta¹⁴⁰. Tehát tulajdonképpen mindig létezik valamiféle kiút, lehetőség, ez azonban nem jelenti azt, hogy sikerrel is járnak, és hogy a rontásokkal kapcsolatos elképzelések erkölcsi alapjai ettől megrendülének.

A fent említett más specialistáknak (akupunktúrás, bioenergiával gyógyító, népi gyógyító specialisták) nem a rontások gyógyításában, illetve feloldásában van szerepe. Ők a természetes úton létrejött betegségek komplementer gyógyítói (tehát az orvosokkal párhuzamosan működnek). A népi specialistákhoz¹⁴¹ (például csontrakók, kenők) egyrészt olyan betegségekkel fordulnak, amelyekről tudják, hogy biztonsággal helyre tudják hozni (például kenéssel ficamot)¹⁴², másrészt olyan betegségekkel, amik a hivatalos orvostudomány percepciója szerint nem léteznek, illetve ugyanazokat a tüneteket az orvostudomány másként szegmentálja, vagy másképp értelmezi. Ilyen például az igézés¹⁴³, az ijedtség, a pokolvar. Érdekesek a szemölcs

---

¹³⁸ Az erős hitű emberen ezzel szemben sokak véleménye szerint nem fog a csináltatás.

¹³⁹ *Hát, ez most már lehet két irányú is. Lehet egy olyan bűnvallás is a beteg részéről, és kér egy olyan feloldozásszerűséget, vagy bocsánatot, vagy közbenjárást Istennél, erre gondolkodok, hallani – nem hallottam.* (Nagy András)

¹⁴⁰ Vö. például Kamppinen 1989: 129: a beteget egy olyan *brujo* tudja meggyógyítani, aki többet tud, mint aki megrontotta.

¹⁴¹ Vö. Blum R.–Blum E. 1965: 166–167. (folk healing, peasants, shepherds, priests).

¹⁴² Bizalmuk az illető specialista eddigi praxisán, a meggyógyított betegek sorozatán alapul.

¹⁴³ Az igézés egyik fő tünete a fejfájás. Az orvostudomány a fejfájásnak számos okát különbözteti meg, és egymástól nagyon különböző betegségek tüneteként tartja számon. A népi diagnosztika sem tekint mindenfajta fejfájást az igézés jelének, mindig vannak járulékos tünetek: például hirtelen elgyengülés, hányinger, de tulajdonképpen az egyik döntő tényező az, hogy kiről van szó és ki látta, illetve kivel találkozott (például szép-e az áldozat).

(*sümmölc*s) és a zavaróan nagy anyajegy eltávolításának módjai¹⁴⁴, valamint a „*hátpecsenye leesésének*” diagnózisa és kezelése. Az utóbbi talán egyik leginkább népi specialisták (illetve akupunktúra) által kezelt egészségi probléma ma is a falubeliek körében (de gyakran városi betegek is népi specialistákhoz, kenőasszonyokhoz, bioenergiával gyógyítókhoz fordulnak)¹⁴⁵.

Tapasztalatom szerint a népi gyógyítókhoz fordulásban a pénz¹⁴⁶ is szerepet játszhat, de nem elsősorban ez dönti el, hogy kit keresnek fel. A beavatkozás milyensége, a gyógyítóval való viszony, a közös vagy közelálló nyelv és világkép fontos tényezők, de az sem elhanyagolható, hogy közel levő, gyorsan igénybe vehető, esetleg házhöz jövő specialistáról van szó. A beteget esetleg elkísérő családtagnak kevesebb időre kell kiesni a munkából, és sok esetben a gyógyulás folyamatát is rövidebbnek tartják.

Alternatív igazságszolgáltatás: átok és csináltatás a román pappal

Az igazságszolgáltatás Hagymáson legalább annyira nem egysíkú, mint amennyire a gyógyítás nem az. Talán nem erőltetett azt állítani, hogy az igazságszolgáltatásnak is alternatív rendszerei vannak, akárcsak a gyógyításnak/orvoslásnak. Igazságot szolgáltathat a *törvényszék*, a *közvélemény*, *papok és egyház* (ortodox, protestáns, katolikus, neoprotestáns egyházak) és az *Isten ítélete*. A rontás jelensége szempontjából nem a törvényes igazságszolgáltatás, hanem a közvélemény és az istenítélet fontosak. A *közvélemény* esetében egy közösség (család, rokonság, szomszédság, falu) nyilvánosságáról van szó, amelynek komoly szerepe van az emberek és cselekedeteik megítélésében, értékelésében. A „falu szája”, a pletyka ma is fontos intézmény a falu életében. A kérdést nem célom részletezni, csupán annyit jegyeznek meg, hogy sok károsodási esetben a károsult fél megelégszik

¹⁴⁴ Feltételezem, hogy az anyajegyek szemölezhöz hasonló (hajjal, lószőrrel való megkötéssel, a kötéshez használt eszköz fokozatos rászorításával) eltávolítási módjának fennmaradása összefügg a rákos daganatoktól való félelemmel. Ezt úgy kell érteni, hogy az emberek még az ilyesmivel foglalkozó intézménybe való belépéstől is rettegnek.

¹⁴⁵ Lásd erről még a második esettanulmány *kenés*ről szóló részét.

¹⁴⁶ A mai városi boszorkányok működése az egyik legjobb bizonyíték arra, hogy népi specialista esetében is nagyon nagy összegeket áldozhatnak az emberek (még aránylag szegény emberek is). Ezért is gondolom, hogy a választás esetén a fennálló problémával kapcsolatos képzetek, a hiteles lehetőségek a döntőek.

azzal, ha a bűnös kilétére fény derül, és azt az általa fontosnak ítélt nyilvánosság elé tárja. A bűnös felfedésében többféle lehetőséget vehetnek igénybe (akár egyazon kár esetén is): jóshoz fordulhatnak vagy paphoz, hogy felfedje a tettest, *cseberbenézést*¹⁴⁷ szervezhetnek, de nyomozást is indíthatnak. A faluban és a környéken van látó (a vak jós), kártyavető, kávézaccból jósló specialista.

A falubeliek általában szétválasztják az olyan ügyeket, amelyekkel törvényszékhez lehet fordulni azoktól, amelyek esetében ez reménytelen volna vagy fölösleges, de arra is volt példa, hogy a törvényszéken egy lopással kapcsolatban tanúként a cseberbe néző lánykakat akarták beidéztetni, akik a víz színén látták a tolvajt. A „törvény“ viszont nem fogadta el a bizonyítékot, jelezve a hivatalos és a népi igazságszolgáltatás közti diszkrpanciát. A fentiekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy míg a népi igazságszolgáltatás rendszerei egymást kiegészítik és átjárhatóak, a hivatalos és a népi igazságszolgáltatás módszerei és az elfogadható bizonyítékokról vallott nézeteik erősen eltérnek.

T: *Ezekkel a dolgokkal miért nem mentek a törvényszékre?*

K: *Hát ezek olyan dolgok voltak, hogy nem tudták bizonyítani egyes dolgokat, s akkor inkább – mind a paphoz fordultak. A törvénybe nem lehetett menni, ha mondjuk, hogy ha nem volt egy olyan tisztázott ügy, hogy eztet tudjad tisztázni a törvény előtt. Hanem csak gyanakadatt, gyanítva voltak egyes dógok. Vagy, hogy meglopták a házat, vagy pediglen megcsalta a családba a – a családba került feleségit, ilyenformán. Nem tudták bizonyítani, csak látták itt, hogy jártak bé a házhaz, és ebből kifolyólag aztán gyanították meg, hogy él a szomszédda’. S akkó persze, hogy a beszédbő, vót eset, hogy a család is szétválatt, s akkó aztán rámondták, hogy igen, me él eve’ az illetve. De viszont nem tudta azt tisztázni, csak a gyanúva’ vótak. S akkó inkább a paphaz fordultak. S azt mondták, hogy fe’bontatta a családat. S akkó fordultak a paphaz, ilyen esetekbe történt meg.*

T: *S akkor nem a pénz volt az oka, amiért nem a törvényszékre mentek?*

K: *Nem, nem. Ezek olyan dógok vótak, nem tudták tisztázni pontosan az ügyet. S akkó a törvénybe persze nem lehet menni, hogy ott mondjanak olyasmit, amit nem tudták bebizonyítani, hogy tényleg igaz vagy nem igaz. Akkó inkább ezeket az utakat választatták. (Kövesi Károly)*

¹⁴⁷ A cseberbenézés népi divinációs módszer. Lásd ezzel kapcsolatban Keszeg 1992.

Az Evans-Pritchard által leírt „bosszú mágiájának”¹⁴⁸ Hagymáson is megtalálható a megfelelője. A károsult fél a baj mértékétől függő károsodást próbál előidézni vagy előidéztetni ellenfelénél. Amint azt Pócs Éva is leírta csíki kutatásai alapján, az emberek gyakran román ortodox papok segítségét kérik az ilyenfajta igazságszolgáltatásnak minősülő csináltatásokhoz (Pócs 2001, 2002, vö. Tankó 2001). A bosszú mágiája nem minden esetben történik papi segítséggel: az emberek egymagukban is kérhetik Isten ítéletét: imádkozhatnak a bűnös büntetéséért, vagy megátkozhatják, és a román papon kívül specialistaként kuruzslókat is igénybe vehetnek.

A személyesen kivitelezett módszerek az egyszerű átkozódástól a komplexebb rítusokig terjednek, amikor a károsult fél például a pincében, házban vagy kertben különböző tárgyi kellékek igénybevételével (sóval megszórt deszka, gyertyák stb.), bizonyos elmaradhatatlan gesztusok és testtartás kíséretében (például térdeplés), a hétköznapiól esetleg elütő öltözetben (fehér ing, hálóing), illetve gyakran kiengedett hajjal imádkozik és kéri az isteni igazságszolgáltatást¹⁴⁹. Az ilyenfajta átokrítusok bójttal járnak együtt¹⁵⁰, de gyakran munkatilalommal is, illetve a bójtos napokon (hétfőn, szerdán és pénteken¹⁵¹) nem adnak ki semmit a házból, és nem fogadnak el semmit.

B: Vótak ilyenek, vótak ilyenek, akik például – megcsináltatta egyik a másikat. Én haragudtam rád valamié, s akkó ementem egy ilyen asszonyhaz, s az aztán mit tudam én, miket csinált, hogy aztán te... beteg letté, vagy meghaltá, vagy ilyesmiket. Tudod? Ennek mondták, hogy csináltatás.

T: S azt mivel csinálták, nem tudja?

B: Például csináltak – vót aki, azt mondták, hogy szellemme járt... Tehát én rajtad bosszút akartam üzni, má mondjuk, valami problémám vót, bosszút akartam, s akkó ementem egy ilye asszonyhaz, megmondtam neki: Né, ez s ez haljan meg, né ez és ez legyen beteg, me én... S én akkó neki kifiztettem egy bizonyos összeget, s ő aztán az ő bosszúja, mive'... csinálta. Például vót olyan, hogy, azt mondta, né, ő a sót, csinált valamit a sóval, mit tudam én, mit csinált, s azt mondta, eztet a sót menj, dobd bé neki az

¹⁴⁸ Vö. "magic of vengeance": Evans-Pritchard 1937: 388–389.

¹⁴⁹ Lásd ezt részletesebben a rontás módszereiről szóló fejezetben.

¹⁵⁰ A faluban ezt a bójtot akkor nevezik „fekete bójtnak”, ha a károsult fél a bűnös halálát kívánja.

¹⁵¹ Vö. Marian 1893: 217: „De fapt se bea apă descîntată și fermecată în cele trei zile de post ale săptămîinii: luni, miercuri și vineri”. [Rontás ellen a hét három böjti napján, hétfőn, szerdán és pénteken olyan vizet isznak, amire ráolvastattak.]

utcaajtójába! S te, mikó jötté ki, te belélapattá a sóba, s az neked elég vót, hogy te szenvedjé, az, ami rád várt.

T: *Íhí.*

B: *Vagy vótak ilyen, ilyen tyukaknak a körmit levágták, s ava is csináltak valami izét, figurát, s aztat bedobták az udvarra, neked. Tudad, ilyen izék vótak, s varázslások, s ilyesmik vótak. Tehát bosszúállás – egyik a másikan.*

T: *S akkó volt ilyen asszony, akihez elmentek az emberek?*

B: *Igen. Vót, aki evvel foglalkozott. [...] Például, ahogy vannak a papok. Én emejek a paphaz, s megmondam, hogy tartsan szógálatat neked, rád, hogy bosszút álljak ellened. S te szenvedsz. S akkó te emész egy másik paphaz, s az a pap megmondja neked, hogy te meg vótá, meg vagy csináltatva. Azé vagy így. S akkó tart szógálatat, hogy gyere vissza a régi – helyzetbe. Tudad? (Vásárhelyi Bálint)*

Az *istenítélet* olyan igazságszolgáltatási forma, amely esetében a hagymási emberek legtöbbször papi segítséget vesznek igénybe. A pap mediál a károsult ember és Isten között, közvetíti panaszát és kívánságát (amelyben kijelöli a bűnhődés mikéntjét)¹⁵². A pap által szolgáltatott átokmise (*afuresenie*) lehetőségét a faluban hallottak alapján nem zárhatom ki, de nem is állíthatom bizonyossággal, hogy ilyesmi történik. Egy idős magyar asszony állította, hogy a románok *fureszálnak*, ami ezt is jelentheti, de lehet csupán a bosszúállás szándékával való miséztetés megnevezése. A faluban sokkal gyakoribb az olyan fajta megfogalmazás, hogy a pap azért miséz, illetve imádkozik együtt kliensével, hogy az Isten tegyen igazságot.

A román pappal való csináltatással kapcsolatban a faluban még azoknak az embereknek is vannak információi, akik kételkednek a módszer hatásosságában. Az alább következő szöveget annak illusztrálására idézem, hogy a beszélő idős férfi, bár szkeptikus a román pap szolgáltatásaival szemben, nagyon jól tudja, hogy milyen esetben és milyen gondolatok kíséretében folyamodtak ilyen megoldáshoz, és a falubeliek által használt terminológiában is otthonos. *...elmennék a román paphoz, hogyha valami sérelem éri, betörték, ellopták állatait vagy valami más értékesebb dolgot, s akkor aztán ő még mindig hisz abba, bizonyos összeg ellenébe szolgáltatja ezt, tudtom szerint, nem vagyok biztos benne, hogy [...], csakhát azt mondom, amit*

¹⁵² Lásd ezzel kapcsolatban mezősegi adatok alapján Keszeg 1996, zsbói adatok alapján Czégényi 1999, csiki adatok alapján Pócs 2001a, 2002, gyimesi adatok alapján Tankó 2001: 143-174, valamint aranyosszéki adatok alapján Komáromi 1996a.

hallottam így másoktól, és hogy magyarok is mentek volna el, nem tudom... Talán hallottam, hogy mondták, hogy „Elmegyek én a román paphoz, és megcsináltatom”, me ez volt a kifejezés, igen, hát nem tudom, hogy milyen módszert alkalmaznak, hogy megyen ez, hogy mennyi haszonnal járt vagy hogy mennyire felel meg a valóságnak, [...] mennyire van eredménye, mondom, én teljesen véletlennek hiszem azt, hogy ha valaki azt mondja, hogy hát szakadjon meg a nyakad, s valami történik, eltöri a lábat: „Na ugye, hogy megátkoztam, és [...]!”. Csak véletlen az egész dolog. Nem hiszek én ebben az egymásrahatásban! (Nagy András)

Az Isten igazsága a bűnös embert érő szerencsétlenségben nyilvánul meg: gutaütést szenved, megbénul, megnémul, *megmutujodik*, ágyba kerül, iszonyú fájdalmai vannak, *elszárad*, meghal vagy leég a háza¹⁵³, szerencsétlenségek történnek a családjában stb. A falubeliek bármilyen súlyos betegséget értelmezhetnek bűnhődésként, de amikor az igazságszolgáltatás típusú csináltatás következményeiről beszélnek, legtöbbször ilyen kifejezésekkel élnek: *megütötte a gutta, leszáradt a lábáról, porrá ment, megnyomorodott, az ágyba került, megmutujodott* (értsd: nem tudott beszélni, járni; bénulás, gutaütés helyi laikus percepciója).

Az itteni közvélemény szerint a bosszúból elkövetett vagy megrendelt csináltatás csak a bűnösöket sújthatja (istenítélet-típusú csináltatás – Pócs 2001, 2002), ártatlanság esetében a csináltató ellen fordul. Ennek az elképzelésnek ugyanaz a lényege, mint annak, amit Evans-Pritchard írt le a zandéknál: a pozitív mágia ártatlanokat nem, csak bűnösöket támad, tehát igazságos; a negatív mágia ártatlanokat támad¹⁵⁴.

A nyilvánosság szerepe az igazságszolgáltatásban nagyon fontos. Bármilyen módszer esetén igyekeznek biztosítani a nyilvánosságot: a jóshoz, a paphoz nem egyedül mennek, a cseberbenezés esetén több leányka néz a víztükörbe, tehát arra, amit látnak, több *tanú* is van¹⁵⁵. Hagymáson a bosszú

¹⁵³ Egy román asszonynak mind ellopták a mezőről a hagymáját hagymaszedés előtt. Elment a román paphoz, és megcsináltatta a tettest. Azt mondta, hogy „Adja az Isten, hogy úgy égjen le ő is, ahogye leégetett engemet.” Az Isten „megmutatta”, hogy ki volt a tolvaj: nemsokára leégett a háza.

¹⁵⁴ Evans-Pritchard 1937: 108. Ugyanitt arról ír, hogy a közelálló családtagok átka (szülőké, nagybácsiké, nagynéniké) nagyon veszélyes, míg az idegenké nem árthat, tehát tulajdonképpen a viszony a fontos.

¹⁵⁵ Lásd ezzel kapcsolatban az ötödik esettanulmányt. A nyilvánosság szerepe az igazságszolgáltatásban nagyon fontos. Bármilyen módszer esetén igyekeznek biztosítani a nyilvánosságot: a jóshoz, a paphoz *nem egyedül mennek*, a cseberbenezés esetén több leányka néz a víztükörbe, tehát arra, amit látnak, több *tanú* is van.

elfogadható és nyilvánosságra hozható, sőt, ha „beteljesedik” a kérés, akkor egyenesen hasznos nyilvánosságra hozni, mert ezáltal erkölcsi kárpótlásban részesül a bőjtőlő, az Isten meghallgatta kérését, tehát igaza volt.

Nem tudhatjuk, hogy manapság a magyarok gyakrabban mennek-e havasi román papokhoz és szerzetesekhez a segítségüket kérni, vagy régen is legalább ennyit mentek (a laikus vélemények erről megoszlanak), hiszen az igaz, hogy a faluban az emberek többet találkozhatnak havasi eredetű lakosokkal, akik most a szomszédaiak, tehát a mindennapi életben kommunikálnak egymással, de az is igaz, hogy a 20. század második felében a falubeli magyar gazdák rendszeresen jártak havasi piacokra árújukat értékesíteni (főként zöldséget és gabonát, cserekereskedelem is folyt). A leglátogatottabb helyek (Szolcsva, Torda) pedig éppúgy megjelennek a piacozásról való elbeszélésekben, mint a paphoz járásról szólókban.

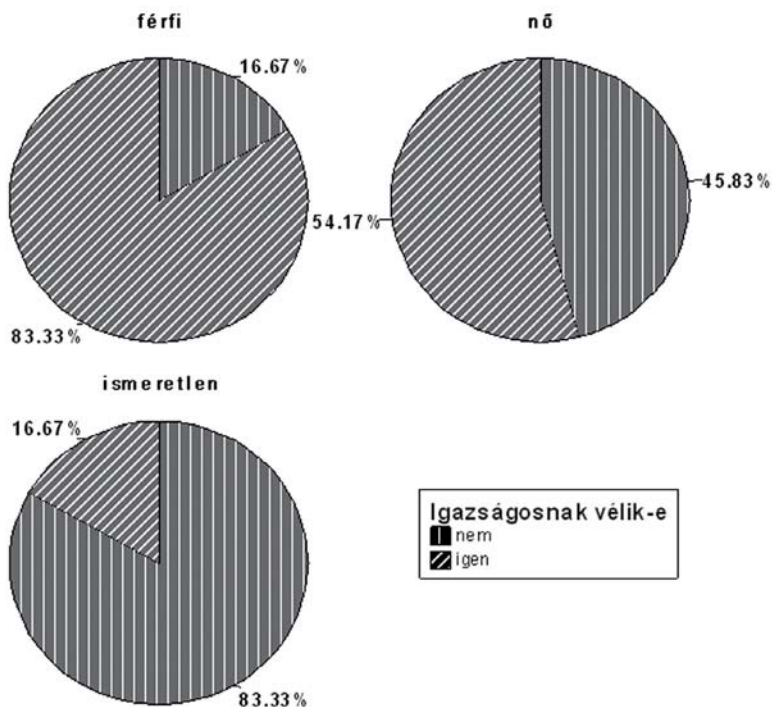
A statisztikai elemzés során az igazságszolgáltatási esetek hányadát az igazságosság kritériumával vizsgáltam, mivel az igazságosnak ítélt rontások szinte teljesen egybeesnek az igazságszolgáltatási esetekkel. Az igazságosnak tartott (és halált kiváltó) csináltatások közt két olyan eset volt, ami nem tulajdonkárosítással kapcsolatos. Egy „kurva” asszonyt a felszedett és sütőkemencében égetett lába nyomával rontatott meg szeretőjének a felesége. A rontó eljárást kuruzslóasszony hajtotta végre pénz ellenében.¹⁵⁶ A másik igazságosnak tartott rontásról már szó volt, és az első esettanulmányban még szó lesz róla: egy magyar anya fia román asszonnyal folytatott viszonyát akarja félbeszakítani, mert vegyes házasságtól tart. (Nem az ellen volt kifogása, hogy a szerető már nem lány, és nem is házasságtörő viszonyról volt szó, hiszen az asszony egyedül él gyerekeivel.)

A rontásesetek 53,33%-át igazságosnak tartják (tehát egyrészt az emberek átkait, miséztetését, másrészt az „Isten büntetését” igazságosnak tartják). A fennmaradó 46,67% pedig nyilván nem igazságszolgáltatási eset, tehát nem áll mögötte anyagi károsodás.

A rontásesetek 16,07%-a az áldozat halálával végződik. A rontó vagy rontást megrendelő személy neme szerint a rontásokat a következőképpen ítélik meg: a nők rontásainak 54,17%-át igazságosnak tartják, a férfiak esetében az esetek 83,33%-át (vö. a rontásoknak csak 10%-át tulajdonítják férfiaknak).

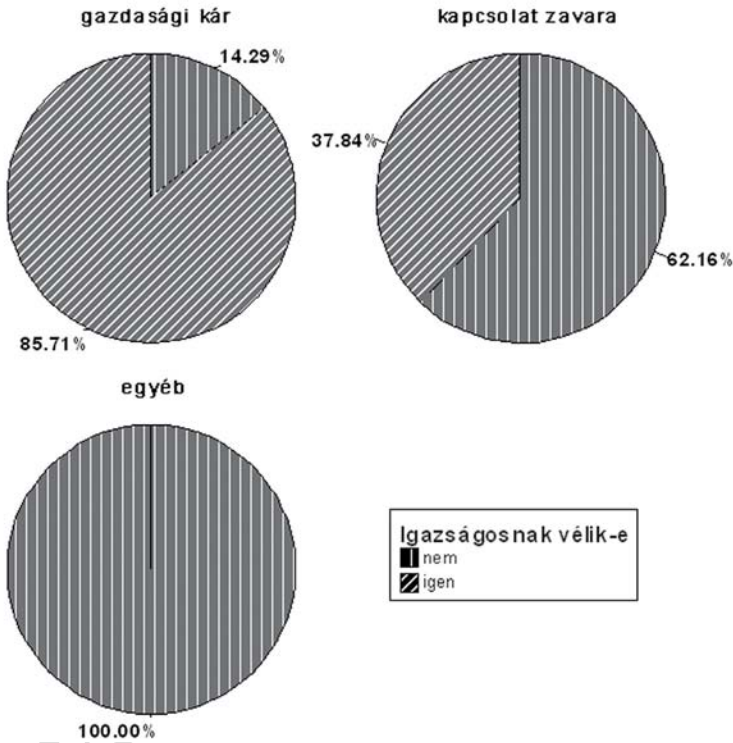
¹⁵⁶ Az eset elbeszélője a kuruzslóasszonyt bűnösnek tartotta, mert az eljárással előidézte egy ember halálát.

Grafikon 13. Igazságos-e a rontás a vádlott neme szerint

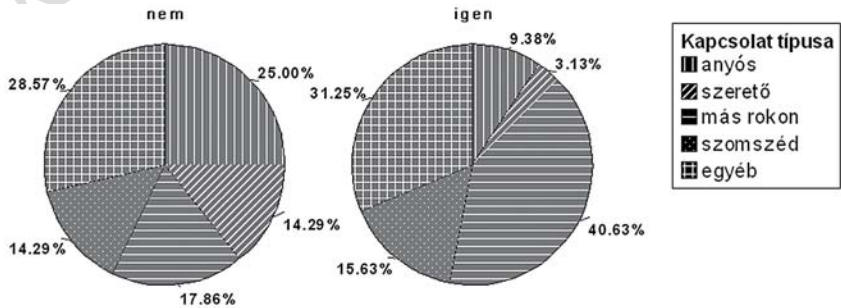
Ha a rontásesetek igazságosságát a kiváltó ok függvényében vizsgáljuk, a következő statisztikai adatokat kapjuk: gazdasági kár esetében ítélik leggyakrabban igazságosnak a rontásokat (az esetek 85,71%-ában), a kapcsolatok zavara esetében csupán az esetek 37,84%-ában ítélik a rontást igazságosnak, míg az irigység, szerzési vágy által motivált rontásokat (köztük a szerelmi varázslásokat is) igazságtalannak ítélik.

Az igazságszolgáltatás itt szóba kerülő esetei mind gazdasági kárral kapcsolatosak. Amint azt korábban a rontás okai és következményei közti összefüggések vizsgálatakor láthattuk, a gazdasági kár miatti rontások 62%-a az egészség károsodásával végződik. Más következmények: 10% tulajdon károsodása, 14% az ellopott tulajdon visszaszolgáltatása, 14% esetében nincs következmény.

Grafikon 14. Igazságos-e a rontás a kiváltó ok szerint

A vádlott és az áldozat közti kapcsolat típusa szerint a rontás igazságosságával kapcsolatban a következő adatokat kapjuk:

Grafikon 15. A kapcsolat típusa a rontás igazságossága szerint

Láthatjuk, hogy leginkább a *más rokon* és az *egyéb* kategóriáknál tekintik igazságosnak a rontást. A más rokon kategóriába tartozik például az anya–gyermek, a testvér–testvér viszony. Az anya–gyermek viszony esetében, és általában a gyermek halálát okozó rontások esetében a falubeliek megbotránkozásukat fejezik ki. Egy anya például misét fizetett, mert ellopták a pincéből a krumpliját. A tolvajnak a halálát kívánta. Nemsokára balesetben meghalt a fia, felborult a motorbiciklivel, és *nyaka szakadt*, éppen úgy, ahogy a kívánság/átok szólt. Mindazok, akik előtt az asszony nyilvánvalóvá tette a lopás miatti haragját és a mise célját, nagyon túlzottnak ítélték meg a reakcióját, és azzal nyugtázták az ügyet, hogy túlzás volt *egy veder krumpliért* valakinek a halálát kérni. Másrészt a falubeliek véleménye szerint túl nagy a rizikó ilyen esetekben, hogy családtag volt a tolvaj. Egy szomszéd faluban hasonlóképpen megbotránkoztak, amikor egy anya miséi következtében meghalt a fia. Ott a fiú pénzt lopott. Az anya utólag bánta, hogy a tolvaj halálát kívánta. Egy havasi származású történetben meghalt egy kisfiú, mert ő vágta le nagybátyja kertjéből a káposztákat, és a csináltatás a kár okozója ellen irányult. A két család haragban volt, a gyerek áldozatul esett.

A hasonló történetek arra is figyelmeztetnek, hogy fennáll a veszélye a családtag megcsináltatásának lopás stb. esetén, hiszen a bűnös nem csak a családon, illetve a rokonságon kívüli lehet. Emellett a kár mértékének és a bosszúnak is egyensúlyban kell lenni. Vannak olyan súlyos bűnök, amikért a helybeliek szerint lehet átkozni, csináltatni, és van, amiért túlzás.

A faluban a lopás gyakori. Az elbeszélések alapján úgy látszik, leggyakrabban termést és háziállatokat lopnak. Ezek után gyakoriság alapján az arany ékszerek lopása következik. A pénz lopása ritkább.¹⁵⁷ A lopást a rendőrségen jelenteni szokták, de ritkán jár eredménnyel. Ezért a falubeliek az igazságszolgáltatásnak más módjai után néznek.

Úgy gondolom, a lopott holmik és a helyi emberek *érték*-fogalma szoros kapcsolatban áll. A lopott holmik továbbá szorosan összefüggenek a gazdálkodási móddal. A falubeliek megélhetéséhez legnagyobb mértékben a termesztett zöldségek piaci értékesítése járul hozzá. Táplálkozásuk alapjait a termesztett növényeken kívül a háztáji gazdaságokban tenyésztett állatok jelentik. A lopás során a falubeli vagy más helyséből való tolvajok leginkább ezeken a területeken okoznak kárt. Az egyik alapvető probléma, hogy sok esetben a mezőről ellopják az éppen beérett termést. Ha a kár nagy, a

¹⁵⁷ Egy szomszéd faluban például a pénz lopása gyakori.

család nagy megélhetési gondoknak néz elébe, hiszen sok esetben az őszel betakarított hagyma vagy sárgarépa, petrezselyem, zeller jelenti a téli, sőt a tavaszi hónapokra is a megélhetést. Az állatok közül leggyakrabban szomszédok lopnak apróbb állatokat (tyúkot, csirkét, nyulat). Ugyanezeket az állatokat és emellett libát, kacsát, pulykát lopott el egy falubeli fiatal munkanélküli fiúkból álló banda (a híresztelések szerint). Terepmunkám alatt egy alkalommal hallottam olyan esetről, amikor csikókat loptak el három falubeli gazdától. A termés és az állatok mellett a gazdálkodáshoz szükséges munkaeszközöket, gépeket is loptak el, de ritkábban.

Ékszereket az öregek elbeszélései szerint a múltban is loptak el, de a lopásoknak ez a típusa ma is előfordul. A tolvajok a szomszédok, ismerősök köréből kerülnek ki. Leggyakrabban a munka közben letett gyűrűt, máskor egész kis csomag aranyékszert lopnak el (például esküvőre való készülődés közben). Az ékszerek lopása gyakran végződik pozitívan: a tettes meghallja, hogy miséztetnek, bójtölnek ellene (vagy csak tart ennek a lehetőségétől, illetve az is előfordul, hogy ijesztgetésképpen híresztelik), és visszahozza a lopott holmit. A történetek sztereotip módon mindig arról számolnak be, hogy a tolvaj a visszahozott ékszereket újságpapírba, illetve nylonzacskóba csomagolva bedobja a kapun belül egy félreeső helyre, ahol a háziak nem sokára megtalálják. A bedobott csomagot gyakran cédulával is ellátják, amin felhívják a tulajdonos figyelmét az értékes tartalomra.

Az arany ékszerekkel kapcsolatban meg szeretném jegyezni, hogy a faluban gyakran mesélnek kincs fellángolásával és megtalálásával kapcsolatban hiedelemmondákat. A kincs megtalálói egy esetben sem járnak szerencsével: vagy eltűnik a kincs, vagy beteg lesz tőle a megtaláló (az átokkal eltett kincstől a megtaláló kisfiú nem tud éjszaka nyugodni). Míg Aranyosszék elnevezése és a közeli aranybánya és az arany ékszerek lopása közt nem sejtek semmiféle összefüggést, az alábbi ötletek talán több jelentőséggel bírnak.

A kincsek lelőhelye mindig a föld mélye. Az aranyosszéki és a falubeli emberek számára a pénz legáltalánosabb forrása a föld, abban az értelemben, hogy ott terem az, amiért pénzt tudnak kapni. A földből viszont jelen körülmények között csak csodával határos módon lehet meggazdagodni, amint az is a csodával határos, ha valaki például egy üst pénzt kap a földben (illetve régi pénzt, aranyat és ékszert). A földbe elásott pénz nem irreálisabb egyes falubeliek számára, mint a csináltatás hatásai: ismerek olyan falubeli 60 év körüli férfit, aki éjszaka mélyen leásott a kertjében, mert azt hallotta, hogy azon a helyen pénz van elásva. Több más helyet is ismerek, ahol néhány falubeli személy egybehangzó véleménye szerint kincs van a föld

mélyén, de a hozzáférés csupán a csoda feltételei szerint adott (csak hét-évente lánghol fel, csak a hetedik fiú láthatja meg stb.). Az arany ékszerekkel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy gyakran vásárolnak ilyen ékszereket ajándékba keresztelőre, konfirmáláskor, érettségizőknek és férjhez adandó lányoknak, illetve anyák leendő menyeknek. Emellett az arany vásárlása a kisebb mennyiségű pénz befektetésének egy kedvelt módja. A nagyobb pénzüsszegeket ingatlanba (vásárlás és építkezés), ritkábban gazdasági vállalkozásokba fektetik.

A tulajdonnal kapcsolatos részben már említettem, milyen típusú ingatlan ügyeket „oldottak” meg átokkal vagy rontással a faluban. Itt két olyan esetet fogok részletesebben ismertetni, amelyekben egy-egy foganatos átokról van szó. Az első egy házcserevel kapcsolatos. Az eset érdekessége, hogy bár nyilvánvalóan a férj a felelős a károsodásért, a baj okozóját a feleség itt is a szűk családon kívül keresi. Érdemes ezt összehasonlítani azzal, hogy a rossz házasságok esetén a feleség az anyóst okolja, illetve csináltatással vádolja, és soha nem tartja önmagát és férjét felelősnek a kudarcért (illetve nem beszél erről).

Kövesi Károly apja negyedszer házasodott nem sokkal az első világháború előtt. Első feleségével épített egy téglaházat. Negyedik feleségével már négy fiúgyereke volt, amikor egy utcabeli házaspár meggyőzte, hogy cseréljenek házat. A csere nagyon előnytelen volt, de az ember belement, átköltözött az *öreg gabonásba*. A feleségét nagyon fájdalmasan érintette a helyzet. A cserébe nem hagyták, hogy beleszóljon, mondván, hogy hallgasson, mert az ember nem vele építette a házat. A kiköltözés megalázó helyzetét a jól járt menyecske egy csúfondáros megjegyzéssel súlyosbította: *Hát Jolánka, mi kivaszkolódtunk ebből az öreg házból, s abba járjatak, hogy tük is vaszkalódjatak ki*. Kövesi Károly anyja ezek után megátkozta az asszonyt, akít egy ünnepnapon mosakodás közben gutaütést szenvedett. Az elbeszélésből kiderül, hogy nem egyszerűen átkot mondott az asszony, hanem ismételten imádkozott azért, hogy a *Jóisten büntesse meg Bözsi nénit*.

K: Édesanyám közbe persze mindég, mikó lehetett, imádkozatt, mikó látta, hogy milyen sorsba kerülünk, egy öreg házba, hogy jóból rosszba kerülünk, és átakul azt mondta, hogy a Jóisten büntesse meg. És egy innepnapkó, azt hiszem, éppég húsvét nap, készültek éppég, hogy menjenek a templomba, s ahogy fürdett, ott a mosdóvizibe kapta meg aztán a férje, ő künn vót az udvaran, mikó bément, há összeesett, a gutta ütette meg! Úgyhogy az ágyba került, úgy, nem is tudatt aztán többet lábra állni, megnyomorékodatt, a gutta hogy megütette. Édesanyám szegény mindíg abba vót, hogy na,

az átok megfogta, kérte a Jóistent, hogy büntesse meg, amiért ecsalták Édesapámtó a házat. Így vót. Aztán Bözsi néni is, utoljára, mindig úgy hitte, hogy Édesanyám átka miatt ütette meg a gutta. Aztán ugyé, úgy egésszen megöregedett, de úgy az ágyba vót, nem tudatt lábraállni. Így történt.

Egy másik vagyonnal kapcsolatos esetben az ügy és a károsult fél átka egy egész nagycsaládot érint. Egy idős pár az asszony előző házasságából származó lánygyermek árvasegélye érdekében nem kötött házasságot az együttélés első éveiben, és aztán később sem. Két gyerekük született, de járványos betegségben meghaltak. Kb. 50 év együttélés után meghalt a férfi. A ház és a telek, amiben életüket leélték, a férfié volt házasságkötés előtt. Egy rokon elbeszélése szerint egyik fiútestvére vásárolta magának legénykorában, de miután már eldöntött dolog volt, hogy egy szomszédos, még ennél is nagyobb telken lakó lányt vesz feleségül, aki a telket örökli, úgy döntött, hogy a vásárolt telek fölösleges, és testvérenek adományozta. Ez a testvér használta élettársával haláláig.

A gond ekkor kezdődött. A férfi halála után testvérei szemet vetettek az örökségre, és mivel az özvegyen maradt Liza néni soha nem volt az öreg törvényes felesége, pert indítottak, és részüket kérték az örökségből. A pert megnyerték, és nagy tetszésükre Liza néni lánya nem örökölte meg a teljes vagyont. Liza néni mélységesen igazságtalannak tartotta a pert, az ő szemében a viszonyuk semmivel sem volt értéktelenebb bármilyen házasságnál. Nyíltan bosszúra adta a fejét: a szomszédok elbeszélései szerint hosszú időn keresztül imádkozott és kérte az Istent, hogy büntesse meg a férj rokonait, amiért kiforgatták jogos örökségből őt meg a lányát. Azt kérte, adja az Isten, hogy a rokonok a pénzt csak temetésre és koporsóra költsék.

Az átok a szomszédok előtt nyilvánvaló volt, Liza néni elmondta nekik, és többen meg is figyelték, amint naplementekor a kertben a diófa alatt leterdel és imádkozik. Ugyanezek a szomszédok úgy vélik, a tények szerint az Isten meghallgatta Liza néni kérését: a családban egy év leforgása alatt több haláleset is történt, köztük egészen fiatal családapa is meghalt. A pénzt – legalábbis ezek a rokonok – valóban csak temetésre költötték. *És mindég, ő is, Liza néni azt ízélte, hogy minden pénteken bötölt és imádkozott, hogy a Jóisten verje meg őket, hogy annyi évet leélt egymás mellett, és tőle e' akarták venni a vagyont. S ebből kifolyólag, félek, hogy az átok, ahogy mondják, hogy imádkozott, hát, nagyjába bekövetkezett. Olyan értelemben, hogy a Jóska bács rokonjába haltak meg tesvérek – és azt mondta Liza nén, hogy na, a Jóisten mégis meghallgatta az imámat, hogy e akarták tőlem venni a vagyant, és a Jóisten megbüntette. (egy szomszéd)*

A testvérek közti viszonyokban, amint azt már előzőleg említettem, gyakori a vagyon miatti konfliktus és a hosszas neheztelés, rossz viszony¹⁵⁸. A rontások úgy tűnik inkább az olyan esetekben fordulnak elő, amikor a felek közt nem robban ki nyílt konfliktus, nem kerül sor agresszív támadásokra, heves veszekedésekre. A látszólagos béke mögött viszont sok esetben legalább olyan erős harag és bosszúállási vágy bújik meg.

---

¹⁵⁸ Lásd ezzel kapcsolatban a tulajdonnal kapcsolatos problémákról szóló részt.